

KOSZTY UTRZYMANIA BANKOMATÓW NALEŻĄCYCH DO BANKÓW SPÓŁDZIELCZYCH A INTERES ICH UTRZYMYWANIA

SYGN. PAB/WIB 17/2024

ISBN 978-83-972001-7-3

Raport opracowany na zlecenie Programu Analityczno-Badawczego
Fundacji Warszawski Instytut Bankowości

Warszawa, październik 2024

PROGRAM
ANALITYCZNO
BADAWCZY

O Raporcie

Raport **Koszty utrzymania bankomatów należących do banków spółdzielczych a interes ich utrzymywania** został opracowany na zlecenie Programu Analityczno-Badawczego Fundacji Warszawski Instytut Bankowości.

Autorzy:

Raport przygotowany przez zespół w składzie:

Stanisław Kasiewicz

Lech Kurkliński

Błażej Lepczyński

O Programie

Program Analityczno-Badawczy przy Fundacji Warszawski Instytut Bankowości powstał w 2019 r. jako odpowiedź na potrzeby sektora bankowego w zakresie wysokiej jakości analiz i badań z obszaru cyberbezpieczeństwa i nowych technologii, a także szeroko rozumianego otoczenia sektora bankowego, kształtującego warunki działania banków w Polsce. Prace analityczno-badawcze w ramach programu realizowane są pod kątem możliwości praktycznego wykorzystania wyników w celu rozwoju sektora bankowego, podnoszenia poziomu bezpieczeństwa usług oraz – w ostateczności – kreowania wartości dla klientów końcowych – użytkowników bankowości.

W ramach programu realizowane są analizy i badania w następujących obszarach:

- Nowe technologie w sektorze bankowym, cyberbezpieczeństwo banków i systemy płatnicze
- Ekonomiczna analiza rozwoju sektora bankowego, stabilności banków, otoczenia makroekonomicznego
- Prawno-regulacyjne i legislacyjne uwarunkowania działalności sektora bankowego oraz wyzwania wynikające z orzecznictwa sądów krajowych i europejskich
- ESG i sustainable finance
- Prace analityczno-badawcze w zakresie poszczególnych obszarów funkcjonowania banków oraz w zakresie funkcjonowania wskaźników referencyjnych

Więcej na temat działalności programu na stronie www.pabwib.pl

Kontakt:

dr Tomasz Pawlonka
Dyrektor Programu
m: 505 917 778
e: tpawlonka@wib.org.pl

Warszawski Instytut Bankowości
00-380 Warszawa, ul. Kruczkowskiego 8
t: (22) 182 31 70
e: pab@wib.org.pl

Agnieszka Nierodka
m: 607 484 391
e: anierodka@wib.org.pl

dr Agnieszka Wicha
m: 661 646 474
e: agnieszka.wicha@zbp.pl

Bartosz Przyborowski
m: 795 933 104
e: bartosz.przyborowski@zbp.pl

Spis treści

Streszczenie kierownicze	6
Przedmiot analizy	6
Odbiorcy raportu	6
Wnioski i rekomendacje	6
Wstęp	9
I ROZDZIAŁ I. Europejski rynek bankomatów w warunkach rewolucji na rynku płatności	12
1.1. Rewolucja na rynku płatności	13
1.1.1. Przemiany na rynku płatności	13
1.1.2. Regulacje	14
1.1.3. Kluczowe trendy w sektorze płatności	15
1.1.4. Ewolucja systemów płatności	16
1.2. Polska na tle europejskiego rynku bankomatów	18
1.3. Trendy na rynku bankomatów	21
1.4. Podejmowane działania dla zahamowania gwałtownego spadku liczby bankomatów	23
1.5. Przegląd działań wspierających utrzymanie dostępu do gotówki w wybranych krajach europejskich	26
II ROZDZIAŁ II. Kształt i ewolucja polskiego rynku bankomatów	29
2.1. Dostęp do gotówki i zwyczaje płatnicze	30
2.2. Stan rynku bankomatowego	32
III ROZDZIAŁ III. Ryzyko związane z utrzymywaniem bankomatów	35
IV ROZDZIAŁ IV. Pomiar zróżnicowania przestrzennego dostępności do usług bankomatowych w układzie województw, powiatów i gmin	38
4.1. Wskaźniki służące do pomiaru dostępności usług bankomatowych	39
4.2. Ocena zróżnicowania przestrzennego w zakresie dostępności do bankomatów	41
4.3. Rola bankomatów banków spółdzielczych w zapewnieniu dostępu do gotówki	52
4.4. Dostępność bankomatów i obszary wykluczenia – case studies wybranych województw w Polsce	58
4.4.1. Województwo dolnośląskie – bogate i silnie zurbanizowane	58
4.4.2. Województwo podlaskie – słabo zurbanizowane, z niskim wskaźnikiem PKB na mieszkańca	63
4.5. Wnioski z badania	68

V	ROZDZIAŁ V. Ocena rentowności bankomatów i kosztów ich utrzymania (jaki wpływ na rentowność mają takie czynniki jak lokalizacja, transakcyjność, jak to wpływa na politykę opłat za wypłaty z bankomatów)	70
	5.1. Bankomaty bankowe	71
	5.2. Bankomaty operatorów niezależnych	74
	5.3. Przychody	75
	5.4. Koszty	76
	5.5. Konsekwencje	77
	5.6. Możliwe scenariusze	80
	5.7. Model dotowania bankomatów	81
VI	ROZDZIAŁ VI. Niemiecki rynek bankomatów banków spółdzielczych – wnioski dla Polski	83
	6.1. Dostęp do gotówki w Niemczech	84
	6.2. Banki spółdzielcze na rynku bankomatów w Niemczech	86
VII	ROZDZIAŁ VII. Podsumowanie raportu – wnioski, rekomendacje i propozycje systemu dotowania	92

Streszczenie kierownicze

Cel raportu

Celem badania była ocena zróżnicowania w dostępie do bankomatów w Polsce i analiza roli banków spółdzielczych w zapewnieniu dostępu do bankomatów na obszarach słabiej zurbanizowanych. Ważnym problemem badawczym był kontekst kosztów utrzymania bankomatów i ich rentowności. W raporcie przedstawiono również trendy na europejskim rynku bankomatów w warunkach rewolucji na rynku płatności oraz sytuację na niemieckim rynku bankomatów ze szczególnym uwzględnieniem znaczenia sektora bankowości spółdzielczej w zapewnieniu dostępu do gotówki poprzez bankomaty. Tematyka raportu jest niezwykle ważna w kontekście digitalizacji usług bankowych i odchodzenia od płatności gotówkowych w codziennych płatnościach. Istnieje poważne ryzyko ograniczania sieci bankomatowej przez banki spółdzielcze w przyszłości, ponieważ koszt utrzymywania bankomatów może być dla nich trudny do udźwignięcia. W przyszłości konieczne mogą się stać programy dotacyjne zapewniające minimalną dostępność do bankomatów. Kryzys COVID-19 udowodnił, że eliminacja gotówki i przejście na płatności bezgotówkowe stanowiłoby zagrożenie społeczne. Banki spółdzielcze mają w tym kontekście ważną rolę do odegrania, ponieważ to one w wielu miejscach w Polsce zapewniają możliwość dostępu do bankomatów i możliwość wypłaty gotówki.

Przedmiot analizy

Przedmiotem analizy była dostępność gotówki poprzez sieć bankomatów (ATM) w Polsce i Europie, ze szczególnym uwzględnieniem wpływu czynników innowacyjnych, przestrzennych oraz ekonomicznych na ograniczenie tej dostępności. Badanie koncentrowało się na trendach zmniejszania liczby bankomatów, zwłaszcza na terenach słabiej zurbanizowanych oraz na rosnącej roli płatności elektronicznych. Przeanalizowano także ekonomiczną opłacalność utrzymania bankomatów oraz ryzyka wynikające z ich redukcji. Przedmiotem badań było również opracowanie rekomendacji dotyczącej zachowania dostępu do bankomatów. Opracowanie opiera się na analizie literatury krajowej i zagranicznej, danych statystycznych rynku

oraz pogłębionych wywiadach z przedstawicielami sektora finansowego.

Odbiorcy raportu

Raport powstał z myślą o bankach spółdzielczych, które odgrywają ważną rolę w utrzymywaniu dostępu do bankomatów. Raport skierowany jest również do całego środowiska bankowego oraz instytucji z sieci bezpieczeństwa finansowego (Komisji Nadzoru Bankowego, Narodowego Banku Polskiego oraz Bankowego Funduszu Gwarancyjnego). Wyniki badań przedstawione w raporcie mogą okazać się również przydatne dla niezależnych operatorów sieci bankomatowych i producentów bankomatów. Odbiorcą raportu powinno być również środowisko akademickie. Nasze badania mogą bowiem stanowić przyczynek dla innych analiz i ocen.

Wnioski i rekomendacje

- 1) Rynek bankomatów znalazł się w trudnym położeniu. Instalowanie nowych urządzeń w warunkach stopniowego odchodzenia od płatności gotówkowych traci uzasadnienie biznesowe. Na rozwiniętych rynkach, w tym w Europie, zarysował się w ostatnich kilku latach silny trend spadkowy. Prognozy wskazują, że trend spadkowy utrzyma się w najbliższych latach. Spadająca rola gotówki w codziennych płatnościach będzie negatywnie wpływała na rentowność ATM-ów. W tych warunkach jeszcze większego znaczenia niż dotychczas nabierze problem właściwej lokalizacji tych urządzeń.
- 2) Polski rynek bankomatów częściowo wyróżnia się na tle tendencji spadkowych występujących na głównych rynkach w Europie (np. na rynku niemieckim i brytyjskim). W Polsce obserwujemy przebudowę rynku bankomatów i wzrost liczby urządzeń z funkcją wpłaty gotówki, których udział w ogólnej liczbie bankomatów wzrósł do ponad 50%. Ten trend w najbliższej przyszłości będzie kontynuowany, choć ogólna liczba ATM-ów prawdopodobnie będzie spadała, zgodnie z ogólnym światowym trendem.

- 3) Bankomaty stanowią krytyczny element infrastruktury gotówkowej. Najbardziej prawdopodobny to sytuacja stabilizacji liczby bankomatów lub stopniowego spadku w perspektywie kilkuletniej. Scenariusz silnej redukcji liczby bankomatów w Polsce jest mniej realny, co oznaczałoby, że dostępność do gotówki poprzez ten kanał nie jest w najbliższych kilku latach zagrożona. Po pierwsze, w Polsce nie osiągnięto nigdy bardzo wysokiego wskaźnika nasycenia bankomatami mierzonego liczbą urządzeń przypadającą na określoną (np. 100 tys.) liczbę mieszkańców. Nie ma więc konieczności redukcji nadmiernie rozwiniętej sieci ATM-ów. Po drugie, względnej stabilności w zakresie liczby bankomatów sprzyjała struktura biznesowa polskiego rynku ATM-ów, względnie zdywersyfikowana, ale z wyraźną tendencją do rozszerzania roli niezależnych dostawców usług bankomatowych. Dopóki ten biznes był relatywnie atrakcyjny, to dominacja niezależnych operatorów, dla których bankomaty są głównym obszarem działalności, działała stabilizująco na rynek bankomatów. Pod tym względem brak zmiany stawek opłaty bankomatowej interchange może wpłynąć na decyzje operatorów o redukcji tych urządzeń, które są nierentowne. Naturalnie utrzymywać będą tylko te bankomaty, na których mogą zarobić. Społeczna funkcja bankomatów związana z zapewnieniem dostępu do gotówki na obszarach słabiej zurbanizowanych jest nieistotna w ich działalności. Z tej perspektywy realne staje się zagrożenie braku ATM-ów lub ograniczonego dostępu do nich na obszarach wiejskich i małych miast. Tam bowiem bankomaty mają zainstalowane głównie banki spółdzielcze i PKO BP.
- 4) W krótkiej perspektywie banki w wyniku presji społecznej i władz samorządowych mogą być zmuszone do utrzymywania nawet nierentownych bankomatów. W dłuższym czasie taka sytuacja byłaby trudna do zaakceptowania. Jeśli zwycięży interes ekonomiczny, to realny stanie się scenariusz podzielenia Polski na obszary z łatwym lub utrudnionym dostępem do bankomatów. Kluczową rolę do odegrania w zapewnieniu dostępu do bankomatów będzie miał wówczas sektor bankowości spółdzielczej. Z naszych badań wynika bowiem, że bankomaty w wielu rejonach są jedyną opcją, jeśli chodzi o możliwość wypłaty gotówki.
- 5) Doświadczenia z innych krajów pokazują, że należy się spodziewać kontynuacji procesu ograniczania i restrukturyzacji sieci bankomatowych i dotyczy to też sektora bankowości spółdzielczej. Z badań niemieckiego rynku bankomatów wynika, że sektor banków spółdzielczych w tym kraju dysponuje drugą pod względem wielkości siecią bankomatów (28% wszystkich bankomatów). Liczba bankomatów banków spółdzielczych w Niemczech znacznie spadła w ostatnich 10 latach. Zjawisku temu towarzyszy zamykanie placówek bankowych. Banki likwidując placówki nie pozostawiają w tych miejscach urządzeń samoobsługowych. Może to wynikać m.in. z podwyższonego fizycznego ryzyka operacyjnego.
- 6) Na rozmieszczenie bankomatów w Polsce duży wpływ ma struktura polskiego rynku bankomatów. 33,8% bankomatów w Polsce na koniec 2023 r. należało do sieci Euronet. Euronet koncentruje się głównie w dużych miastach i wokół nich. Dlatego w zapewnieniu dostępności do bankomatów i gotówki poza dużymi miastami stosunkowo dużą rolę odgrywają banki spółdzielcze. We władaniu polskich banków spółdzielczych jest ok. 13% wszystkich zainstalowanych bankomatów. Co więcej, są one zlokalizowane głównie na obszarach zagrożonych powstawaniem „pustyni” bez dostępu do tych urządzeń. Wraz z postępem cyfryzacji płatności, będzie wzrastała presja na ograniczanie liczby bankomatów w polskiej bankowości spółdzielczej. To z kolei będzie oznaczało usuwanie tych ostatnich urządzeń na danym terenie.
- 7) Z oceny rozmieszczenia bankomatów BPS i SGB wg wielkości miejscowości wynika, że bankomaty banków spółdzielczych odgrywają ważną rolę w równomiernym ich rozmieszczeniu na terenie Polski. Taki wniosek można sformułować na podstawie analizy województwa mazowieckiego w przypadku BPS i województwa wielkopolskiego w przypadku SGB. Banki spółdzielcze prowadzą działalność w mniejszych miejscowościach i na obszarach wiejskich, co w naturalny sposób powoduje, że tam właśnie zlokalizowane są bankomaty.
- 8) Ekonomia zakupu i eksploatacji bankomatu będzie długoterminowym kryterium weryfikacji wielkości sieci ATM-ów w Polsce. Badania wskazują, że bankomaty są nierentowne dla banków, a dla operatorów niezależnych znajdują się na granicy rentowności. Dla banków spółdzielczych utrzymywanie własnych bankomatów staje się obciążeniem. W warunkach wysokich nominalnych stóp procentowych problem z rentownością bankomatów nie ma istotnego przełożenia na wyniki banków spółdzielczych. Sytuacja może się jednak znacząco zmienić, kiedy nastąpi okres niższych stóp procentowych i pogorszenia sytuacji gospodarczej. Wówczas może wystąpić przyspieszony proces odchodzenia od bankomatów przez banki spółdzielcze.

- 9) Konieczne jest rozważenie wprowadzenia modelu dotacyjnego wspomagającego utrzymanie bankomatów przez banki spółdzielcze. Rekomendujemy model dotowania bankomatów na obszarach zagrożonych brakiem dostępu do gotówki, który ma na celu zapewnienie mieszkańcom tych terenów możliwości wypłaty gotówki. Dotacje byłyby przyznawane w miejscowościach, gdzie brak jest bankomatów w promieniu 10 km, a populacja wynosi co najmniej 3 tys. osób, co dotyczy głównie

obszarów wiejskich i małych miast. Dotacje byłyby kalkulowane na podstawie kosztów bankomatów obsługujących jedynie wypłaty gotówki. Wysokość dotacji wynikałaby z różnicy między kosztami utrzymania a przychodami, z uwzględnieniem 25% udziału własnego banku. Finansowanie modelu zakłada udział Narodowego Banku Polskiego (50%), budżetów wojewódzkich (25%) i właścicieli bankomatów (25%). Roczne potrzeby oszacowano na 7,2 mln PLN, obejmując około 220 bankomatów.

Wstęp

Od ponad 50 lat bankomaty (określane również jako ATM – *Automated Teller Machine*) stanowią bardzo ważny element infrastruktury systemu płatniczego na świecie i mają kluczowe znaczenie, jeśli chodzi o zapewnienie całodobowego dostępu do gotówki. Urządzenia te funkcjonują głównie przy placówkach bankowych. Część z nich jest jednak zlokalizowana również w innych, różnych miejscach (np. w sklepach, galeriach handlowych, centrach kultury i rozrywki, stacjach benzynowych, ulicach, dworcach i lotniskach).

Do niedawna bankomaty można było postrzegać jako ważną innowację na rynku usług bankowych z przełomu lat 60. i 70. XX w. Jednakże postępująca cyfryzacja rynku bankowego, która jeszcze bardziej przyspieszyła po wybuchu pandemii COVID-19, przyczyniła się do powolnie postępującej likwidacji bankomatów o lokalizacjach niesprzyjających uzyskaniu odpowiedniej ich rentowności lub w ogóle jej braku. Dla przykładu od 2016 r. liczba bankomatów w Europie zmniejszyła się wg danych z bazy *Paymentology* o 10 proc.¹ Tymczasem bankomaty nie pełnią tylko roli ekonomicznej, ale także odgrywają ważną funkcję społeczną, polegającą na zapewnieniu gospodarstwu domowemu całodobowego dostępu do gotówki. Pozwalają również lepiej zarządzać środkami pieniężnymi, ponieważ relatywnie łatwy do nich dostęp zapobiega gromadzeniu zbędnej gotówki w portfelu lub domu. Także w większości przypadków mają charakter wielofunkcyjny, umożliwiając dokonywanie wpłat gotówki, sprawdzanie salda rachunku, zmianę PIN-u itd. Jednakże w dalszym ciągu największe znaczenie ma wypłata gotówki. Mimo odchodzenia od płatności gotówkowych i dynamicznego rozwoju operacji bezgotówkowych, głównie z wykorzystaniem smartfonów i komputerów, gotówka nadal ma bardzo ważne znaczenie w funkcjonowaniu gospodarki i dużej części społeczeństwa. Zmusza to do monitorowania i analizowania do niej dostępu, który może być poważnie ograniczony poprzez spadek liczby bankomatów. Oczywiście istnieją alternatywne możliwości dostępu do gotówki (głównie placówki bankowe i pocztowo-partnerskie Banku Pocztowego, punkty

handlowo-usługowe realizujące *cashback*). Jednakże i tu następuje redukcja placówek, a w przypadku sklepów istnieją poważne bariery regulacyjno-techniczne (np. uzależnienie wypłaty od dokonania zakupu lub brak większych ilości gotówki w kasie czy też rosnąca popularność kas samoobsługowych). Problematyka ta nabiera jeszcze większej wagi, gdy spojrzymy na nią z perspektywy przestrzennej – obszarów wiejskich i małomiasteczkowych. Akurat tak się składa, że na tych terenach usługi finansowe są oferowane przede wszystkim przez banki spółdzielcze, które z reguły nie mogą dywersyfikować swojej działalności np. na obszary większych miast.

W Polsce największą liczbę bankomatów posiadających funkcję wypłaty środków pieniężnych (dane NBP) odnotowano w I kw. 2017 r. (23 751). W I kw. 2023 r. ich ilość zmniejszyła się do 21 434.

W kontekście dostępności do gotówki poza dużymi miastami główną rolę odgrywają wymienione banki spółdzielcze i ich bankomaty. To właśnie one operują przede wszystkim w mniejszych miejscowościach i zapewniają możliwość korzystania z usług bankowych. Duże banki komercyjne i niezależni operatorzy bankomatów lokalizują swoje urządzenia z reguły w większych miastach. W III kw. 2023 r. sektor bankowości spółdzielczej w Polsce dysponował siecią 2924 bankomatów² (14 proc. wszystkich urządzeń działających w Polsce). Jeśli przyjmiemy, że ogólnie banki w Polsce były w 2023 r. właścicielami ok. 40 proc., to sektor spółdzielczy posiadał 1/3 bankomatów należących do instytucji bankowych.³ Można sformułować tezę, że dostępność do gotówki

¹ L. Thompson, The future of ATMs: adapting to the digital age, July 06, 2023. <https://fintechmagazine.com/articles/the-future-of-atms-adapting-to-the-digital-age> (6.03.2024).

² Banki Spółdzielcze i Zrzeszające dysponują 2924 bankomatami, 18 sierpień 2023, <https://bs.net.pl/banki-spoldzielcze-i-zrzeszajace-dysponuja-2924-bankomatami/> (6.04.2024).

³ Sytuacja ta zmienia się wraz z decyzją Santander Bank Polska, który zdecydował o migracji swojej sieci blisko 1400 bankomatów i wpłatomatów do operatorów niezależnych. Docelowo do Euronetu trafi około 1100 bankomatów, tj. 80% dotychczasowej sieci banku, do ITCARD 20%. Maszyny będą oznakowane podwójnie – obok logo Santander pojawi się odpowiednio logo sieci Euronet lub ITCARD – Planet Cash. Migracja ma zakończyć się do września 2024. W tych okolicznościach udział w rynku bankomatów banków zmniejszy się do ok. 30%, a operatorów niezależnych wzrośnie do 70%. <https://media.santander.pl/pr/820506/santander-rozpoczyna-strategiczna-wspolprace-w-ramach-sieci-bankomatow-i-wplatomatow-najwyzsza-jakosc-dla-klientow-banku> (5.05.2024).

w mniejszych miejscowościach będzie zależała od działań podejmowanych przez banki spółdzielcze. Natomiast podmioty te znalazły się w trudnym położeniu. Z jednej strony chcą utrzymać maksymalnie szeroki zakres swoich usług dla jak największej liczby klientów, a z drugiej zaś muszą dbać o rentowność zarówno bankomatów, jak i placówek.

W naturalny sposób bankomaty, w tym te należące do banków spółdzielczych, ulegają również zużyciu fizycznemu i moralnemu. W obliczu rozwoju instrumentów bezgotówkowych pojawia się więc pytanie, czy sensowne jest odnawianie wszystkich dotychczas działających bankomatów.

Wątek sektora banków spółdzielczych będzie stanowił główny element projektu. Zatem celem raportu jest analiza i rekomendacje dotyczące możliwości utrzymania bankomatów w ogóle, a w szczególności przez ten sektor. W ramach efektów prac badawczych zostaną zaproponowane rekomendacje, które powinny uzdrowić ten rynek, w tym m.in. zachęcić operatorów bankomatowych (również banki spółdzielcze) w sposób systemowy i instytucjonalny co najmniej do spowolnienia redukcji dostępności do gotówki na terenach wiejskich i małych miast. Konieczne będzie więc dokonanie przekrojowej oceny rynku bankomatów pod kątem spełniania przez te urządzenia funkcji infrastruktury krytycznej, w celu ograniczania wykluczenia społeczeństwa w zakresie dostępu do gotówki.

Dokonanie takiej oceny będzie wymagało przeprowadzenia badań analitycznych i w oparciu o przygotowany na potrzeby badań zestaw wskaźników:

- określenia liczby bankomatów w przekroju terytorialnym, włącznie do poziomu poszczególnych gmin,
- wyróżnienia bankomatów należących do banków spółdzielczych oraz pozostałych operatorów,
- określenia liczby bankomatów ogółem na 10 tysięcy mieszkańców gminy oraz analogicznego wskaźnika dla bankomatów należących do banków spółdzielczych,
- określenia liczby bankomatów na 100 km²,
- zaproponowania poziomów krytycznych wskaźników, które wskazywałyby na zagrożenie wykluczeniem w dostępie do gotówki.

Likwidacja bankomatów na szerszą skalę, poza innymi negatywnymi skutkami społeczno-gospodarczymi, mogłaby doprowadzić do powstania pustyń z brakiem dostępu do gotówki. W Polsce na problem ten,

a co za tym idzie na likwidowanie bankomatów, skarżą się często osoby starsze. Dotyka on szczególnie mieszkańców mniejszych miejscowości. Pojawiły się skargi do Rzecznika Praw Obywatelskich, z których wynika, że niektóre banki nie tylko ograniczają liczbę bankomatów, ale również podnoszą ceny wypłat gotówkowych.

Gotówka oprócz ważnej funkcji tezauryzacyjnej (jej znaczenie wzrasta w okresach nadzwyczajnych, takich jak pandemia czy wojna) jeszcze przez dłuższy czas będzie pełnić funkcję płatniczą. W dokumencie pt. Narodowa Strategia Bezpieczeństwa Obrotu Gotówkowego przygotowanym w 2021 r. przez Radę do spraw obrotu gotówkowego (rada jest organem opiniotwórczo-doradczym przy Zarządzie NBP⁴) wskazano, że „bezpieczeństwo oraz stabilność rynku obrotu gotówkowego to kluczowe aspekty gwarantujące niezakłóconą i płynną realizację procesów zaopatrywania obywateli w pieniądź gotówkowy przez wszystkich jego uczestników”⁵. W dokumencie podkreślono również (w ramach filaru I – dostępność i akceptacja gotówki i celu 3 – zapewnienie odpowiedniego poziomu dostępności gotówki na terytorium RP), że priorytetem jest „opracowanie rozwiązań wspierających utrzymanie sieci bankomatów (...)”⁶. W tym kontekście ważnym pytaniem w ramach projektu będzie znalezienie odpowiedzi, jakie należałoby podjąć działania, żeby pozwoliłyby utrzymać w Polsce dobry dostęp do bankomatów. W strategii wskazano, że „w przypadku braku możliwości wypracowania konsensusu rynkowego należy wziąć pod uwagę możliwość wprowadzenia regulacji o charakterze ustawowym”⁷.

Kolejnym ważnym elementem, na który warto zwrócić uwagę, jest wykorzystywanie bankomatów przez klientów. Tu widać spadek liczby transakcji wypłat. Np. w II kw. 2014, kiedy wykonano najwięcej wypłat gotówki na jeden bankomat przypadało średnio⁸ 10,4 tys., a w I kw. 2023 r. już tylko 5,5 tys. Wzrasta natomiast średnia wartość pojedynczej wypłaty. Na rynku bankomatów obserwujemy również patologiczne (ale dla usługodawców racjonalne) zachowania polegające na zwiększaniu (sztucznym) transakcyjności bankomatów⁹, co przede wszystkim wynika z prawie

⁴ Narodowa Strategia Bezpieczeństwa Obrotu Gotówkowego. Wersja skrócona, Narodowy Bank Polski, Warszawa, listopad 2021, www.nbp.pl.

⁵ Narodowa Strategia Bezpieczeństwa Obrotu Gotówkowego. Wersja skrócona, Narodowy Bank Polski, Warszawa, listopad 2021, s. 6.

⁶ Tamże, s. 17.

⁷ Tamże, s. 115.

⁸ Obliczenia własne na podstawie danych NBP.

⁹ W. Krawczyk, Bankomaty w Polsce – czy nadal mają przyszłość. 18.09.2023, <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/rynki-finansowe/bankowosc/bankomaty-w-polsce-czy-nadal-maja-przyszlosc/>.

niezmiennych od 2010 r. kwotowych zasad naliczania opłat (wynagrodzenia za wypłatę), wobec gwałtownego wzrostu inflacji, zwłaszcza w okresie ostatnich 4 lat. Jednakże stała tendencja do zmniejszania się liczby wypłat może skłaniać banki i operatorów pozabankowych (na nich przypada ok. 60 proc. urządzeń ATM) do likwidacji części z posiadanych urządzeń. Dodać należy, że inflacja gwałtownie zwiększyła bezpośrednie i pośrednie koszty utrzymania bankomatów.

Na potrzeby badań przedstawionych w raporcie wykorzystano następujące metody badawcze:

- analizę i krytykę dostępnych publikacji (w badaniu odwołamy się do różnych materiałów na temat rozwoju sieci bankomatowych, raportów firm konsultingowych, instytucji publicznych, artykułów

i źródeł internetowych oraz badań o charakterze akademickim),

- metodę wywiadów,
- analizę porównawczą, m.in. w celu oceny stopnia rozwoju rynków bankomatów w Polsce na tle innych krajów,
- analizę wskaźnikową rynku bankomatów,
- analizę przestrzenną.

Dane statystyczne i informacje pochodziły z raportów i baz danych udostępnianych przez Narodowy Bank Polski, Europejski Bank Centralny, serwis statystyczny Statista oraz serwis internetowy bankomaty.pl.

Europejski rynek bankomatów w warunkach rewolucji na rynku płatności

1.1. Rewolucja na rynku płatności

1.1.1. Przemiany na rynku płatności

Cechy rynku decydują o konkurencyjności podmiotów uczestniczących, pozycji klientów i innych interesariuszy, a także informują o zasadach gry rynkowej oraz o strategiach i modelach biznesowych stosowanych przez kluczowych graczy, aby uzyskać wysoką akceptację klientów. Charakterystyki rynku płatności określają nie tylko aktualną sytuację, czyli kogo można uznać za zwycięzcę, a kto przegrywa rywalizację lub traci w szybkim tempie dotychczasową pozycję. Ocena bieżącego stanu rynku płatności także daje podstawy do określenia, jak mogą kształtować się jego przyszłe trendy, zwłaszcza w odniesieniu do transakcji bezgotówkowych i gotówkowych.¹⁰

Rynek płatności ulega rewolucji dzięki postępowi technologicznemu, zmianom w zachowaniach konsumentów, wdrożeniu strategii transformacji cyfrowej przez banki oraz aktywnej działalności firm z sektora Fin-Tech. Ten ostatni obejmuje różnorodne usługi i technologie, takie jak obsługę kart kredytowych, płatności mobilne, płatności online, systemy punktów sprzedaży, portfele cyfrowe i inne metody płatności elektronicznych. Gdyby oceniać poziom dojrzałości różnych obszarów transformacji cyfrowej instytucji finansowych, to sfera płatnicza stanowi jedną z najbardziej zaawansowanych i odgrywa jeden z najważniejszych, preferowanych kierunków zainteresowania tych podmiotów.

Branża płatności obejmuje szeroki zakres usług, począwszy od tradycyjnych przelewów, natychmiastowych, on-line, płatności mobilnych, kart kredytowych i debetowych itd. Coraz szersze zastosowanie mają nowe technologie, takie jak: NFC, biometria, sztuczna inteligencja, uczenie maszynowe, blockchain itd. Co ważne, branża płatnicza obejmuje takie podmioty jak: banki emitujące instrumenty płatnicze, podmioty akceptujące, sieci płatnicze, dostawców usług handlowych, niezależne organizacje sprzedażowe czy organy regulacyjne. Współczesny sektor płatności stanowi ekosystem przetwarzania płatności tworząc skomplikowaną sieć relacji między uczestnikami, którzy konkurują i współpracują, aby umożliwić płynne i bezpieczne transakcje dla klientów.¹¹

Sektor płatniczy jest relatywnie dość silnie regulowany, ponieważ od ponad dekady konkurują ze sobą

tradycyjne podmioty (banki) oraz nowi konkurenci – dostawcy usług płatniczych o zróżnicowanym poziomie licencjonowania. Zatem jest to branża bardzo różnorodna – także pod względem regulacyjnym, ponadto nadzwyczaj innowacyjna, w której dokonują się takie zmiany, które niektórzy określają jako przełomowe, na miarę rewolucji technologicznej i kulturowej.

Od strony klientów oczekiwania są niemal niezmiennie w czasie. Domagają się oni, aby transakcje płatnicze były: 1) proste, 2) wygodne, 3) bezpieczne, 4) tanie. Walka konkurencyjna właśnie skupia się na tych wymogach i tu w sukurs przychodzi rewolucja cyfrowa. O konkurencyjności instytucji finansowych, w tym banków, decydują takie czynniki, jak wykorzystanie nowych technologii, zarządzanie dużymi bazami danych, sztuczna inteligencja oraz poznanie doświadczeń klientów i nowych trendów rynkowych. Niewątpliwie banki, które przez wieki były uznawane za instytucje konserwatywne, z perspektywy zachodzących zmian zmuszone zostały do wprowadzania innowacji niemal w sposób ciągły.

Działania innowacyjne nie tylko znalazły miejsce w strategiach banków, ale także w praktyce ich funkcjonowania i objęły wszystkie kluczowe obszary zarządzania: technologie, produkty, procesy, komunikację z klientami, personalizację świadczenia usług, formy udzielania kredytów, zarządzanie ryzykiem, a także – co jest merytorycznie uzasadnionym celem realizowanego projektu – problematyką zarządzania i wykorzystania bankomatów.

W odniesieniu do bankomatów klienci wywierają coraz większą presję na ich nowoczesne funkcje poza wypłatą gotówki.¹² Prowadzi to do nieustannych innowacji w zakresie rozszerzania czynności realizowanych przez ATM-y, wymusza to na projektantach zastosowanie bardziej finezyjnych metod projektowania. W ostatnich latach przywiązuje się też wagę do tego, aby przyciągały uwagę potencjalnych klientów (funkcja marketingowa), podkreślając zgodność z celami polityki ekologicznej i środowiskowej. Tempo tych innowacji prowadzi do wycofywania starszych generacji bankomatów i skracania średniego cyklu ich życia. Obecnie szacuje się go na ok. 8 lat.¹³

Jednym z ważniejszych celów banków jest dążenie do obniżki kosztów operacyjnych. Odnosi się to też do bankomatów. W grupie innowacji o charakterze

¹⁰ J. Bott, U. Milkau, A Market for Payments – Payment Choice in the 21st Century Digital Economy [in:] Transforming Payment Systems in Europe. Edited by Jakub Górka. Palgrave Macmillan 2016, s. 1.

¹¹ The payment industry ecosystem explained: Key players, processes, and trends. Stripe June 30, 2023, doc. 42775, <https://stripe.com/resources/more/the-payment-industry-ecosystem-explained> (03.12.2023).

¹² Np. dwukierunkowa wideokonferencja, otwieranie konta, natychmiastowe wydawanie kart, drukowanie książek czekowych i świadczenie innych usług z użyciem technologii wielofunkcyjnych. Zob. 2021 is change is on the horizon: The future of the ATM, January 15, 2021, www.paymentscardsandmobile.com (25.01.2024).

¹³ Designing for the 21st Century Consumer, February 17, 2022.

zarządczym wyróżnić należy model obsługi klientów w formule ATMaas (ATM-as-a-service), czyli wykorzystanie scentralizowanego outsourcingu w szerszej lub węższej skali.¹⁴ Dzięki temu banki mają możliwość efektywniejszego kosztowo utrzymywania powszechnych usług gotówkowych. W modelu „bankomat jako usługa”, instytucja finansowa często udostępnia lokalizację, a dostawca urządzeń i usług zajmuje się wszystkimi pozostałymi aspektami funkcjonowania bankomatów: dostarcza sprzęt i oprogramowanie, zarządza stanem i dostawami gotówki, utrzymaniem technicznym, telekomunikacją, bezpieczeństwem (w tym ubezpieczeniem), czyli całą obsługą. Ten model nie tylko zwalnia pracowników banku od zajmowania się tymi wszystkimi sprawami, ale także pozwala uwolnić własne zasoby na rzecz rozwoju kompleksowej cyfryzacji działalności.¹⁵

1.1.2. Regulacje

Rynek usług płatniczych jest regulowany przez dwie grupy regulacji. Pierwsza z nich dotyczy płatności bezgotówkowych, a druga koncentruje się na obrocie gotówkowym.

Akurat w przypadku płatności mieliśmy do czynienia z nietypową sytuacją, gdy nowe regulacje zajmujące się transakcjami bezgotówkowymi stały się dodatkowym motorem rozwojowym tego rynku, a nie jak to się dzieje zwykle były/są czynnikiem hamującym. Szczególną rolę odegrała tu Dyrektywa PSD2.¹⁶ W efekcie nastąpiła bardzo duża dynamizacja tego rynku zarówno od strony technologicznej, jak i podmiotowej (pojawienie się nowych graczy rynkowych i gruntowna przebudowa systemu płatności).

Regulacje dotyczące płatności gotówkowych są mniej liczne, z reguły mają charakter krajowy i odnoszą się do kwestii zarządzania płynnością gotówki, wprowadzaniem i wycofywaniem do obiegu banknotów lub monet, dystrybucją, przechowywaniem, sprawowaniem nadzoru nad rynkiem płatności, systemem sprawozdawczości. Dotyczą również wzmocnienia bezpieczeństwa fizycznego obrotu gotówkowego, przewozu, przechowywania, wycofywania, metodyk i procedur stosowanych przy liczeniu, sortowaniu, pakowaniu i znakowaniu opakowań banknotów i monet. W tych kwestiach ostatnio

szczególna uwaga została poświęcona konieczności barwienia banknotów w bankomatach w przypadku włamania do urządzenia¹⁷.

Warto wspomnieć również o regulacjach schematów płatniczych, które wpływają na mechanizmy w płatnościach bezgotówkowych i gotówkowych.

W dniu 28 czerwca 2023 r. Komisja Europejska opublikowała pakiet projektów nowych aktów prawnych, w tym projekty dyrektyw w sprawie usług płatniczych (Payment Services Directive 3, PSD3) i rozporządzenia w sprawie usług płatniczych (Payment Services Regulation, PSR). Nowe projekty są konsekwencją oceny dyrektywy PSD2 przeprowadzonej przez Komisję Europejską w 2022 r., w tym oceny i sugestii Europejskiego Urzędu Nadzoru Bankowego (EUNB), a także konsultacji publicznych i raportu przygotowanego przez niezależnych konsultantów.¹⁸ Uznaje się, że dzięki PSD 2 osiągnięto wiele wartościowych efektów, w tym poprawę bezpieczeństwa transakcji poprzez wprowadzenie silnego uwierzytelniania klienta (SCA), wzrost konkurencji, a także zwiększenie wyboru instrumentów płatniczych dla klientów. Jednocześnie zidentyfikowano liczne słabości tej regulacji:

- oszustwa płatnicze nadal stanowią problem;
- należy rozwiązać kwestię braku bezpośredniego dostępu niebankowych dostawców usług płatniczych (Payment Service Providers, PSP) do niektórych kluczowych systemów, które są niezbędne do sfinalizowania płatności;
- PSP powinni mieć silne prawo do posiadania rachunku bankowego, czego często odmawiają im banki;
- przeszkody w dostępie do danych dla dostawców usług, dostępie do informacji o rachunku (Account Information Service, AIS), jak również dla dostawców usług inicjowania płatności (Payment Initiation Service, PIS) – otwarta bankowość wymaga poprawy w tym aspekcie;
- usługi płatnicze i ramy pieniądza elektronicznego powinny zostać ujednolicone.

¹⁴ The Future of ATM and Self-Service Branch Automation. White Paper. AURIGA the banking evolution. ATM Marketplace, July 14, 2023.

¹⁵ S. Nogalo, The efficiencies of ATM-as-a-service. Consumer Banking, May 19, 2023.

¹⁶ PSD 2 – 8 października 2015 roku Parlament Europejski przyjął propozycję Komisji Europejskiej stworzenia bezpieczniejszych i bardziej innowacyjnych płatności europejskich. Dyrektywa PSD2 weszła w życie 12 stycznia 2016, natomiast jej zasady zaczęły obowiązywać od 13 stycznia 2018.

¹⁷ Narodowa Strategia Bezpieczeństwa Obrotu Gotówkowego. NBP Warszawa, 2021; ROZPORZĄDZENIE PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO I RADY (UE) 2015/751 z dnia 29 kwietnia 2015 r. w sprawie opłat interchange w odniesieniu do transakcji płatniczych realizowanych w oparciu o kartę; ROZPORZĄDZENIE MINISTRA SPRAW WEWNĘTRZNYCH I ADMINISTRACJI z dnia 15 września 2021 r. o zastosowaniu w bankomatach systemów zabezpieczających IBNS (Intelligent Banknote Neutralisation Systems).

¹⁸ P. Putyra, Komisja Europejska przedstawiła projekty Dyrektywy PSD3 (Payment Services Directive 3) oraz Rozporządzenia PSR (Payment Services Regulation), <https://dudutkowiak.pl> blog, 30.06.2023.

Głównym celem tych nowych regulacji jest wprowadzenie przepisów, które mają złagodzić te mankamenty dyrektywy PSD2. Jak na razie PSD3 jest na wczesnym etapie procesu legislacyjnego. Prognozuje się, że ostateczna wersja dyrektywy zostanie wdrożona około 2026 roku.

Jeden z ważnych priorytetów Komisji Europejskiej stanowi ułatwienie obywatelom UE dostępu do gotówki. W świetle postanowień projektu dyrektywy PSD oraz rozporządzenia PSR usługa wypłacania gotówki świadczone przez sprzedawców detalicznych w fizycznych punktach sprzedaży, nawet wtedy, gdy klient nie dokonuje zakupu, nie będzie wymagała uzyskania zezwolenia lub wpisu do rejestru, o ile kwota wypłaconej gotówki nie będzie przekraczać 50 euro na jedną transakcję. W projekcie rozporządzenia PSR nałożono jednak na osoby fizyczne lub prawne świadczące taką usługę obowiązek przekazania lub udostępniania klientom informacji na temat wszelkich opłat przed dokonaniem wypłaty przez klienta, a także w chwili odbioru gotówki po zakończeniu transakcji. Zapewnienie dostępu do gotówki jest także związane z upowszechnianiem się bankomatów. W dyrektywach PSD 1 oraz PSD 2 przewidziano wyłączenia z zakresu stosowania tych dyrektyw dla usług wypłacania gotówki oferowanych za pomocą bankomatów przez dostawców, którzy działają w imieniu co najmniej jednego wydawcy kart i którzy nie są stroną umowy ramowej z klientem wypłacającym gotówkę z rachunku płatniczego, pod warunkiem, że dostawcy ci nie świadczą innych usług płatniczych. W projektowanej regulacji katalog wyłączeń został przeniesiony z dyrektywy do rozporządzenia PSR i nie ma w tym katalogu wyłączeń dotyczących wypłaty gotówki z bankomatów, zatem to wyłączenie zostało zniesione. Komisja Europejska zaproponowała w nowej regulacji, aby operatorzy bankomatów, którzy nie prowadzą rachunków płatniczych i nie świadczą innych usług płatniczych, nie podlegali obowiązkowi uzyskania zezwolenia, lecz wyłącznie wpisowi do odpowiedniego rejestru prowadzonego przez właściwy organ państwa członkowskiego (w Polsce chodzi o Komisję Nadzoru Finansowego).¹⁹

1.1.3. Kluczowe trendy w sektorze płatności

Systemy płatności mają długoletnią historię, sięgającą czasów starożytnych. Jednakże dla niniejszego raportu najważniejsze znaczenie mają obecnie rysujące się trendy rozwojowe sektora płatności. Zagadnienie to jest poruszane w licznych publikacjach. Y. Kropelnitsky wyodrębnia 9 rodzajów trendów:²⁰

¹⁹ Projekt dyrektywy PSD 3 oraz projekt rozporządzenia PSR – nowe regulacje dotyczące sektora usług płatniczych. PARP 13 grudzień 2023 r.
²⁰ Y. Kropelnitsky, The Biggest Payments Industry Trends of 2023 & How to Implement Them Now. Softjournal's Payments Expert, September 02, 2023, s. 1.

1. Innowacyjne aplikacje do płatności P2P, które mogą stać się głównym czynnikiem osiągania zysków.
2. Zautomatyzowane oprogramowanie służące do zabezpieczania i optymalizacji transakcji.
3. Nowe funkcje portfela elektronicznego przyciągające osoby nieubankowane.
4. Pojawienie się Web 3.0 w płatnościach.
5. Powstanie nowych narzędzi do zarządzania – przeciwdziałania i wykrywania oszustw.
6. Rozwój nowych interfejsów API.
7. Optymalizowanie wydatków biznesowych.
8. Kontynuowanie wzrostu BNPL (*buy now, pay latter* – kupuj teraz, płać później) i tzw. wbudowanych (zintegrowanych) usług.
9. Pojawianie się nowych standardów, regulacji i systemów płatniczych.

Przemysł płatności stale ewoluuje i dostarcza coraz to nowych, znaczących innowacji i zmian. Przewiduje się, że najwięksi gracze, najczęściej ci z branży FinTech lub BigTech, skupią się na uczynieniu płatności niezwykle bezproblemowymi, bezpiecznymi i wysoce spersonalizowanymi dla konsumentów. Krajobraz płatności ciągle się zmienia z powodu szybkiego rozwoju technologii i preferencji konsumentów, co skłania instytucje płatnicze, w tym także banki, aby były co najmniej o jeden krok przed konkurencją lub co najmniej jej dorównywały. Przewiduje się skokowy wzrost płatności w czasie rzeczywistym.

Zbliżony obraz przyszłych trendów przewiduje PayU dla płatności w obszarze e-commerce. Oto ich propozycja:²¹

1. BNPL
2. Portfele mobilne
3. Orkiestracja (harmonizacja procesów) płatności
4. Transakcje transgraniczne
5. Cyberbezpieczeństwo
6. Płatności w czasie rzeczywistym

²¹ 8 Trends in Global Payments for 2022. PayU, 19.01.2022, s. 2.

7. Technologia MarPay (powiązanie marketingu, lojalności i płatności)
8. Wbudowane płatności (*Embedded payments*) – połączenie płatności ze sferą niefinansowego customer experience.

Na szczególną uwagę zasługuje technologia MarPay. Stare programy lojalnościowe ustępują teraz miejsca nowym cyfrowym rozwiązaniom, które przynoszą większe korzyści zarówno klientom i sprzedawcom. Idea tej technologii polega na połączeniu sklepów internetowych z członkami programów lojalnościowych, którzy chcą maksymalizować swoją siłę nabywczą podczas dokonywania zakupów. Pozwala to klientom natychmiast wydawać i zdobywać punkty przy każdym zakupie, kupować więcej i płacić mniej. Daje to również klientom możliwość natychmiastowej aktualizacji swojego salda punktowego po dokonaniu transakcji.

Niemniej gotówka pozostaje nadal popularnym wyborem dla wielu osób (na całym świecie, w tym w Polsce) ze względu na anonimowość, wygodę i mimo wszystko postrzegane bezpieczeństwo. Używana jest głównie podczas zakupów stacjonarnych, lokalnych, właśnie ponad 40% takich transakcji dokonuje się za pomocą gotówki. Jednakże jest ona również wykorzystywana w handlu elektronicznym, chociaż znacznie rzadziej niż płatności cyfrowe. W rzeczywistości w obrocie e-commerce płatność gotówką przy odbiorze stanowi około 10% wszystkich transakcji. Według prognoz szacuje się, że ta liczba pozostanie stabilna w nadchodzących latach. Częściowo jest to wynikiem tego, że 13% ludności w Polsce nie korzysta z usług bankowych²², ale w większym stopniu wynika z niepodjęcia ryzyka związanego z samymi płatnościami elektronicznymi oraz wiarygodnością sprzedawców e-commerce. W naszym kraju wskaźnik ten kształtuje się wyżej niż w wielu innych państwach europejskich.

Przestrzeń płatności jest pełna opinii i często nadmiernie optymistycznych prognoz dla obrotu bezgotówkowego. Financial Brand uważa za najbardziej przereklamowane innowacje płatnicze takie jak (procenty określają udział respondentów akceptujących taką opinię o innowacji):²³

- Kup teraz, płać później: 34%,
- Kryptowaluty: 31%,
- Cyfrowe waluty banków centralnych: 10%,

- Technologia blockchain: 5%,
- Wszystkie inne trendy: 20%.

1.1.4. Ewolucja systemów płatności

Systemy płatności mają długoletnią historię (zob. Tabela 1.1). Najstarsze chińskie banknoty pochodzą z 119 roku p.n.e.²⁴ Dominacja pieniądza papierowego kończy się pod koniec lat 50. XX wieku. Era plastiku i kont trwały przez 30 lat. Najnowsza era płatności określana jako era separacji (rozdzielania) rozpoczęła się w 2020 r. i prawdopodobnie zakończy się w 2050 roku, gdy będą liderować kryptowaluty i pieniądz cyfrowy.

Początek nowoczesnych płatności przypisuje się kartonowej karcie Diners Club akceptowanej przez 28 restauracji w Nowym Jorku i dwa hotele (ok. 1950 r.). Era plastiku łączy się z kartami, które stały się nowymi źródłami przychodów z opłat za transakcje płatnicze, usługi bankomatowe, a nawet gwarancyjne. Internet i urządzenia mobilne umożliwiły odejście od plastikowych płatności i przejście do ery konta, czyli umożliwienie transakcji między kontami przekształciło infrastrukturę, powstały zautomatyzowane izby rozliczeniowe. Stopniowa transformacja od ery pieniądza papierowego do ery konta cechowała się tym, że starsze mechanizmy płatności nie zniknęły całkowicie, ale ich udział był coraz mniejszy. Ponadto w każdej erze technologia odgrywała znaczącą rolę. Co więcej, płatności w coraz większym stopniu stawały się wbudowane w procesy zakupowe klientów i działalność biznesową. Użytkownicy doceniali też wagę takich wartości jak: wygoda, użyteczność i bezpieczeństwo realizowanych transakcji. Na rynku płatności pojawiało się coraz więcej nowych konkurentów i nowe formy konkurowania.

Od 2020 r. można zaobserwować, że procesy płatności oddalają się coraz silniej od konta i zarysowuje się nowa era – Era separacji. Następuje w niej wykorzystanie płatności w formule organizacyjnej platform i ekosystemów, ujawnia się ekspansywna dążność do stosowania generatywnej sztucznej inteligencji oraz zdecentralizowanych i wysoce interoperacyjnych technologii np. tokenizacja. Technologie finansowe stają się jednym z najważniejszych determinant konkurencji i czynnikiem destrukcji tradycyjnie świadczonych usług bankowych. Konkurencja nasila się szczególnie w obszarze konkurencji o salda i depozyty.

²² S. Cocheo, 5 Payment Trends to Watch in 2023. Financial Brand October 27, 2022.

²³ Tamże, s. 1.

²⁴ Są inne poglądy na ten temat, np. M. Housel podaje, że „pierwszą oficjalną walutę stworzył Alyattes, król Libii 600 lat p.n.e. (zob. M. Housel, Psychologia pieniędzy. Onepress, 2024, s.30).

Tabela 1.1. Ewolucja systemów płatności

Rodzaj ery/ Elementy płatności w erze	Era papierowa do 1960 r.	Era plastiku – od 1960 do 1990 r.	Era kont – od 1990 do 2020 r.	Era separacji (rozdzielania) – od 2020 r.
Transakcje	Gotówka, czek, przelew bankowy	Gotówka, czek, przelew bankowy, karty płatnicze	Natychmiastowe przelewy, A2A i karty wirtualne	Usługi interoperacyjne, otwarte, na platformie i zdecentralizowane
Czynniki wzrostu	Salda i depozyty	Opłaty transakcyjne	Relacje i opłaty transferowe	Wygoda, bezpieczeństwo i niski wskaźnik oszustw
Kanały dystrybucji	Fizyczne (np. oddziały)	Fizyczne i bankomaty (ATM)	Fizyczne, bankomaty, online, mobilne i portfele cyfrowe	Fizyczne, bankomaty, online, mobilne, wbudowane i usługi metavers
Technologie	Telegram	Zautomatyzowana izba rozliczeniowa	Aplikacje i płatności natychmiastowe	Platforma jako usługa (PaaS), tokenizacja, generatywna sztuczna inteligencja i bankowość otwarta/API

A2A – płatność z rachunku na rachunek

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *On the cusp of the next payments era: Future opportunities for banks*. McKinsey, 2023, s. 15.

W ciągu ostatnich pięciu czy sześciu lat dokonuje się szybka czy nawet dramatyczna ewolucja technologiczna i kulturowa w obszarze płatności. Wydaje się, że większość z nas nie dostrzega jak szerokie i głębokie są te zmiany. Transformacja cyfrowa płatności się nie zatrzymuje i z każdym rokiem się nasila. Ewolucja oprogramowania i systemów operacyjnych za pomocą inteligentnych terminali punktów sprzedaży (POS) otworzyła ogromne możliwości dla świadczenia zaawansowanych usług i wzrostu biznesu, umożliwiając małym handlowcom dywersyfikację swoich ofert i skalowanie, a dużym handlowcom oferowanie dynamicznego i intuicyjnego wzrostu transgranicznego oraz umożliwiając szerokiej gamie handlowców założenie własnej działalności komercyjnej.²⁵ Wbudowane płatności i interfejsy API zmieniły krajobraz dla handlowców, mogą one być dostarczane poprzez nowoczesny, mobilny system operacyjny, zarówno na nowoczesnym urządzeniu POS, jak i przez telefon komórkowy. Oparta na chmurze technologia ułatwia dostarczanie takich usług przez akceptantów i banki, gdy wykorzystują swoją siłę danych za pomocą sztucznej inteligencji i korzystanie z licznych partnerstw, aby rozwinąć swój potencjał oraz uzyskać wyższą odporność na zakłócenia rynkowe. Rola klienta staje się coraz większa w projektowaniu procesów i produktów

dzięki pozyskiwaniu danych od banków analizujących doświadczenia klientów. To także ułatwia proces podejmowania decyzji (np. wymiany walut, automatycznego odzyskiwania VAT-u w transakcjach wolnych od podatku, uzyskiwania informacji o saldach i depozytach czy ubiegania się o dotacje). Zmieniający się rynek płatności dąży do objęcia pełnego cyklu płatności, a nie dokonywania tylko jednej operacji. W ten sposób klienci przyzwyczajają się do prostoty, wygody i elastyczności. Z kolei sprzedawcy szukają prostych i bezproblemowych sposobów płatności, takich jak kody QR, płatności biometryczne, płatności subskrypcyjne lub korzystanie z oferty „kup teraz zapłać później.” Co istotne, podstawą nowej formuły świadczenia usług handlowych staje się posiadanie solidnej, bezpiecznej platformy lub budowanego ekosystemu głównie za pomocą interfejsów API. W rezultacie działalność gospodarcza jest prowadzona coraz bardziej w czasie rzeczywistym, przez całą dobę i siedem dni w tygodniu. Ten trend świadczenia usług płatności jest słabo obecny w transformacji cyfrowej krajowego sektora bankowego, na co zwraca uwagę Paweł Jakubik: „Największe pole dla najszybszych innowacji jest w płatnościach, gdzie możemy ogarnąć cały ich łańcuch, zrobić go cyfrowym i pomagać klientom lepiej zarządzać płatnościami. Chciałbym kiedyś obudzić się i otrzymać raport, wraz z przygotowanym koszykiem płatności. Tego jeszcze w Polsce nie ma, są pojedyncze próby takich podpowiedzi,

²⁵ Payments: The key to unlocking new ecosystems and why merchant services are on the up. A report produced by Finextra Research with Ingenico, December 2023.

ale dużego projektu w tym obszarze jeszcze nie widziałem”.²⁶

Reasumując dotychczasowe rozważania można stwierdzić, że europejski sektor płatności znajduje się w trakcie silnie rozwojowej transformacji cyfrowej. Nadal utrzymuje się napływ fali innowacji, które stymulują wzrost konkurencji korzystnej dla klientów, banków i gospodarki. Należy podkreślić, że trend innowacyjności obejmuje także usługi świadczone za pomocą bankomatów. Z rozwoju płatności wynika wniosek, że jeśli bankomat pozostanie urządzeniem do wypłat i wpłat gotówki, to ucierpi na tym jego rentowność. Co ważne, instytucje działające na rynku finansowym napotyka ją w miarę dogodne warunki regulacyjne dla rozwoju, świadcząc usługi w formach organizacyjnych takich jak platformy cyfrowe i ekosystemy. Niemniej tendencje rozwojowe nie wskazują na całkowitą eliminację płatności gotówkowych, a co za tym idzie utrzymuje się konieczność zapewnienia dostępu do gotówki, gdzie kluczową rolę odgrywają bankomaty.

1.2. Polska na tle europejskiego rynku bankomatów

Bankomat to elektroniczne urządzenie, które umożliwia klientom dokonywanie transakcji gotówkowych, finansowych i korzystanie z innych usług bankowych bez osobistego udziału przedstawiciela banku. Bankomaty są względnie wygodne i bezproblemowe w użyciu, umożliwiają wykonanie różnorodnych usług, takich jak wypłacanie i wpłacanie gotówki, sprawdzanie salda, zmiana PIN-u, uzyskiwanie mini wyciągów oraz otrzymywanie informacji o aktualizacji konta.²⁷ Mogą świadczyć usługi przez 24 godziny w ciągu całego roku i są wysoce użyteczne szczególnie w terenach z niskim dostępem klientów do usług świadczonych przez placówki bankowe (np. małe miasta i słabo zaludnione gminy) i w godzinach, gdy nie pracują oddziały bankowe.

Bankomaty w ostatnich latach cechował relatywnie wysoki poziom innowacyjności, przez co stały się w znacznym stopniu konkurencyjną alternatywą dla usług oferowanych przez placówki bankowe. Do nowych rodzajów innowacji poza powszechnie znaną wielofunkcyjnością bankomatów można zaliczyć instalowanie ich mobilnych wersji, które nie wymagają fizycznego budynku lub obudowy, tylko dostępu do energii elektrycznej, a także wykorzystanie bankomatów zintegrowanych z technologią zdalnych kasjerów.

Te ostatnie mogą wykonywać niemal 95% czynności wykonywanych przez tradycyjne placówki bankowe, korzystające z komunikacji w czasie rzeczywistym.

Innowacyjność bankomatów nie tylko sprowadza się do technicznych aspektów obsługi klienta, ale obejmuje także ochronę przed oszustwami i kradzieżami. Nie można też pominąć innowacyjności organizacyjnej w procesach zarządzania siecią bankomatów.

W obszarze ATM-ów obserwujemy również trend polegający na wzroście znaczenia „zielonych aspektów” w ich rozwoju. Jednym z przejawów tej koncepcji jest wyraźne zwiększanie się znaczenia (widać to również w Polsce) bankomatów recyklingowych. Stosowanie tego typu urządzeń daje duże oszczędności polegające na znacznym ograniczeniu uzupełnień gotówki. Działania ograniczające wpływ bankomatów na środowisko polegają również na ich zdalnej obsłudze i serwisowaniu oraz wykorzystywaniu energooszczędnych technologii (np. LED). Bankomaty stają się również coraz bardziej zielone dzięki technologii umożliwiającej korzystanie z nich bez używania plastikowych kart.

Znaczenie bankomatów w świadczeniu usług bankowych jest pochodną utrzymującej się roli przypisywanej gotówce. Otóż uznaje się, że gotówka:

- to najbardziej powszechny, najłatwiejszy i mimo wszystko najbezpieczniejszy instrument płatniczy,
- dostęp do gotówki jest gwarantowany prawem dla polskich obywateli,
- zapewnia stabilizację w obszarze społecznym, ekonomicznym i politycznym,
- płacenie gotówką stało się deklaracją prywatności, a nawet przejawem przywiązywania do cenionych, tradycyjnych wartości,
- daje ogólne poczucie fizycznego bezpieczeństwa, istotne zwłaszcza w okresach ekstremalnych jak pandemia, kryzys, poważne katastrofy czy wojna,
- jest głównym remedium na sytuacje nieprzewidywalne,
- następuje zmiana postrzegania gotówki od „just in time” do „just in case”, czyli traktowania jej jako pewnego rodzaju ubezpieczenia dokonania transakcji w określonych sytuacjach (np. awarii systemów bezgotówkowych).

Mimo wszystko gotówka traci jednak na znaczeniu jako środek płatności, choć zwłaszcza w ostatnim

²⁶ Bankowość i Finanse | Technologie | Forum Technologii Bankowych | Innowacyjne myślenie. Miesięcznik Bank, 15.01.2024.

²⁷ Global Automated Teller Machine Market 2023-2027, October 2023, <https://www.technavio.com/catalog/view/image/technavio-logo.svg>.

okresie (pandemii) wzrosło jej znaczenie jako środka przechowywania bogactwa. Niemniej funkcja tezauryzacyjna gotówki jest ograniczona. Szczególnie nie sprawdza się w okresach np. wysokiej inflacji.

Europejskie bankomaty na globalnym rynku bankomatowym utrzymują znaczącą pozycję (zob. tabela 1.2). Udział wartości transakcji mierzony w USD

w latach 2017- 2021 lokuje się wokół 20% z lekką tendencją spadkową (zob. tabela 1.2). Prognozy szacunkowe na lata 2023-2027 wskazują, że w kolejnych latach roczne tempo wzrostu wartości transakcji bankomatowych będzie kształtować się w przedziale od 2,5% do 4,5%. Nie spowoduje to istotnej zmiany europejskich bankomatów w udziale globalnego rynku ATM.

Tabela 1.2. Wartość europejskiego rynku bankomatów i jej udział w rynku globalnym w latach 2017–2021

Rok	2017	2018	2019	2020	2021
Europa, w mln USD	4 978,34	5 075,88	5 179,69	4 573,17	4 671,79
Global, w mln USD	22 224,74	22 915,93	23 651,53	21 123,18	21 830,81
Udział Europy w %	21,15	21,90	20,65	21,40	20,15

Źródło: Global Automated Teller Machine Market 2023-2027, <https://www.technavio.com/>, s. 40 (6.03.2024).

Tabela 1.3. Prognoza wartości europejskiego rynku bankomatów i jej tempo wzrostu w rynku globalnym w latach 2023–2027

Nazwa	2023	2024	2025	2026	2027
Wartość Europy, w mln USD	4,780.20	4,900.84	5,036.87	5,195.33	5,385.16
Roczne tempo wzrostu w %	2,52	2,78	3,15	3,65	4,37

Źródło: Global Automated Teller Machine Market 2023-2027, s. 91,92.

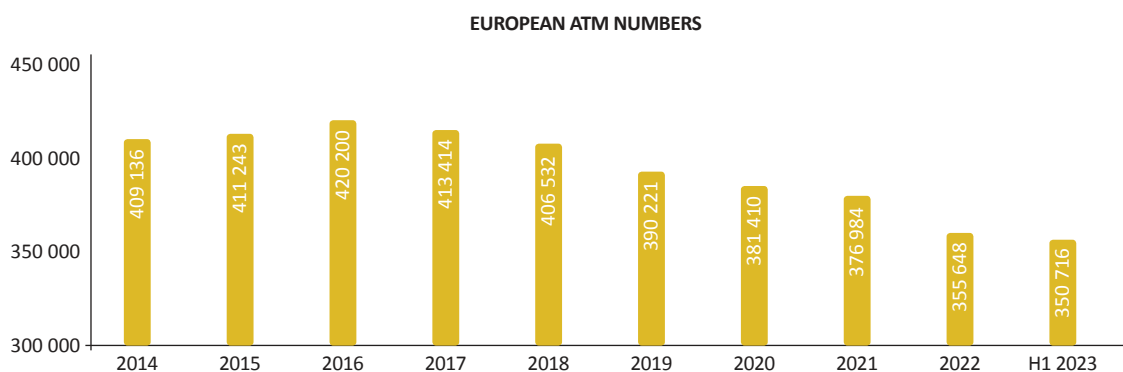
Natomiast europejski rynek ATM mierzony w liczbach bankomatów dość jednoznacznie wskazuje na tendencję spadkową (zob. Rys. 1.1.). O ile w 2016 roku funkcjonowało ponad 420 tys. urządzeń, to w połowie 2023 r. już tylko nieco więcej niż 350 tys. Tak wysoka spadkowa tendencja w liczbie działających bankomatów może już niepokoić z perspektywy społecznej i rutynowych postaw i zachowań klientów. Należy mieć świadomość, że w dużym stopniu dotyczy to gospodarstw domowych o niższych progach dochodowych. Ci klienci mogą odczuwać dyskomfort z powodu wyłączenia finansowego wynikającego z licznych czynników, a w tym spadku dużej liczby bankomatów, procesu likwidowania wielu placówek bankowych oraz wprowadzania opłat za wypłatę gotówki. Jednym z krajów europejskich, który silnie zareagował na ten poważny problem była Wielka Brytania, co znalazło wyraz w specjalnie w tym celu przygotowanym raporcie.²⁸

Rynek ATM (pierwsza połowa 2023 r.) jest mocno zdywersyfikowany. Istnieje wąska grupa krajów, które przede wszystkim ze względu na swój rozmiar, dysponują liczbą przekraczającą 40 tys. bankomatów: Niemcy (52,6 tys.), Wielka Brytania (49,4 tys.), Francja (47,4 tys.), Hiszpania (43,6 tys.) i Włochy (41.1 tys.) (zob. Rys. 1.2). Według przytaczanego, europejskiego zestawienia w Polsce, która ma niższą liczbę ludności, zlokalizowano 21,4 tys. bankomatów.

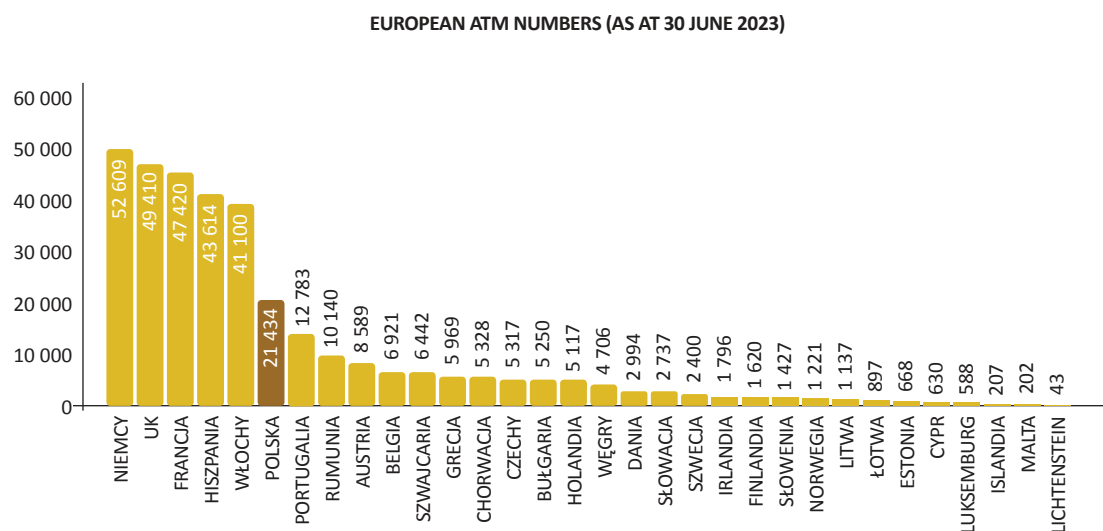
Zdywersyfikowanie rynku europejskiego ATM w większym stopniu potwierdzają dane na temat penetracji bankomatów na 10 000 mieszkańców (zob. Rys. 1.2).

Z rys. 1.3 wynika, że największą gęstością zainstalowanych bankomatów legitymują się takie kraje jak: Chorwacja (13,3 sztuk) i Portugalia (12,5 sztuk). Wy tłumaczyć to można poprzez atrakcyjność instalowania bankomatów w krajach o wysokich walorach turystycznych (przewalutowania stanowią najbardziej dochodowe źródło przychodów), a z drugiej

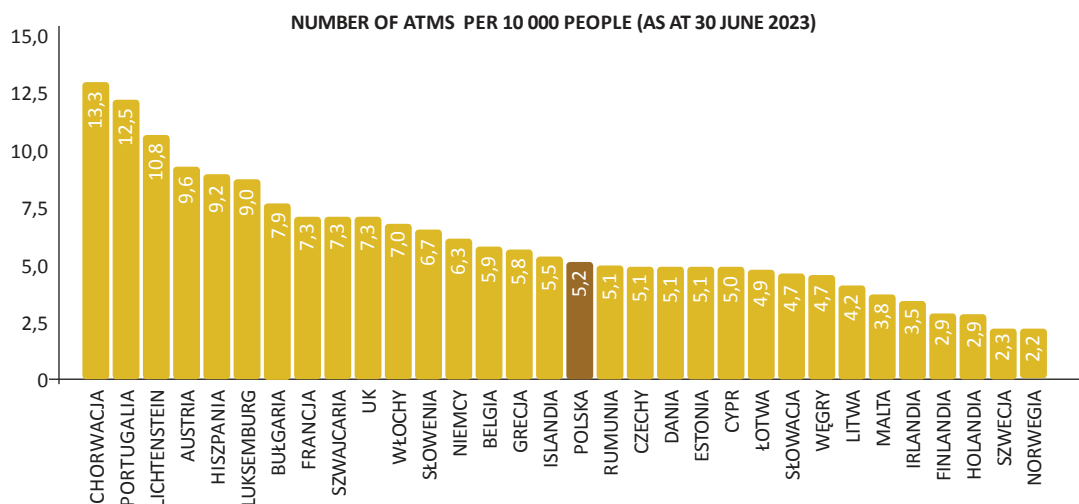
²⁸ Access to cash review. Final Report. Natalie Ceeney, CBE, UK, March 2019.

Rysunek 1.1. Liczba bankomatów zainstalowanych (działających) w Europie w latach 2014–2023

Źródło: ATM numbers in Europe, E.A.S.T (<https://www.association-secure-transactions.eu/industry-information/atm-numbers-europe/>).

Rysunek 1.2. Liczba bankomatów w Europie (dane z czerwca 2023)

Źródło: ATM numbers in Europe, E.A.S.T (<https://www.association-secure-transactions.eu/industry-information/atm-numbers-europe/>).

Rys. 1.3. Liczba bankomatów w krajach europejskich na 10 000 mieszkańców

Źródło: ATM numbers in Europe, E.A.S.T (<https://www.association-secure-transactions.eu/industry-information/atm-numbers-europe/>).

nastawienie na powszechność operacji bezgotówkowych (np. kraje skandynawskie). Polska zajmuje „średnią” pozycję (18), w której średnio zainstalowanych jest 5,2 sztuk na 10 000 mieszkańców.

Według powyższych danych w Polsce było zarejestrowanych bankomatów:²⁹

2010 r. – 16 453 sztuk,

2023 r. – 21 825 sztuk.

Penetracja rynku polskiego (liczba bankomatów na 10 000 mieszkańców):

2010 r. – 4,4 sztuk,

2023 r. – 5,2 sztuk.

Właściciele i użytkownicy (chodzi tu o instytucje finansowe, a nie klientów indywidualnych) bankomatów na świecie mają do czynienia z wieloma wyzwaniami. Do najczęściej identyfikowanych zalicza się: rosnące koszty utrzymania, niezmiennie od ponad 10 lat opłaty interchange dla transakcji krajowych oraz stopniowy proces przechodzenia na dokonywanie transakcji bezgotówkowych.

Zwróćmy przede wszystkim uwagę na rosnące koszty użytkowania bankomatów. Wykorzystanie bankomatów przez banki wiąże się z licznymi bezpośrednimi lub pośrednimi kosztami, które wykazują niekiedy skokowy wzrost, zwłaszcza w warunkach występowania wysokiej inflacji. Do nich zalicza się koszty/nakłady związane z: zakupem bankomatów, ponoszeniem opłat za wynajmowanie lub utrzymanie miejsca, które zajmują w oddziale lub poza nim, kosztami zużycia prądu elektrycznego oraz kosztem zatrudnienia pracowników w celu zapobieżenia niepożądanym incydentom. Dochodzą do tego koszty wynikające z konieczności modernizacji infrastruktury związanej z bankomatami, pokrywania wydatków na ograniczanie przestępstw i oszustw (np. skimming bankomatowy, koszty usuwania skutków napadów na bankomaty), kosztów związanych z bieżącą konserwacją i stałym zapewnieniem gotówki w bankomatach (koszty usług transportowych i ubezpieczenia).

Mimo że banki uzyskują część dochodów ze świadczenia usług bankomatowych, to często nie pokrywają one wszystkich rejestrowanych kosztów, zwłaszcza gdy oferta kierowana do klientów w całości lub

w dużym zakresie bywa darmowa. Nierzadki brak klarownych reguł rozliczania efektywności w obszarze eksploatacji bankomatów versus bezpośrednie lub pośrednie przychody powoduje utrzymywanie nierentownych bankomatów. Jednakże mimo to, brak efektywności utrzymania tych urządzeń staje się tak widoczny, że wiele banków decyduje się na intensywne ograniczanie świadczenia tego rodzaju usług. Ponadto powszechne korzystanie klientów z usług bankowych przez kanał internetowy, szczególnie tych klientów, którzy uczestniczą aktywnie na rynku e-commerce powoduje, że koszty tych usług są dla banków znacznie niższe niż świadczone przez bankomaty i tradycyjne placówki bankowe. Stają się one wygodne, szybkie i względnie bezpieczne i w ten sposób są czynnikiem destrukcji korzyści, jakie generują bankomaty.

1.3. Trendy na rynku bankomatów

Na wykorzystanie bankomatów w przyszłości będą miały wpływ kształtujące się trendy. Jak zwykle na ich temat opinie są podzielone. W raporcie z 2023 r. do głównych trendów na rynku bankomatów zalicza się:³⁰

- a) rosnące zapotrzebowanie na bankomaty z funkcją recyklingu gotówki,
- b) automatyzacja depozytów w bankomatach,
- c) wzrost tempa przyjmowania technologii EMV w bankomatach.

Ad a)

Niektóre bankomaty cechuje nie tylko zjawisko częstego uzupełniania gotówki, ale także losowe zmiany zapotrzebowania na jej pobór. Banki tradycyjnie posiadające takie bankomaty narażone są na wysokie koszty związane z zatrudnianiem personelu kasowego oraz kosztami związanymi z przechowywaniem dużej ilości gotówki w bankomatach (zwłaszcza w warunkach wysokich stóp procentowych). Taki system zarządzania bankomatami kreuje duże koszty, bo wymaga wielokrotnych uwierzytelnień i zaangażowania zasobów ludzkich, takich jak kasjerzy i osoby monitorujące. Stąd zainstalowanie bankomatów z funkcją recyklingu pozwala zoptymalizować proces obsługi bankomatów przy niższych kosztach zaangażowania zasobów banku. Rentowność pracy tego rodzaju bankomatów została potwierdzona w okresach trwania COVID-19.

²⁹ ATM numbers in Europe – EAST, www.association-secure-transactions.eu (07.04.2024); Analiza opłat na rynku usług bankomatowych w Polsce. Raport analityczno-badawczy. NBP Warszawa, czerwiec 2014 r., s. 30, 68.

³⁰ Global Automated Teller Machine Market 2023-2027, s. 118 oraz 119.

Ad b)

Wyposażenie bankomatów w funkcję przyjmowania depozytów generuje wiele korzyści dla banków. Banki mogą skoncentrować się na poprawie relacji z klientami, którzy mogą wpłacać/wypłacać pieniądze o dowolnej porze dnia, zgodnie z ich preferencjami. Ponadto dzięki usługom automatyzacji depozytów w bankomatach uzyskuje się też spadek kosztów świadczenia tego rodzaju usług, co poprawia ogólną efektywność funkcjonowania banków. Dla klientów istotne jest skrócenie czasu przebywania w kolejkach, natychmiastowe uznawanie wpłat na koncie i dostępność poza godzinami pracy placówek.

Ad c)

Standard techniczny EMV zaproponowany przez Europay, MasterCard i Visa wykazuje wysoką skuteczność w zwalczaniu oszustw związanych z funkcjonowaniem bankomatów i jest wygodny dla klientów. W wyniku tego wzrasta bezpieczeństwo realizowanych transakcji przez bankomaty i rośnie także zaufanie klientów do banków. Potrzeba migracji banków do stosowania standardu EMV wynika również z tego, że globalne sieci płatnicze (VISA i MasterCard) ogłosiły terminy migracji do standardu EMV w celu redukcji odpowiedzialności za oszustwa. W Polsce migracja do tego standardu praktycznie prawie wszystkich urządzeń została już dawno dokonana.

Nieco odmienne poglądy na trendy, które wystąpią na rynku bankomatów przedstawia raport dotyczący Wielkiej Brytanii z listopada 2023 roku.³¹ Autorzy są mocno przekonani, że gotówka może istnieć obok płatności cyfrowych, a co ważne – jedna trzecia respondentów podkreśliła, że gotówka stanowi istotne zagadnienie. Niemniej przewiduje się, że w okresie 2022–2032:³²

- największe zmiany wystąpią w odniesieniu do płatności gotówkowych. Spadek z poziomu 6442 mln funtów do wysokości 3377 mln funtów w 2032 roku,
- nastąpi też wzrost szybkich (natychmiastowych) płatności – 4251 mln funtów w 2022 roku do 6063 mln funtów w 2032 roku,
- nastąpi umiarkowany wzrost przelewów polecenie zapłaty – 4712 mln funtów w 2022 roku do wysokości 4986 mln funtów w 2032 roku,

- podkreśla się, że jednym z najważniejszych trendów, jaki wystąpi, to wzrost portfeli cyfrowych w działalności zakupowej klientów,
- nowi gracze – BigTechy będą dążyć do rozbudowy swojej propozycji konsumenckiej, możliwie z wykorzystaniem Open Bankingu, niewykluczone, że z udziałem bankomatów.

W raporcie firmy Blue Snap ocenia się trendy, jakie mogą wystąpić na rynku płatności w 2024 roku.³³ Według badania tej firmy nie należy spodziewać się skokowego wzrostu nowych, modnych innowacji w płatnościach. Raczej będą to wdrażane pomysły z pięciu ostatnich lat. Określa się, że rok 2024 to czas modernizacji, a nie rewolucji w obszarze płatności. W raporcie uzasadnia się, że inflacja, wojny, wysokie stopy procentowe i niepewność gospodarcza zmieniają nastroje w biznesie. Firmy prawdopodobnie skupią się na powrocie do podstaw biznesowych – będą mniej zainteresowane eksperymentalnymi koncepcjami płatności, a bardziej fundamentami biznesu, takimi jak zwiększanie przychodów, obniżanie kosztów i zwiększanie sprzedaży. Jednakże płatności cyfrowe będą kluczowymi elementami ich strategii rozwoju.

Problemy wynikające z szybkiego procesu redukcji bankomatów na rynku usług płatności zostały zaobserwowane w wielu krajach europejskich takich jak: Wielka Brytania, Holandia, Portugalia, Szwecja, Dania, Austria i inne. W naszej opinii najbardziej kompleksowe podejście do poszukiwania rozwiązań głównego problemu omawianego w niniejszym opracowaniu zaprezentowano w dwóch raportach z 2018 r. i 2019 r., które zostały opublikowane w Wielkiej Brytanii.³⁴ Słusznie podkreślono stanowisko, aby ten proces nie przebiegał żywiołowo, argumentując, że „Zamykanie oddziałów i usuwanie bankomatów odbywało się, gdy klienci (społeczności) nie byli na to gotowi. Trudno im było pogodzić się z tym, dlatego uznawano te ruchy za tępy instrument stosowany do redukcji kosztów i zwiększenia efektywności. W tych strategicznych decyzjach pomijano wpływ występowania ryzyka utraty lojalności klienta i poniesienia szkód reputacyjnych.”³⁵

Z drugiego raportu brytyjskiego (2019 r.) wynika, że:

- Około 17% populacji Wielkiej Brytanii (ponad 8 milionów dorosłych) miałyby problemy z funkcjonowaniem wyłącznie w społeczeństwie

³¹ J. Garner, Future of Payments Review, November 2023, gov. UK, REPORT – NOVEMBER 2023, pdf 15575474.

³² J. Garner, Future of Payments Review, November 2023, gov. UK, pdf 15575474, s. 16, 65.

³³ Payment trends 2024, Blue Snap Report, <https://go.bluesnap.com/2024-payment-trends-keybank.pdf> 539176

³⁴ Interim Report ACCESS TO CASH REVIEW, IS BRITAIN READY TO GO CASHLESS? December 2018; ACCESS TO CASH REVIEW. Final Report, March 2019.

³⁵ 2021 is change is on the horizon: The future of the ATM. NoteMachine.Brinks Company, 2021, s.1.

bezugotówkowym. Dla wielu ludzi w Zjednoczonym Królestwie korzystanie z gotówki to nie kwestia wyboru, lecz konieczność.

- Wygoda płatności cyfrowych uczyniła z nich pierwszy wybór dla wielu ludzi, ale nie wyeliminowała gotówki.
- Prosta trajektoria obecnych trendów sugeruje zakończenie używania gotówki do 2026 roku, co wydaje się wręcz niemożliwe.
- Dlatego też uczestnicy badania sugerują, że gotówka będzie nadal obecna za 15 lat, chociaż potencjalnie jej udział stanowić będzie mniej niż 10% zawieranych transakcji.

W efekcie sporządzonych raportów Wielka Brytania wprowadziła określone reformy wspierające wnioski z nich płynące, które przedstawimy w następnym podrozdziale.

1.4. Podejmowane działania dla zahamowania gwałtownego spadku liczby bankomatów

Dostęp do analizy kompleksowych raportów, jak kraje europejskie reagowały na ograniczenia w korzystaniu klientów banków z bankomatów, był wysoce utrudniony. Jednakże na uwagę zasługują dwa szczegółowe raporty przygotowane na potrzeby rządu Wielkiej Brytanii i materiały dotyczące Szwecji. Uznaliśmy za wartościowe z perspektywy realizacji naszego projektu, przytoczyć informacje dotyczące czterech kwestii: podania przesłanek, którymi kierują się klienci bankowi w przeprowadzaniu transakcji gotówkowych, prezentacji celów interwencji administracyjnej, zalecanych rekomendacji przez autorów raportów oraz przyjmowanymi scenariuszami.

Ludzie potrzebują gotówki z różnych przyczyn, co wynika z brytyjskiego raportu z 2019 r., co nie wyczerpuje wszystkich sytuacji, z jakimi spotykają się klienci:³⁶

- 37% potrzebuje gotówki, gdy karty nie są akceptowane,
- 33% czasami potrzebuje gotówki, aby zapłacić rzemieślnikom, sprzętaczkom czy ogrodnikom,
- 23% stwierdziło, że wiele lokalnych firm nadal akceptuje tylko gotówkę,
- 18% uważa, że dobrze jest mieć trochę gotówki na wypadek awarii systemów informatycznych,

- 9% obawia się, że przekroczy budżet lub straci kontrolę nad wydatkami, jeśli użyje płatności cyfrowych, więc starają się korzystać z gotówki,

- 7% nie może uzyskać/nie ma dostępu do karty debetowej,

- 7% nie może sobie pozwolić na zadłużenie, dlatego używa gotówki do planowania budżetu,

- 6% nie zawsze ma dostęp do dobrej szerokopasmowej sieci internetowej lub odbioru komórkowego, więc czasami gotówka jest jedynym sposobem płatności,

- 6% uczestniczy w grupie społecznej (np. kościół, klub sportowy, klub społeczny, organizacja charytatywna), która używa tylko gotówki,

- 4% obywateli otrzymuje wynagrodzenie gotówką,

- 4% nie może uzyskać/nie ma dostępu do karty kredytowej,

- 4% polega na innych osobach (np. opiekunie lub członkach rodziny), którzy kupują dla nich rzeczy, a następnie wzajemnie się rozliczają,

- 2% opiekuje się starszym lub niepełnosprawnym krewnym, który głównie płaci gotówką za zakupy,

- 2% ma problemy ze zdrowiem fizycznym lub psychicznym, które mogą sprawić, że korzystanie z płatności cyfrowych jest trudne lub niebezpieczne.

Brytyjczycy określili, jakie cele przyświecają interwencji administracyjnej, aby utrzymać odpowiedni dostęp do gotówki i płatności w tej formie (Raport 2019):

- zapewnienie, że nikt nie zostanie wykluczony,
- poszukiwanie bardziej innowacyjnych sposobów dostępu do gotówki,
- rozwijanie technologii płatności cyfrowych w sposób bardziej inkluzywny,
- przeorganizowanie infrastruktury gotówkowej, aby była tańsza i bardziej zrównoważona,
- zapobieganie powstawaniu szkód społecznych i ekonomicznych i przygotowanie się na funkcjonowanie z mniejszą ilością gotówki.

Wyniki badań z ostatnich lat wykazują, że trafny był wybrany kierunek działań władz brytyjskich. Bezgotówkowe płatności są powszechnie stosowane

³⁶ ACCESS TO CASH REVIEW. March 2019 Final Report, s. 26.

i zastępują korzystanie z tradycyjnego fizycznego pieniądza. Jednakże około 20% populacji po prostu miałoby kłopoty, gdyby ta forma zniknęła.³⁷

Aby zapobiec poszerzaniu się tego społecznego i ekonomicznego problemu 19 maja 2022 roku brytyjski rząd wprowadził plan mający na celu ochronę dostępu do gotówki. Zgodnie z decyzjami rządu Financial Conduct Authority (FCA) zobowiązany został do zapewnienia, aby główne banki i towarzystwa budowlane w Wielkiej Brytanii umożliwiały wypłaty i wpłaty gotówki w społecznościach na terenie całego kraju. Rząd również uchwalił ustawę pozwalającą na wprowadzenie «cashback'u bez zakupu» w ramach Ustawy o Usługach Finansowych z 2021 roku. W Zjednoczonym Królestwie około 96% populacji mieszka w odległości dwóch kilometrów od punktu bezpłatnego dostępu do gotówki, takiego jak bankomat, oddział banku czy poczta. Parametry te są o wiele lepsze niż w Polsce, ale jak widać mimo to brytyjskie władze dostrzegły problem i podjęły pewne działania.

Z doświadczeń Wielkiej Brytanii wynika ważna lekcja, że mimo podejmowanych interwencji administracyjnych mechanizmy rynkowe okazują się silniejsze niż wprowadzone działania administracyjne. Patrick O'Donnell alarmuje, że ponad 5800 banków zostało zamkniętych od 2015 roku, co stanowi ponad połowę placówek, które były otwarte na początku tego roku. Grupa NatWest zamknęła 1333 placówki, podczas gdy Lloyds Banking Group zamknęła 1072 od 2015 roku. Co więcej, Barclays zamknie kolejne 18 placówek bankowych w 2024 roku. Główne banki, w tym NatWest i Lloyds, zwiększyły liczbę zamknięć placówek bankowych w swoich grupach. Zamknięcie placówek bankowych spowoduje, że trzy miliony Brytyjczyków nie będzie miało dostępu do pobliskich usług bankowych.³⁸ Liczba bankomatów funkcjonujących po 2019 roku zdecydowanie uległa zmniejszeniu.³⁹

W Szwecji gotówka jest rzadko używana, a podaż usług gotówkowych maleje. Korzystanie z gotówki spada od wielu lat. Jednocześnie coraz więcej osób dostrzega znaczenie gotówki dla społeczeństwa, zwłaszcza w sytuacji kryzysowej, gdy cyfrowe metody płatności mogą nie działać. Podaż usług gotówkowych pogorszyła się i jest coraz bardziej zautomatyzowana. Najnowsze badanie Riksbanku dotyczące zwyczajów płatniczych

pokazuje niewielki wzrost wykorzystania gotówki – 10% stwierdziło, że zapłaciło gotówką za ostatnie zakupy w sklepie w 2023 r. w porównaniu do 8% w 2022 r.⁴⁰ Jednak inne dane sugerują, że użycie gotówki nadal spada. Jednym z możliwych wyjaśnień tego wzrostu jest to, że w 2023 r. osoby prywatne korzystały z buforów gotówkowych z powodu pełnej inwazji Rosji na Ukrainę. Pomimo tego, że niewielu ludzi płaci gotówką, coraz więcej osób ma negatywne nastawienie do spadku korzystania z gotówki – 44% w 2023 roku w porównaniu do 36% w 2022 roku. Funkcja gotówki jako rozwiązania awaryjnego, gdy karty i cyfrowe metody płatności mogą nie działać, jest wymieniana jako istotny powód, dla którego ludzie nie poradziliby sobie bez gotówki. Podkreśla to również konieczność możliwości płacenia gotówką w pewnych sytuacjach, takich jak darowizny, zakupy w małych sklepach i na targach staroci.

Połowa respondentów ma problemy z płaceniem gotówką. W badaniu z 2023 roku połowa respondentów stwierdziła, że chciała zapłacić gotówką, ale sklep nie akceptował płatności w ten sposób. Odpowiedni wskaźnik w 2022 roku wynosił 37%.

W odpowiedzi na obawy związane z wykluczeniem pewnych grup społecznych z systemu finansowego z powodu gwałtownego spadku korzystania z gotówki, Szwecja wprowadziła ustawę zapewniającą otwarty dostęp do gotówki. Szwedzki parlament uchwalił prawo nakazujące bankom świadczenie usług gotówkowych dla klientów. Oznaczało to, że nawet w obszarach, gdzie korzystanie z gotówki było minimalne, banki były zobowiązane do utrzymania bankomatów i usług gotówkowych, aby wszyscy, w tym osoby starsze i ci, którzy nie mają dostępu do cyfrowych metod płatności, mogli łatwo uzyskać dostęp do swoich pieniędzy. Podaje się, że sześć największych banków w Szwecji jest zobowiązanych do świadczenia określonych usług gotówkowych na terenie całej Szwecji.⁴¹ Celem jest zapewnienie pewnego minimalnego poziomu dostępu do usług gotówkowych dla konsumentów i firm. Banki, które świadczą rachunki płatnicze z podstawowymi funkcjami dla klientów, są również zobowiązane do zapewnienia miejsc do wypłaty gotówki. Obowiązek świadczenia usług gotówkowych nie obejmuje obowiązku świadczenia usług depozytowych dla konsumentów. Ponadto banki, które świadczą rachunki płatnicze dla firm, są zobowiązane do zapewnienia miejsc do wpłaty dziennych wpływów. Zaskakujące jest to, że Szwedzka Agencja Poczty

³⁷ K. Morgan, Access to cash review: what is it and what does it mean for you? Unbiased, 11 December 2023 (12.04.2024).

³⁸ P. O'Donnell, 3 million Britons to be left without access to cash as bank branch closures continue at 'alarming rate', 24/01/2024.

³⁹ L. Booth, Statistics on access to cash, bank branches and ATMs, House of Commons, 1 September 2023, s. 20.

⁴⁰ Payments Report 2024, SVERIGES RIKSBANK, s. 14.

⁴¹ Obligation for major banks to provide certain cash services. SVERIGES RIKSBANK, January 2021.

i Telekomunikacji nadzoruje przestrzeganie przez banki ich obowiązków.

W Szwecji były przypadki zastosowania innowacyjnego modelu polegającego na tym, że w niektórych obszarach wiejskich, gdzie zamknięto oddziały banków i usunięto bankomaty z powodu niskiego korzystania z gotówki, pojawiły się inicjatywy prowadzone przez lokalną społeczność w celu zapewnienia otwartego dostępu do gotówki. Na przykład, w małej wiosce na północy Szwecji, mieszkańcy zjednoczyli się, aby założyć usługę gotówkową prowadzoną przez społeczność. Ustanowili bezpieczne miejsce, gdzie mieszkańcy mogli wpłacać i wypłacać gotówkę, zarządzane przez ochotników ze społeczności. Ta inicjatywa nie tylko zapewniła niezbędny dostęp do gotówki dla lokalnych mieszkańców, ale także sprzyjała poczuciu solidarności i wspólnotowego ducha.

Przyjęte cele w Wielkiej Brytanii i w Szwecji wyraźnie wskazują, że wzrosła świadomość nowej roli postrzegania gotówki i odejście od traktowania jej jako zagadnienia czysto komercyjnego wynikającego z gry rynkowej, a w szczególności zachowań banków i klientów. Gotówka powinna być postrzegana jako podstawowa część brytyjskiej i szwedzkiej infrastruktury usługowej.

Uznaliśmy, że celowe będzie skrótowe opisanie rekomendacji i scenariuszy przyjętych w Wielkiej Brytanii, gdy będziemy prezentować rekomendacje i wnioski wynikające z naszego raportu.

W raporcie sformułowano pięć rekomendacji, które utrzymają gotówkę jako ważny instrument płatniczy w przewidywalnej przyszłości. Te rekomendacje są powiązane ze sobą, ponieważ gotówka to system, który należy traktować jako złożony, wymagający spójności, integracji oraz przemysłowych działań:⁴²

Rekomendacja 1.

Zagwarantowanie klientom, że będą mogli otrzymać gotówkę, gdziekolwiek mieszkają lub pracują. Warto zaznaczyć, że chodzi o swobodny dostęp do pieniędzy, a nie tylko do bankomatów, ponieważ dostrzega się ogromny potencjał nowych sposobów dostępu do gotówki, które mogą zarówno pomóc w jej uzyskaniu w sklepach i na ulicy. Odwołanie się do aktywności władz lokalnych w usuwaniu „pustyni gotówkowych”.

Rekomendacja 2.

Podjęcie kroków w celu utrzymania akceptacji gotówki zarówno przez lokalną kawiarnię, jak i przez dużego dostawcę usług publicznych. Autorzy raportu są świadomi tego, że odwołanie się tylko do postaw obywatelskich jest mało skuteczne. Dlatego apelują, aby umożliwić detalistom, organizacjom charytatywnym i dostawcom usług utrzymania opłacalności akceptacji gotówki przez preferowanie reguł zdrowej i uczciwej konkurencji. Nakładają też do przypominania dostawcom o ich szerszych społecznych obowiązkach wobec potrzeb osób narażonych na wykluczenie.

Rekomendacja 3.

Wezwanie do radykalnej zmiany w infrastrukturze hurtowej gotówki, przechodząc z modelu komercyjnego na bardziej nastawiony na utrzymanie gotówki w użyciu przez dłuższy czas. Brytyjska infrastruktura gotówkowa została zbudowana na potrzeby okresów o wysokim wolumenie gotówki. Przeprojektowanie nowego modelu powinno uczynić go bardziej odpornym na „wstrząsy” i tańszym. Niższy koszt tak zaprojektowanej infrastruktury gotówkowej sprawi, że będzie ona bardziej akceptowana przez banki, aby zapewnić darmowy dostęp do gotówki dla klientów przez dłuższy czas.

Rekomendacja 4.

Jest to apel do głównych graczy na rynku usług bankowych (rząd, regulatorów i podmiotów zaliczanych do branży płatniczej), aby uczynili włączenie cyfrowe w płatnościach priorytetem, gwarantując, że innowacyjne rozwiązania będą projektowane nie tylko dla 80%, ale dla 100% społeczeństwa. Wymaga to podejmowania wspólnych działań, współpracy i partnerstwa. Sugestia jest także taka, aby było to trwałe, priorytetowe zadanie, a nie jednorazowe akcje. W efekcie tego płatności cyfrowe staną się opcją wybieraną przez każdego członka danej społeczności.

Rekomendacja 5.

Sugeruje potrzebę opracowania i wdrożenia komunikatywnej i czytelnej polityki rządowej w sprawie gotówki, popartej spójnym podejściem regulacyjnym. Występuje silna świadomość, że siły rynkowe są niewystarczające, aby spowodować te zmiany. Zadanie to wymaga zaangażowania wszystkich kluczowych uczestników rynku.

⁴² ACCESS TO CASH REVIEW. March 2019 Final Report, s.7- 8.

Zaskakuje, że proponowane rekomendacje są bardzo ogólne, co z jednej strony może skłaniać agencje rządowe do przyjmowania decyzji o większej skuteczności lub efektywności. Z drugiej strony naraża je na popełnianie nietrafionych decyzji kolizyjnych z wynikami przeprowadzonych badań. Z tych powodów autorzy obok rekomendacji przedstawili scenariusze, które miały ułatwić proces decyzyjny w zależności od rozwoju przyszłych uwarunkowań rynkowych.

Różne scenariusze przewidują poważne turbulencje w obrocie gotówki w Wielkiej Brytanii.

SCENARIUSZ 1 – PUSTYNIE GOTÓWKOWE⁴³

W Wielkiej Brytanii działało (2019 r.) około 65 000 bankomatów i prawie wszystkie połączone były siecią LINK. Należały oraz były obsługiwane przez banki i towarzystwa budowlane (40%) oraz niezależnych operatorów (60%). Spośród nich około 53 500 (82%) było bezpłatnych, podczas gdy w pozostałych 11 500 (18%) pobierano opłaty. Scenariusz ten zakładał wdrożenie jak najmniejszej liczby interwencji antyrynkowych.

SCENARIUSZ 2 – AWARIA INFRASTRUKTURY GOTÓWKOWEJ⁴⁴

Infrastruktura gotówkowa w Wielkiej Brytanii jest skoncentrowana. W Zjednoczonym Królestwie istnieje sześć dużych banków uniwersalnych, które zajmują się obrotem gotówkowym masowo: Barclays, Clydesdale, HSBC, Lloyds, National Westminster Bank i Santander. Wspierają je cztery członkowie Hurtowego Systemu Obiegu Banknotów (NCS), którzy mają dostęp do sieci ponad 30 centrów gotówki z banknotami i monetami w całym kraju.

Stwierdza się, że przebudowa rynku i zmiany w strukturze własności niosą ryzyko wzrostu opłat nawet w stopniu nieuzasadnionym przez warunki kosztowe. Ponadto identyfikuje się zagrożenie, gdy jeden z podmiotów zawiedzie lub opuści rynek, bo wtedy byłoby trudno zastąpić tę zdolność zarówno przez istniejących graczy, jak i nowych uczestników, nawet jeśli uważaliby to za sensowny wybór biznesowy.

SCENARIUSZ 3 – NIE MOŻNA PŁAĆ GOTÓWKĄ⁴⁵

W Wielkiej Brytanii liczba sklepów, restauracji, pubów i kawiarni przyjmujących tylko karty jest wciąż niewielka, ale rośnie. Klienci przyzwyczajają się do stopniowego braku akceptacji gotówki w takich usługach: stacjach benzynowych po godzinach otwarcia, biletomatach kolejowych, parkometrach,

autobusach i metrze londyńskim. Można dokonywać także zakupów online, gdzie płatności są głównie bezgotówkowe.

Obsługiwany biznes, który nie przyjmuje gotówki, jest nadal nowością poza dużymi miastami. Zazwyczaj dotyczy to usług fakultatywnych, które nie stanowią większego problemu, jeśli ich zabraknie. Brytyjczycy obawiają się tej fali, gdy kluczowe usługi zostaną nią dotknięte, np. takie obiekty jak szpitale, które odmawiają przyjmowania gotówki. W miarę, jak firmy przyjmują coraz mniej gotówki, mogą zacząć kwestionować wiele kosztów związanych z gotówką. W warunkach, gdy następuje szybkie odchodzenie od gotówki, sklepy dość powszechnie zaczęły przechodzić na bezgotówkowość, a dostawcy usług zaczęli mieć poważne obawy i stawiać pytania dotyczące utrzymania kluczowych usług dla tych, którzy nie mogą lub nie chcą korzystać z bezgotówkowych form płatności.

Reasumując rozważania w tym punkcie można stwierdzić, że przyjęte cele w zakresie podjęcia interwencji administracyjnej w rynek bankomatowy w Wielkiej Brytanii i w Szwecji wyraźnie wskazują, że wzrosła świadomość nowej roli postrzegania gotówki i odejście od traktowania jej jako zagadnienia czysto komercyjnego wynikającego z gry rynkowej, a w szczególności zachowań banków i klientów. Gotówka powinna być postrzegana jako podstawowa część brytyjskiej i szwedzkiej infrastruktury usługowej jeszcze przez długie lata. Ten postulat odnosi się również do polskiego rynku bankomatów. Warto też podkreślić, że doświadczenia brytyjskie i szwedzkie dowodzą, że narzędzia i mechanizmy, jakie zamierza się wprowadzić dla spowolnienia procesu ograniczania gotówki na rynku są złożone i o różnej skuteczności i efektywności. Wniosek jest taki, że nie można ich wprowadzać bez przeprowadzenia bardziej pogłębionych analiz i rzetelnych konsultacji licząc, że jeden instrument lub decyzja zmieni istotnie trendy na rynku.

1.5. Przegląd działań wspierających utrzymanie dostępu do gotówki w wybranych krajach europejskich

Wiele krajów europejskich wdrażało programy i projekty mające na celu zapewnienie dostępu do gotówki w terenach słabo zaludnionych. Oto kilka przykładów:

Francja:

We Francji istnieją różne programy mające na celu utrzymanie dostępu do gotówki w mniejszych miejscowościach. Przykładem może być inicjatywa „La Poste”, która współpracuje z bankami, aby oferować usługi bankowe, w tym dostęp do gotówki w urzędach

⁴³ ACCESS TO CASH REVIEW. March 2019 Final Report, s. 67.

⁴⁴ ACCESS TO CASH REVIEW. March 2019 Final Report, s. 69.

⁴⁵ Tamże, s. 70.

pocztowych.⁴⁶ Francuski ustawodawca powierzył La Poste zadanie zapewnienia dostępu do usług bankowych, co określono w artykule L.518-25 francuskiego Kodeksu Monetarnego i Finansowego: „w sektorach bankowym, finansowym i ubezpieczeniowym La Poste oferuje produkty i usługi dla jak największej liczby osób. Dla każdego dostępny jest nieograniczony „podstawowy” produkt oszczędnościowy. Inicjatywa ta uzupełnia istniejące środki, takie jak „prawo do rachunku”, i ma na celu zachęcenie Francuzów do korzystania z systemu bankowego i produktów oszczędnościowych. Ta uniwersalna usługa bankowa umożliwia każdemu, kto o to poprosi, otwarcie konta oszczędnościowego Livret A oraz dokonywanie wpłat i wypłat od 1,50 € bez opłat.

Banque Postale wydaje czeki bankowe i zapewnia każdemu klientowi kartę do wypłaty gotówki, która może być używana w sieci 7 741 punktów obsługi bankomatów. Polecenie zapłaty i przelewy są dostępne dla wszystkich, umożliwiając realizację wielu transakcji (wypłata minimalnych świadczeń socjalnych, podatki, czynsz, rachunki za gaz i prąd).

Wielka Brytania:

W Wielkiej Brytanii prowadzone są różne inicjatywy, takie jak współpraca banków z sieciami sklepów, które umożliwiają wypłatę gotówki przy zakupach. Ponadto istnieją projekty takie jak „Community Access to Cash Pilots”, które mają na celu przetestowanie nowych sposobów zapewnienia dostępu do gotówki w społecznościach wiejskich. Program „Community Access to Cash Pilots” (Pilotażowy Dostęp Społeczności do Gotówki) był niezależną inicjatywą wspieraną przez główne banki, grupy konsumenckie oraz grupy reprezentujące małe firmy.⁴⁷ Wspierano osiem społeczności w całej Wielkiej Brytanii, aby przetestować i ocenić skalowalne rozwiązania mające na celu utrzymanie gotówki jako środka płatniczego. Społeczności pilotażowe zostały wybrane przez niezależną komisję, której przewodniczyła Natalie Ceeney CBE, prowadząca Access to Cash Review (Przegląd Dostępu do Gotówki), wspieraną przez przedstawicieli przemysłu, małych firm i grup konsumenckich. Aplikacje były oceniane według dwóch głównych kryteriów: siły lokalnego przywództwa chętnego do prowadzenia projektu oraz potrzeby innowacji w dostępie do gotówki w danej społeczności. Do programu zgłosiły się dwadzieścia trzy społeczności, z których osiem zostało wybranych do pilotażu w różnych miejscach w Wielkiej Brytanii.

W ramach pilotaży testowano szeroką gamę pomysłów w różnych lokalizacjach, w tym nowe „Bank Hubs” (Centra Bankowe), które oferowały podstawowe usługi bankowe, w tym usługi kasowe prowadzone przez główne banki i Poczta oraz dedykowane pomieszczenia, w których klienci mogli spotkać się z przedstawicielami swojego banku. Inne testowane pomysły obejmowały cashback w lokalnych sklepach, automaty do wpłat dla małych firm, cyfrowe usługi ułatwiające dostęp do gotówki i zarządzanie drobnymi, a także nowe bankomaty. Pandemia Covid-19 stanowiła wyzwanie dla rozwoju pilotaży, ale jednocześnie pozwoliła na poświęcenie więcej czasu na planowanie z lokalnymi społecznościami. Pilotáže zaczęły świadczyć różne usługi od połowy grudnia 2020 roku, a wszystkie usługi pilotażowe były w pełni uruchomione do kwietnia 2021 roku. Pilotáže trwały do 31 października 2021 roku. Wartościowy i przydatny okazał się wdrażany program LINK.⁴⁸ Celem tego programu jest zapewnienia utrzymania darmowego dostępu do gotówki w całej Wielkiej Brytanii, dopóki klienci będą tego potrzebować. Obejmuje to utrzymanie dostępności darmowych bankomatów w najbardziej odległych i wiejskich lokalizacjach, poprawę darmowego dostępu w najbardziej zubożonych obszarach Wielkiej Brytanii oraz prace nad nowymi, innowacyjnymi sposobami dostępu do gotówki. Program obejmuje również współpracę ze społecznościami, aby upewnić się, że dostęp do gotówki jest dostosowany do ich potrzeb.

LINK prowadzi Program Włączenia Finansowego od 2006 roku, koncentrując się na poprawie darmowego dostępu w najbardziej zubożonych obszarach Wielkiej Brytanii. Do 2019 roku, ponad 1,800 społeczności zyskało darmowy bankomat, którego wcześniej nie miały. LINK osiąga to poprzez udzielanie subsydiów finansowych operatorom, którzy prowadzą bankomaty oferujące darmowy dostęp w najbardziej zubożonych obszarach Wielkiej Brytanii. Początkowo wynoszące 10 pensów za każdą wypłatę w 2006 roku, subsydia te znacznie wzrosły i od 1 kwietnia 2019 roku wynoszą do 2,75 funta dla bankomatów, które są najmniej używane i nie mają innego darmowego bankomatu w promieniu kilometra.

LINK posiada stronę internetową oraz darmową aplikację w Apple i Android Stores, która umożliwia wyszukiwanie miejsc dostępu do gotówki. LINK niedawno uruchomił nową usługę dostępu do gotówki: wypłaty przy kasie. Jest to wartościowy nowy sposób dla ludzi na wyjęcie banknotów i monet z ich konta. Może to być szczególnie cenne dla osób, które potrzebują wypłacić małe kwoty z konta, co jest istotnym problemem poruszonym przez Radę Konsumentów LINK.

⁴⁶ BANKING ACCESSIBILITY, November 23, 2020.

⁴⁷ Community Access to Cash Pilots, <https://www.communityaccessstocashpilots.org> (19.07.2024).

⁴⁸ LINK Financial Inclusion Programme.

Hiszpania:

W Hiszpanii Bank Hiszpanii prowadzi inicjatywy mające na celu zwiększenie dostępności bankomatów i punktów wypłat gotówki w wiejskich i odległych regionach. Jednym z ważniejszych jest inicjatywa CaixaBank w ramach zaangażowania na rzecz finansowego włączenia.⁴⁹ W ciągu ostatnich dwóch lat rozszerzył swoje usługi do prawie 500 nowych miejscowości na obszarach wiejskich Hiszpanii. Inicjatywa ta, wykorzystująca bankomaty i mobilne oddziały, jest skierowana do obszarów, które wcześniej nie miały dostępu do osobistej obsługi bankowej. CaixaBank, wiodąca instytucja finansowa w Hiszpanii, może pochwalić się największą siecią w kraju, z blisko 4,000 oddziałów w ponad 2,230 gminach. To zaangażowanie zapewnia dostępność w 483 gminach, podkreślając zobowiązanie banku do nieopuszczania kluczowych usług bankowych. Jednocześnie mobilne oddziały banku odnotowały niezwykle wzrost o 23%, obejmując 783 wiejskie miejscowości na początku 2024 roku.

Usługa mobilnych oddziałów banku wzrosła o 82% od 2021 roku, umożliwia wykonywanie typowych transakcji bankowych użytkownikom w miejscach bez oddziału bankowego lub z ograniczonym dostępem. Dodatkowo, CaixaBank rozszerza swoje zasięgi poprzez bankomaty, obsługując prawie 300 wiejskich populacji. Podsumowując wysiłki CaixaBank w zakresie finansowego włączenia w Hiszpanii wypełniają krytyczne luki, dostarczając kluczowe usługi do wcześniej niedostatecznie obsługiwanych społeczności.

Każdy z tych krajów stosuje różne podejścia, aby zapewnić mieszkańcom terenów wiejskich dostęp do podstawowych usług bankowych. Istotny jest udział działalności regulacyjnej, inicjatyw banków centralnych oraz włączeniu tych projektów, które ukierunkowane są na włączenie finansowe jak największej liczby osób słabo związanych z rynkiem usług bankowych

⁴⁹ Bridging gaps: CaixaBank's pioneering efforts in Spanish financial inclusion

Kształt i ewolucja polskiego rynku bankomatów

2.1. Dostęp do gotówki i zwyczaje płatnicze

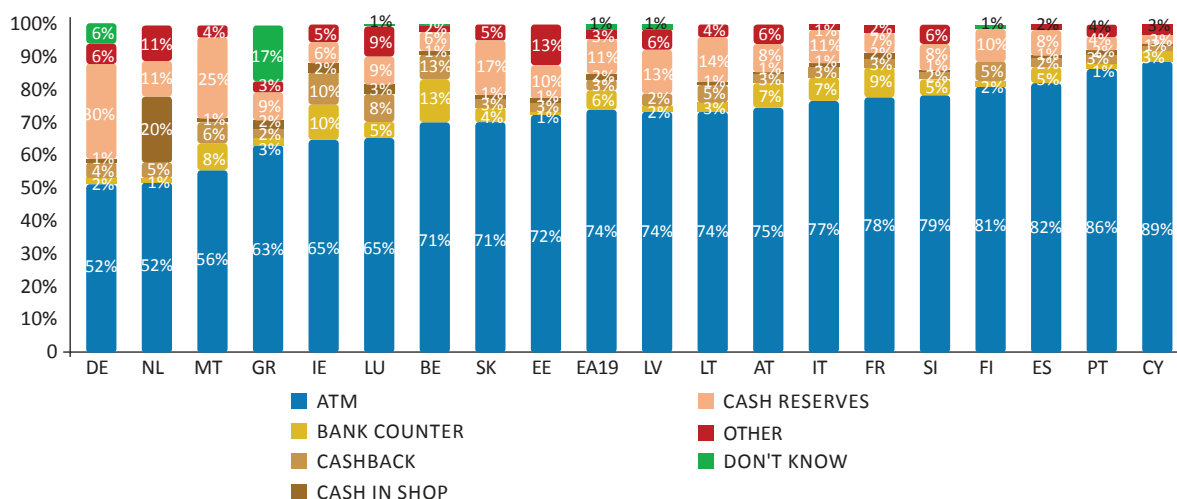
W tej części opracowania niniejszego raportu skoncentrujemy się na opisie, jak wygląda polski rynek bankomatowy i jakie są aktualne kierunki ewolucji tego rynku z perspektywy kilku ostatnich lat transformacji cyfrowej banków. Na tę głęboką ewolucję składają się decyzje regulatorów, zarządów banków, a także zwyczaje płatnicze klientów indywidualnych i korporacyjnych. Te ostatnie dają czytelny sygnał, jakie są ich priorytety w korzystaniu z alternatywnych instrumentów płatniczych, komu ufają, wobec kogo wykazują lojalność, jakie napotykają bariery i ryzyka w przeprowadzaniu niemal codziennych transakcji.

Badania zwyczajów płatniczych Polaków są prowadzone systematycznie przez Narodowy Bank Polski od 2012 r. i wykazują dominującą rolę bankomatów jako podstawowego kanału pozyskania gotówki. Ostatnie badania wykonane w 2020 r. wskazują, że ponad 69% wypłat gotówki jest realizowana za pomocą bankomatu, co wartościowo stanowi ponad 54% wartości wszystkich wypłat. Pod względem wartościowym, na drugim miejscu znajdują się oddziały w bankach, w których konsumenci wypłacają wprawdzie rzadziej, ale za to większe kwoty (udział wartościowy wynosi prawie 15% przy niewielkim udziale ilościowym na poziomie około 4%).⁵⁰ Badania przeprowadzone w ramach Narodowej Strategii Bezpieczeństwa Obrotu Gotówki pokazują, że dla każdego

rodzaju gminy, ponad 97% populacji Polski ma dostęp do najbliższego bankomatu w promieniu do 10 km. Ma to miejsce przy średniej odległości do najbliższego bankomatu, mierzonej za pomocą mediany, wynoszącej 4,63 km.⁵¹

Okazuje się, że bankomat stanowi najważniejsze źródło pozyskania gotówki również w krajach należących do strefy euro (zob. Rys. 2.1). Pokazują to ostatnie badania SPACE przeprowadzone przez ECB w 2022 r.⁵² Ilościowy udział wypłat w bankomatach waha się od 52% w Niemczech i Holandii do 86% w Portugalii i 89% na Cyprze. Udział dostępu do usług gotówkowych świadczonych z użyciem kas bankowych zmienia się od 1% (Niemcy) do 13% (Belgia). Cashback w strukturze dostępu do gotówki zajmuje przedział od 2% (Grecja) do 10% (Irlandia). Średnia dla 19 krajów strefy euro pokazuje w 2022 roku, że dostęp do gotówki przy wykorzystaniu bankomatów wynosił 74%, do okienek kasowych banku 6%, a do cashback'u 3%. Zatem transakcje gotówkowe są mocno zakorzenione w postawach i zachowaniach klientów nie tylko w krajach cechujących się wysokim rozwojem gospodarczym, ale także w krajach, które dokonały przełomowych zmian systemów gospodarczych po 1989 r.

Interesujące wyniki badania w zakresie zachowań płatniczych gospodarstw domowych w Polsce przedstawił zespół Michała Polasika w 2023 roku. Wskazano na następujące fakty:⁵³

Rysunek 2.1. Dostęp do gotówki w krajach strefy euro w 2022 r. wg badania SPACE II

Źródło: ECB (2022), *Study on the payment attitudes of consumers in the euro area (SPACE)*.

⁵⁰ B. Borkowski, A. Manikowski, R. Zbyrowski, Analiza rynku bankomatów w Polsce. Wydział Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego. RAPORT KOŃCOWY ATM COST PROJECT, SIERPIEŃ 2023, s. 23.

⁵¹ Narodowa Strategia Bezpieczeństwa Obrotu Gotówkowego. Narodowy Bank Polski, Warszawa 2021, s. 34.

⁵² B. Borkowski, A. Manikowski, R. Zbyrowski, Analiza rynku bankomatów w Polsce, ..., op. cit. s. 25.

⁵³ M. Polasik, Zwyczaje konsumenckie a rozwój sieci akceptacji kart w Polsce. Badanie konsumenckie 2022, prezentacja, konferencja Cashless Congress, Warszawa 31.05.2023. 2P31.05 E

- udział płatności gotówkowych w liczbie płatności detalicznych w Polsce stopniowo spadał od 2005 roku z poziomu 98% do wysokości 38% w 2022 r.;
- gotówka była najczęściej używana w transakcjach realizowanych w: usługach świadczonych w domu (60%), usługach fryzjerskich i naprawach (57%), warsztatach i salonach samochodowych (55%) oraz małych sklepach spożywczych (50%);
- ocena wygody płatnością gotówką w 2022 r. – bardzo wygodna (30%), bardzo niewygodna (9%);
- ocena wygody płatnością kartą płatniczą w 2022 r. – bardzo wygodna (67%), bardzo niewygodna (4%);
- ocena wygody płatnością zbliżeniowo telefonem w 2022 r. – bardzo wygodna (54%), bardzo niewygodna (5%);
- wykorzystanie gotówki spadło od 2 do 3% wszystkich transakcji płatniczych w fizycznych punktach sprzedaży;
- udział konsumentów płacących wyłącznie gotówką ustabilizował się,
- nowym zjawiskiem w 2022 r. jest odwrócenie trendu w zakresie generalnego postrzegania gotówki (zamiast „just in time” pojawia się „just by case”),
- gotówka zapewnia przewagę nad płatnościami cyfrowymi w postrzeganiu jej takich ważnych cech jak: wygoda, szybkość, bezpieczeństwo i kontrola nad finansami w 2022 roku.

Te podane wyniki wskazują jednoznacznie, że dokonała się na rynku płatności w Polsce przełomowa czy rewolucyjna zmiana, a rezygnacja klientów z korzystania z usług bankomatowych nie będzie dokonywała się w przyspieszonym tempie ze względu na występowanie epidemii COVID – 19, wysokie niebezpieczeństwo konfliktu z Rosją i zagrożenie pojawienia się w najbliższej perspektywie wysokiej inflacji.

Potwierdzają to rezultaty badania postaw konsumentów w 2022 r. przeprowadzonym przez SPACE, które objęły kraje strefy euro. Uzyskano m.in. następujące wyniki:⁵⁴

- Gotówka była najczęściej używaną metodą płatności w punktach sprzedaży w 59% transakcji w 2022 r., 79% w 2016 roku i 72% w 2019 roku;

⁵⁴ Study on the payment attitudes of consumers in the euro area (SPACE) – 2022. European Central Bank, <https://www.ecb.europa.eu/eng/html>, (7.03.2024).

- Gotówka była najczęściej używana do płatności o niskiej wartości w punktach sprzedaży dla płatności poniżej 50 Euro.

Ważnym wyzwaniem dla banków staje się dostosowanie opracowanych strategii i modeli biznesowych do zachodzących zmian w strukturze demograficznej klientów. W licznych opracowaniach wykazuje się, że coraz ważniejszą rolę odgrywać będzie pokolenie Z (klienci urodzeni w latach 1997–2012).⁵⁵ Jest to, pokolenie cechujące się dużą znajomością technologii, wysokim stopniem wykorzystania Internetu. Najistotniejsze jest to, że ich nawyki związane z nabywaniem usług bankowych i zbadane preferencje znacznie różnią się od poprzednich pokoleń klientów. Ta generacja klientów reprezentuje ten segment rynku, dla którego eksperci przewidują dynamiczny wzrost w najbliższych latach. Prognozuje się, że do 2025 roku generacja Z będzie stanowić 27% światowej populacji i posiadać nawet do 33 bilionów dolarów aktywów. Cechują się również tym, że znani są z lojalności wobec marek, z czego 63% preferuje pozostawać przy markach, którym ufa. Dlatego pozyskanie tych klientów przez banki tworzy solidne perspektywy dla ich długoterminowego rozwoju.⁵⁶

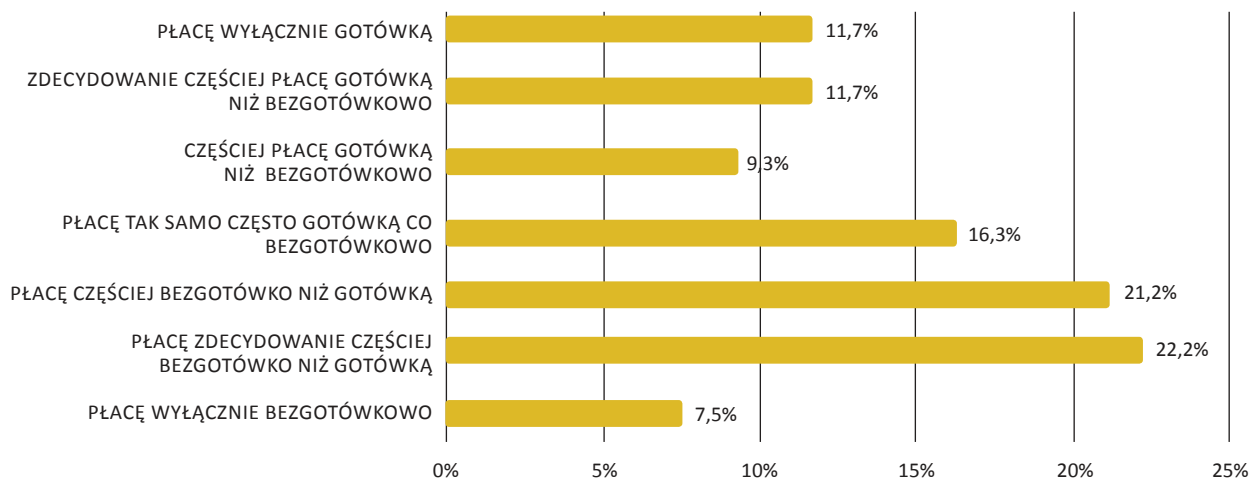
O istotnej roli gotówki w systemie płatności w Polsce dobitnie przemawia badanie z 2022 r. (patrz rys.2.2).

Okazuje się, że 92,5% ankietowanych płaciło gotówkowo. Te dane pokazują z całą ostrością, jak poważny jest problem ograniczania dostępności do gotówki klientów. Nie obejmuje przecież tylko klientów, którzy płacą wyłącznie gotówką (11,7%), ale także klientów o innych profilach używania gotówki. Co ważniejsze, bankomaty w Polsce pozostają najważniejszym kanałem dostępu do gotówki pod względem liczby transakcji (69,1%) i w ujęciu wartościowym (54,5%).⁵⁷

⁵⁵ T. Pierce, N. Patrick, B. Riley, Exploring the Shifting Payment Tides: The Key Differences Among Generations, Payments Journal, November 9, 2023; The Gen Z and the banking sector, <https://www.wenalyze.com/what-is-generation-z-looking-for-in-banking/14> November 2023, s. 1; Billing and Payment Trends and Behaviors. 2023 ACI Speedpay® Pulse Report; Payment habits in Poland in 2020, Ocena funkcjonowania polskiego systemu płatniczego w I półroczu 2023 r., NBP Warszawa, Październik 2023.

⁵⁶ The Gen Z and the banking sector, Wenalyze, 14 November 2023, <https://www.wenalyze.com/what-is-generation-z-looking-for-in-banking/> (7.03.2024).

⁵⁷ Zwyczaje płatnicze w Polsce w 2020 roku. Departament Systemu Płatniczego NBP, Warszawa <https://nbp.pl/system-płatniczy/dane-i-analizy/analizy-i-opracowania-zwyczaje-płatnicze-polakow/>.

Rysunek 2.2. Zwyczaje płatnicze Polaków

Źródło: Raport z "Badania opinii publicznej dotyczącego znaków pieniężnych będących w obiegu". Grupa BST Sp. z o.o. – Instytut Badawczy IPC Sp. z o.o. – Polska Agencja Ewaluacji Sektora Publicznego SA, 2022, s. 11.

2.2. Stan rynku bankomatowego

Główne cechy rynku bankomatowego w Polsce:

- malejąca liczba oddziałów bankowych, rosnąca liczba oddziałów bezgotówkowych i spowodowane tym coraz większe obciążenie bankomatów,
- bankomaty nigdy w historii nie były tak potrzebne jak obecnie, gdy występuje nadzwyczajna wysoka niepewność i emocjonalne reakcje klientów,
- operatorzy niezależni obsługują ok. 70% bankomatów (spodziewane na koniec roku 2024), banki – 30%,
- pierwsze reprezentatywne badania kosztów utrzymania bankomatów w Polsce ujawnia skalę i poziom zróżnicowania kosztów użytkowania bankomatów według badanych modeli biznesowych (raport WZ UW),
- kluczowa rola VISA, MasterCard i Polski Standard Płatności (BLIK) w rozwiązaniu powyższej sytuacji sprzyja ograniczaniu liczby bankomatów na rynku usług płatności gotówkowych,
- okazały się nieskuteczne zapowiadane działania NBP – Narodowa Strategia Bezpieczeństwa Obrotu Gotówkowego – Filar I („Działania ukierunkowane na samoregulację rynku w zakresie zmiany opłat bankomatowych interchange” dla uzyskania większej dostępności i akceptacji gotówki),

- niewystarczające subsydiowanie kosztu wypłaty krajowej przez inne źródła przychodów bankomatowych,
- wysoki poziom koncentracji na rynku operatorów bankomatowych.

Te cechy rynku bankomatowego wskazują, że rynek jest niedoskonały, tworzy nierówne reguły gry rynkowej, szczególnie dla mniejszych banków. Obniżenie stawki interchange fee, podstawowego czynnika decydującego o rentowności dokonane w 2010 roku zasadniczo się nie zmieniło aż do dzisiaj. Już w latach 2010-2013 pojawiały się raporty wykazujące nieadekwatność stawki *interchange fee*. Kosmetyczna korekta stawki o 0,05%, efektywnie na poziomie ok. 40 groszy per transakcja wprowadzona przez MasterCard po 13 latach (2023 r.) nie zmieniła sytuacji rynkowej. Działania regulatora w okresie 2010–2023 były bardzo skromne, a postawy banków zdecydowanie pasywne.

Znaczenie sieci bankomatów jest o tyle ważne, że w transakcjach detalicznych gotówka nadal odgrywa istotną rolę (zob. tab.1.4.). Wprawdzie rola gotówki w transakcjach spada od 2012 roku, to jednak nadal znacząca część transakcji jest realizowana z jej wykorzystaniem (w 2020 r. było to 46,4% pod względem wolumenu i 29,3% pod względem wartości).

Tabela 1.4. Udział gotówki w transakcjach detalicznych w Polsce (w %)

Wyszczególnienie	2011/2012	2016	2020
Pomiar ilościowy	81,8	53,9	46,4
Pomiar wartościowy	63,7	40,7	29,3
Wzrost wartości gotówki w obiegu od 2011 (w %)	–	67,5	187,5

Źródło: B. Borkowski, A. Manikowski, R. Zbyrowski, *Analiza rynku bankomatów w Polsce, ...*, op.cit. s. 24.

Interesujące wyniki badania rynku bankomatów prezentuje raport opracowany przez pracowników Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego.⁵⁸ Badanie to wyróżnia się tym, że:

- odzwierciedla aktualną sytuację na rynku płatności bankomatowych, bo obejmuje okres 2021 i pierwszy kwartał 2022 r.; bada się bankomaty posiadane przez niezależnych operatorów, jak i bankomaty w użytkowaniu banków komercyjnych,
- badanie dotyczy rynku bankomatów o wartości ponad 303 mld złotych w 2021 r.
- w badaniu analizuje się koszty, przychody i rentowność w układzie 6 linii biznesowych, a także w podziale na operatorów niezależnych i bankowych,⁵⁹
- przeprowadza się rzadko spotykaną w literaturze przedmiotowej analizę przestrzenną efektywności bankomatów dla operatorów niezależnych,
- wykorzystuje się proste wskaźniki statystyczne badanych bankomatów według ilości i wartości pojedynczej transakcji, jak i w odniesieniu do średnich miesięcznych danych dla ATM. Autorzy tego badania także dokonują analizy za pomocą wielowariantowych metod wyznaczania progu rentowności,
- ustala się strukturę kosztów dla operatorów niezależnych bankomatów, jak i operatorów bankowych,

- stosuje się bardziej zaawansowane ekonometryczne modele regresji,
- porównuje się uzyskane wyniki badań z empirycznymi wynikami badań zagranicznych i krajowych,
- ocenia się jakość użytych danych w przychodach i kosztach, szczególnie dotyczących poziomu kosztów, których operatorami są banki.

Na tle tych uzyskanych wartościowych wyników słabiej są prezentowane przez Autorów rekomendacje i wnioski dla banków oraz instytucji regulacyjno-nadzorczych (zob. s. 98 i 99).

Rynek bankomatów w Polsce jest podzielony między dwie grupy operatorów. Pierwsza grupa są to operatorzy niezależni posiadający na koniec I kwartału 2023 – 56% bankomatów. Do tej grupy należą Euronet, IT Card i Cashline. Drugą grupę stanowią operatorzy bankowi, których udział wynosi 44%. Liderują takie banki komercyjne, jak: PKO BP S.A., Pekao S.A. i Santander S.A. W tej grupie znajdują się też dwa stowarzyszenia banków spółdzielczych tj. BPS i SGB. Łącznie w Polsce w I kw. 2023 roku funkcjonowało 20 858 sztuk bankomatów⁶⁰.

Do najważniejszych uzyskanych wyników tego badania zaliczyć można:

- bezdyskusyjne wykazanie, że jednostkowe całkowite koszty nominalne wykorzystania bankomatów rosły w przedziale od 20% do 25%,
- wzrost przychodów w badanym okresie był niższy dla bankowych bankomatów o ponad 4%, dla niezależnych operatorów o ponad 19%,
- zaobserwowano wzrost wartości pojedynczej transakcji i średniej miesięcznej wartości przypadającej na bankomat,

⁵⁸ B. Borkowski, A. Manikowski, R. Zbyrowski, *Analiza rynku bankomatów w Polsce*. Wydział Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego. RAPORT KOŃCOWY ATM COST PROJECT, SIERPIEŃ 2023.

⁵⁹ W przeprowadzonym badaniu kosztowym zdefiniowano grupę transakcji według podziału produktów zwane dalej liniami biznesowymi, podlegają ocenie zarówno z punktu widzenia ponoszonych kosztów jak i uzyskiwanych przychodów. Np. wypłaty kartowe wymagające autoryzacji; wypłaty niewymagające autoryzacji; wypłaty krajowe Blik; wpłaty krajowe Blik; wypłaty krajowe kartowe pozostałe; sprawdzanie salda, itp.; wypłaty kartą zagraniczną. B. Borkowski, A. Manikowski, R. Zbyrowski, ..., op. cit. s. 33-36.

⁶⁰ B. Borkowski, A. Manikowski, R. Zbyrowski, *Analiza rynku bankomatów w Polsce, ...*, op. cit. s. 27.

- zidentyfikowano, że występuje duże zróżnicowanie liczby i wartości transakcji w zależności od linii biznesowej;
- struktura kosztów dla niezależnych operatorów i bankowych była znacząco odmienna w badanym okresie.

Dla naszego projektu badawczego szczególnie cenne są te informacje dotyczące rentowności bankomatów, a zwłaszcza obliczenia progów rentowności, ale problem jest w tym, że próba badawcza zespołu WZ UW obejmuje przede wszystkim banki komercyjne, a nie spółdzielcze. W związku z tym trudno jest precyzyjnie oszacować, jak duże są odchylenia wyników dla banków spółdzielczych.

Podsumowując rozważania warto podkreślić spadającą liczbę transakcji wypłat krajowych i towarzyszącą

temu rosnącą wartość gotówkowych transakcji dokonywanych przez klientów, rosnące koszty użytkowania bankomatów i zróżnicowanie rentowności według różnych modeli biznesowych. Najbardziej opłacalne są te transakcje, które są realizowane za pomocą kart obcych, zwłaszcza emitentów zagranicznych.

Podział rynku bankomatów na operatorów zależnych i niezależnych powoduje pewne komplikacje z poszukiwaniem skutecznych narzędzi ograniczania redukcji bankomatów w Polsce. Naszym zdaniem kluczowe trendy na rynku europejskich bankomatów wskazują, że krajowe banki podejmują podobne decyzje jak banki zagraniczne. Stąd naturalnym staje się możliwość wykorzystania dobrych praktyk od naszych konkurentów i partnerów w celu osiągnięcia zadowalającej równowagi między rozwojem rynku usług płatności a skalą zmian bankomatów, aby nie powodować nadmiernego ryzyka.

Ryzyko związane z utrzymaniem bankomatów

Utrzymywanie bankomatów wiąże się z ryzykiem, które może mieć zróżnicowany charakter. Pierwszym rodzajem ryzyka, na które należałoby zwrócić uwagę, jest ryzyko operacyjne, które może mieć wymiar fizyczny (zniszczenie lub uszkodzenie bankomatu w celu kradzieży pieniędzy) lub wymiar techniczny (kradzież pieniędzy z bankomatu poprzez atak techniczny). Te dwie kategorie ryzyka operacyjnego są ściśle powiązane z bezpieczeństwem bankomatów i oszustwami, przy czym w przypadku bankomatów oszustwa mają charakter zewnętrzny.

Bezpieczeństwo jest jednym z kluczowych aspektów niezależnie od czasu, lokalizacji i cech używanych bankomatów. Oszustwa związane z bankomatami mają miejsce dość często. Jednak zapewnienie wysokiego poziomu bezpieczeństwa jest utrudnione ze względu na ciągły rozwój technologii informatycznej. Do powszechnych rodzajów oszustw, z którymi spotykają się zarządzający bankomatami, należą⁶¹:

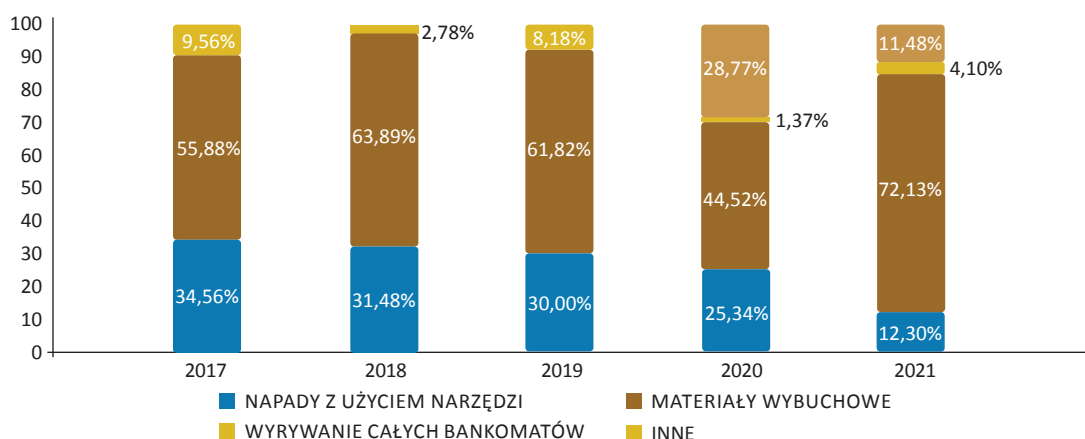
- obserwacja nad ramieniem (polega na obserwowaniu, gdy ktoś wprowadza numer PIN w bankomacie; problem ten występuje częściej, gdy w jednym miejscu znajduje się więcej niż jeden bankomat),
- kamera ukryta (numer PIN jest rejestrowany przez różne urządzenia obrazujące, takie jak kamery i obiektywy),

- skimming (skimming to metoda używana przez hakerów do przechwytywania poufnych danych z paska magnetycznego karty płatniczej).

Powyższą listę ataków należy uzupełnić o jackpotting, który jest rodzajem oszustwa polegającego na tym, że cyberprzestępcy wypłacają pieniądze z bankomatów za pomocą niezwykle zaawansowanego złośliwego oprogramowania⁶².

Operatorzy bankomatów mają więc istotny problem, niezwykle kosztowny, trudny do wykrycia i zastosowania skutecznych narzędzi ograniczania ryzyka. Może to wpływać negatywnie na rentowność i reputację banków posiadających i zarządzających dużą siecią bankomatów.

Interesujące informacje zawiera artykuł poruszający temat napadu na bankomat w Celestynowie.⁶³ Okazuje się, że ataki na bankomaty stają się coraz popularniejsze w wielu europejskich krajach. Niemiecki Federalny Urząd Policji Kryminalnej zarejestrował w 2021 roku 287 ataków na bankomaty, podczas gdy rok wcześniej było to 268. Jesienią spodziewano się, że rok 2022 zamknie się kolejnym silnym wzrostem tych liczb. W Holandii tylko do września 2022 roku zarejestrowano już tyle napadów z użyciem materiałów wybuchowych, co w całym poprzednim roku. Problem potężnych eksplozji w dzielnicach mieszkalnych dotyka w szczególności Amsterdamu⁶⁴.

Rysunek 1.6. Fizyczne napady na bankomaty w Polsce w latach 2017–2021

Źródło: P. Nicholls, Oberthur Cash Protection, Raport Specjalny, Obsługa Gotówki – Oberthur Cash Protection, IBNS – poprawa zarządzania gotówką i jej logistyką, 14.09.2022.

⁶² D. Tamulionis, Everything you need to know about ATM jackpotting attacks, <https://nordvpn.com/pl/blog/atm-jackpotting/?srsltid=AfmBOorgo7SIIQeXipuEhNjrAFx57pmpezlUSKeNOLx1jNQ4dlq9Gu2f> (dostęp: 20.08.2024).

⁶³ Atak na bankomat w Celestynowie. Złodzieje podłożyli ogień, pieniądze spłonęły. WP Finanse PAP, 16-01-2023.

⁶⁴ Tamże.

⁶¹ Effectiveness of ATM and bank security: three factors authentication with symmetric review. ResearchGate, 2020.

Do problemów z bezpieczeństwem może dochodzić również z powodu przestarzałego oprogramowania bankomatów. Skimming, który stanowi od kilkadziesiąt lat istotny problem, również jest związany z zacofaniem technologicznym. W Polsce i innych krajach UE problem skimmingu ograniczono poprzez przejście na standard EMV.

Drugim rodzajem ryzyka, na które w kontekście utrzymywania bankomatów należałoby zwrócić uwagę, jest ryzyko biznesowe. J. Lam ten rodzaj ryzyka definiuje jako ryzyko, że „roczne wyniki finansowe i operacyjne mogą nie spełniać oczekiwań kierownictwa i interesariuszy”⁶⁵. W obliczu spadającego zapotrzebowania na gotówkę, źle zlokalizowane bankomaty mogą stanowić dla banków i niezależnych operatorów istotne obciążenie. To z kolei może prowadzić do nieefektywności sieci bankomatowej. Z drugiej strony, banki mogą znaleźć się pod naciskiem politycznym, które przymusi je do utrzymywania nierentownych urządzeń z uwagi na ich znaczenie w kontekście przeciwdziałania wykluczeniu finansowemu. To ryzyko ma charakter ryzyka strategicznego i możemy je nazwać ryzykiem nadmiarowej

infrastruktury bankomatowej. W obliczu rosnącej skali likwidacji bankomatów i wzrostu ryzyka wykluczenia społecznego banki będą musiały się zmierzyć z coraz większym naciskiem na utrzymywanie nierentownych bankomatów.

W ramach ryzyka strategicznego (wg J. Lamy jest to ryzyko polegające na tym, że strategia korporacyjna lub biznesowa jest wadliwie realizowana) można wyróżnić również ryzyko opóźnionej adaptacji. Zbyt długie zwleknięcie z dostosowaniem sieci bankomatów do nowych warunków (mniejszej liczby transakcji bankomatowych) może doprowadzić do utraty przewagi konkurencyjnej.

Ostatnim rodzajem ryzyka, które należy wziąć pod uwagę, jest ryzyko utraty reputacji. Ważne są w tym kontekście oczekiwania społeczne. Choć liczba transakcji gotówkowych maleje, część klientów nadal oczekuje łatwego dostępu do gotówki, szczególnie w mniejszych miejscowościach. Ograniczenie liczby bankomatów może spotkać się z negatywnym odbiorem społecznym, co może zaszkodzić reputacji banku.

⁶⁵ J. Lam, *Enterprise Risk Management. From Incentives to Control*, Wiley, 2014, s. 31.

Pomiar zróżnicowania przestrzennego dostępności do usług bankomatowych w układzie województw, powiatów i gmin

4.1. Wskaźniki służące do pomiaru dostępności usług bankomatowych

Dostępność usług bankomatowych to pojęcie określające stopień, w jakim mieszkańcy danego obszaru mają możliwość korzystania z bankomatów, które najczęściej służą do wypłaty gotówki i sprawdzenia salda. Wraz z pojawieniem się bankomatów recyklingowych pojęcie dostępności do usług bankomatowych należy postrzegać szerzej, bo w oparciu o nowe urządzenia możemy również dokonywać wpłat środków. Nowa funkcja bankomatów ma duże znaczenie dla ich rentowności (m.in. ogranicza konieczność dowozu gotówki)⁶⁶, a także zwiększa satysfakcję klienta z usług bankomatowych. Badanie koncentruje się jednak tylko na problemie wypłat gotówki i ograniczeń w dostępie do gotówki.

Dostępność do bankomatów i funkcji wypłaty gotówki zależy zarówno od liczby bankomatów na danym obszarze (jest to nasycenie bankomatami), jak i od ich rozmieszczenia oraz łatwości dostępu dla wszystkich grup ludności (m.in. seniorów).

Do pomiaru nasycenia bankomatami można zastosować trzy grupy wskaźników. Pierwszą grupę stanowią wskaźniki odnoszące liczbę bankomatów do liczby mieszkańców. Wskaźniki tego typu pokazują, jaka jest średnia dostępność bankomatów dla mieszkańców i pozwalają na porównanie pod względem dostępności do usług bankomatowych obszarów/jednostek samorządu terytorialnego (województw, powiatów, gmin) o różnej liczbie mieszkańców. Drugą grupę wskaźników tworzą mierniki ukazujące liczbę bankomatów w przeliczeniu na powierzchnię. Pomiar za pomocą tego typu miar jest trudniejszy w interpretacji. Mogą bowiem być obszary o słabym zaludnieniu i z tego powodu liczba bankomatów jest tam niska. Nasycenie można mierzyć również za pomocą odległości z danej miejscowości (miejsca) do najbliższego bankomatu, choć jest to także sposób na ocenę równomierności rozmieszczenia przestrzennego bankomatów. Zaletą mierników opartych na odległości jest to, że pozwalają na ocenę rzeczywistej dostępności usług bankomatowych z punktu widzenia wygody użytkownika. Odległość do najbliższego bankomatu bezpośrednio odnosi się do fizycznej dostępności usług bankomatowych, co jest kluczowe w ocenie, jak łatwo mieszkańcy mogą korzystać z tych usług.

W badaniach porównawczych na poziomie międzynarodowym często wykorzystywanym wskaźnikiem jest wskaźnik liczby bankomatów na jeden milion

mieszkańców⁶⁷. W przypadku analiz na poziomie relatywnie małych obszarów (województw, powiatów i gmin) bardziej przydatny jest wskaźnik odnoszący liczbę bankomatów do mniejszej liczby mieszkańców (np. do 1 tys. mieszkańców). Średni poziom tego wskaźnika dla Polski na koniec 2023 r. wynosił 0,55. Na potrzeby badania przyjęto więc następującą interpretację tego wskaźnika, który stanowił podstawowy wskaźnik nasycenia bankomatami w województwach czy powiatach:

- 1) bardzo niski poziom nasycenia (do 0,2),
- 2) niski (przedział od 0,2 do 0,3),
- 3) przeciętny (0,4-0,5),
- 4) ponadprzeciętny (0,5-0,6),
- 5) wysoki (0,6-0,7),
- 6) bardzo wysoki (powyżej 0,7).

Wskaźniki nasycenia odnoszące liczbę bankomatów do liczby ludności oraz do powierzchni są stymulantami (wyższy poziom wskaźnika oznacza wyższe nasycenie bankomatami). W przypadku wskaźników odległości interpretacja jest odmienna. Niższa odległość oznacza lepszą ocenę.

W raporcie wykorzystano również wskaźnik obrazujący liczbę bankomatów w przeliczeniu na 1 km². Wartość tego miernika zależy od badanego obszaru. W przypadku miast współczynnik będzie wyższy z uwagi na lokalizowanie bankomatów przez operatorów głównie w miastach. Miasta stanowią też obszary, gdzie na 1 km² mieszka stosunkowo dużo osób. W badaniu przyjęto, że minimalny poziom tego wskaźnika nie powinien być niższy od 0,02 na poziomie powiatów i 0,5 na poziomie miast.

W celu identyfikacji obszarów (gmin), w których występuje wykluczenie w dostępie do bankomatów i całodobowego dostępu do gotówki wykorzystano miarę bezwzględnej odległości do najbliższego bankomatu. Przyjęto, że odległość do najbliższego bankomatu nie powinna przekraczać 10 km. Odległość powyżej 10 km stanowi istotną barierę w dostępie do gotówki poprzez bankomat, gdyż jest to już odległość, która może stanowić problem i stwarzać dyskomfort dla osób poruszających się samochodem. Zaletą pomiaru za pomocą odległości (można tutaj zastosować odległość w km lub wziąć pod uwagę czas w minutach) jest to, że pozwala na zidentyfikowanie

⁶⁶ Warto zaznaczyć, że w przypadku bankomatów z funkcją wpłaty może powstać sytuacja polegająca na konieczności zabierania nadmiaru gotówki z bankomatu, która wiąże się z kosztami jej transportu.

⁶⁷ Zob. Porównanie wybranych elementów polskiego systemu płatniczego z systemami innych krajów Unii Europejskiej za 2022 r., Narodowy Bank Polski, Warszawa, 2023, s. 9.

miejsowości/obszarów, w których dostęp do bankomatów jest ograniczony („białych plam”), co może być wskazówką do rozbudowy sieci.

Warto jednak zauważyć, że brak bankomatu wcale nie musi oznaczać braku dostępu do gotówki w danej miejscowości w określonych godzinach. Może bowiem być tak, że w miejscowości bez bankomatu funkcjonuje oddział banku/punkt kasowy, punkt Poczty Polskiej lub w sklep z usługą cashback. Funkcjonowanie placówek bankowych na obszarach bez bankomatów jest z pewnością czynnikiem łagodzącym problem dostępu do gotówki. Nie zmienia to jednak faktu, że brak bankomatu w promieniu 10 km i więcej utrudnia dostęp do gotówki. Na potrzeby badania przyjęto, że jeśli odległość do najbliższego bankomatu zawierała się w przedziale od 5 do 10 km to taki obszar kwalifikowaliśmy do obszaru o ograniczonym dostępie do bankomatów.

Kolejnym sposobem oceny dostępności do bankomatów jest ocena stopnia ich koncentracji w województwie w podziale na powiaty. Tego typu pomiar pozwala ocenić równomierność rozmieszczenia bankomatów. Wysoka koncentracja jest sygnałem, że bankomaty są w danym województwie rozmieszczone w sposób nierównomierny.

W badaniach ekonomicznych i postępowaniach antymonopolowych do oceny koncentracji wykorzystuje się wskaźnik Herfindahla-Hirschmana (HHI). Ten miernik można wykorzystać również w badaniach koncentracji bankomatów. Im wyższy poziom koncentracji, tym większe ryzyko ograniczonej dostępności do bankomatów na terenie województwa.

Na potrzeby badania wskaźnik HHI zdefiniowano jako sumę kwadratów udziałów w rynku bankomatów wyodrębnionych w danym województwie powiatów. Rynek bankomatów był określony przez liczbę bankomatów w danym województwie. Wskaźnik HHI obliczono również dla całego kraju. Rynek bankomatów określała wówczas liczba bankomatów w całej Polsce. W pierwszym kroku obliczono udział każdego powiatu w ogólnej liczbie bankomatów w województwie. W drugim kroku podniesiono udział każdego powiatu do kwadratu i następnie dokonano sumowania.

Wskaźnik (indeks) HHI oparty na danych w procentach zawiera się w przedziale od 0 do 10000. Niski poziom wskaźnika (poniżej 1000) oznacza, że poziom koncentracji jest ograniczony. Bankomaty są wówczas rozmieszczone bardziej równomiernie i nie powinien występować problem z dostępnością do bankomatów i gotówki. Wysoki wskaźnik (wartość wskaźnika powyżej 1800) to sygnał, że w danym województwie koncentracja bankomatów jest zbyt

wysoka i może w takim województwie (na niektórych jego obszarach) występować utrudnienie w dostępie do nich i do gotówki.

Przyjęto następującą interpretację wskaźnika HHI⁶⁸:

- niska koncentracja HHI (0–1000) – bankomaty są równomiernie rozmieszczone w województwie; żaden powiat nie dominuje w liczbie bankomatów, co oznacza, że dostępność jest dobrze zbalansowana; mieszkańcy różnych powiatów mają zbliżony dostęp do bankomatów;
- umiarkowana koncentracja, mogą występować powiaty z utrudnionym dostępem do bankomatów HHI (1000–1800) – występują różnice w dostępności do bankomatów między powiatami; niektóre powiaty mogą mieć znacznie lepszy dostęp do bankomatów niż inne;
- wysoka koncentracja HHI (powyżej 1800) – bankomaty są skoncentrowane w kilku powiatach, podczas gdy inne powiaty mogą mieć bardzo ograniczoną liczbę bankomatów.

Wskaźnik Herfindahla-Hirschmana (HHI) jest użytecznym narzędziem do oceny równomierności rozłożenia bankomatów na poziomie powiatów w danym województwie. Pomaga on zidentyfikować powiaty, gdzie dostępność bankomatów jest nierównomierna (wysoka koncentracja), co może wskazywać na potrzebę dalszej optymalizacji sieci bankomatów. Warto jednak zwrócić uwagę na ograniczenia związane z wykorzystaniem tego miernika w ocenie dostępności do usług bankomatowych. Wskaźnik ten nie uwzględnia fizycznej odległości między bankomatami a mieszkańcami, co jest istotnym aspektem dostępności. Po drugie, HHI koncentruje się tylko na liczbie bankomatów i ich rozmieszczeniu, bez uwzględnienia liczby mieszkańców powiatów ani ich potrzeb.

W celu pogłębienia oceny zróżnicowania przestrzennego dostępności do bankomatów oraz określenia obszarów wymagających interwencji przygotowano *case studies dwóch województw pod względem dostępności do bankomatów*. Polskie województwa różnią się pod względem wielkości, struktury demograficznej, urbanizacji oraz dostępności infrastruktury, co sprawia, że ogólne wnioski mogą nie

⁶⁸ W literaturze nie ma odniesień tego wskaźnika do rynku bankomatów na poziomie powiatów. Najczęściej w literaturze przytaczaną interpretację wskaźnika HHI, przy czym warto podkreślić, że ta interpretacja odnosi się do przedsiębiorstw i rynków (zob. I. Brezina, J. Pekár, Z. Čičková, M. Reiff, Herfindahl–Hirschman index level of concentration values modification and analysis of their change, CEJOR, Springer, 2014). Wg innej interpretacji rynki uważa się za silnie skoncentrowane, jeśli wskaźnik przekracza 1800 (<https://www.justice.gov/atr/herfindahl-hirschman-index>).

odzwierciedlać realnej sytuacji w poszczególnych regionach. Metoda case study pozwala na uwzględnienie tych różnic.

Do pogłębionych badań wybrano:

- 1) województwo dolnośląskie, które charakteryzuje się ponadprzeciętnym PKB⁶⁹ na mieszkańca, wysokim stopniem urbanizacji oraz wysokim wskaźnikiem gęstości zaludnienia,
- 2) województwo podlaskie, cechujące się niskim poziomem PKB na mieszkańca, najniższym wskaźnikiem gęstości zaludnienia, ma charakter peryferyjny i przygraniczny.

Metoda case study pozwala lepiej zrozumieć lokalne uwarunkowania. Case study pozwala na dokładne zbadanie specyficznych cech danego województwa. W analizie możemy uwzględnić uwarunkowania geograficzne (np. tereny górzyste, tereny wiejskie vs.

miejskie) i demograficzne (np. starzejąca się populacja, liczba ludności) danego województwa. W niektórych województwach, zwłaszcza tych o rozproszonej zabudowie lub zdominowanych przez obszary wiejskie, dostęp do bankomatów może być poważnie ograniczony.

Dane statystyczne dotyczące bankomatów w podziale na województwa, powiaty i gminy zostały udostępnione na potrzeby raportu przez serwis www.bankomaty.pl. W badaniach posilkowaliśmy się również informacjami statystycznymi z innych źródeł (NBP, banki komercyjne, Euronet).

4.2. Ocena zróżnicowania przestrzennego w zakresie dostępności do bankomatów

W Polsce na koniec 2023 r. działało 20 876 urządzeń. Rozkład geograficzny bankomatów wg województw przedstawiono w tablicy 4.1.

Tablica 4.1. Rozkład bankomatów w Polsce wg województw

Województwo	Liczba bankomatów	Udział w ogólnej liczbie bankomatów w %
Dolnośląskie	1 675	8,0
Kujawsko-pomorskie	1 060	5,1
Lubelskie	1 064	5,1
Lubuskie	553	2,6
Łódzkie	1 269	6,1
Małopolskie	2 000	9,6
Mazowieckie	3 427	16,4
Opolskie	453	2,2
Podkarpackie	891	4,3
Podlaskie	584	2,8
Pomorskie	1 569	7,5
Śląskie	2 284	10,9
Świętokrzyskie	532	2,5
Warmińsko-mazurskie	706	3,4
Wielkopolskie	1 664	8,0
Zachodniopomorskie	1 145	5,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z serwisu www.bankomaty.pl; dane nt. liczby ludności pochodziły z zasobów GUS.

⁶⁹ Dane na temat PKB na mieszkańca w poszczególnych województwa pochodzą z publikacji GUS „Produkt krajowy brutto i wartość dodana brutto w przekroju regionów w 2021 r.”, GUS, 2023.

Największy udział w ogólnej liczbie bankomatów mają duże pod względem liczby ludności województwa. Najwięcej bankomatów na koniec 2023 r. było zlokalizowanych w województwie mazowieckim, które jest największym województwem w Polsce pod względem liczby mieszkańców. Drugie miejsce zajmowało w silnie zurbanizowane województwo śląskie. Najmniej bankomatów było w województwie opolskim. Jest to też najmniejsze województwo pod względem liczby mieszkańców. Istnieje silna dodatnia korelacja między liczbą ludności a udziałem bankomatów w ogólnej liczbie bankomatów. Współczynnik korelacji Pearsona wyniósł 0,99.

Specyfiką polskiego rynku bankomatów na tle innych krajów UE jest duży udział niezależnych operatorów. Największy z nich – spółka Euronet Polska – zarządza w Polsce największą siecią bankomatów. Liczba bankomatów Euronetu wynosiła na koniec 2023 r. 7063, co stanowiło 33,8% ogółu bankomatów w Polsce.

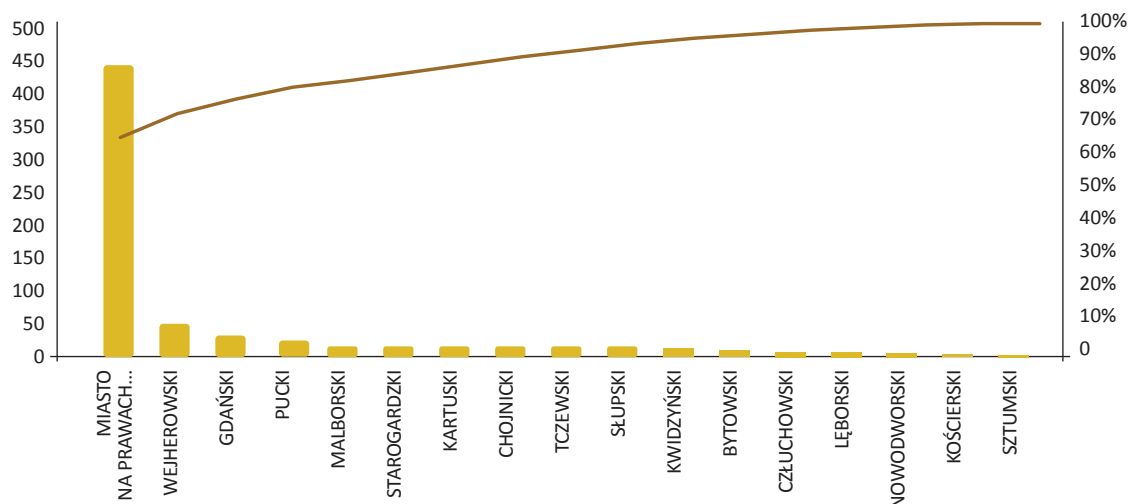
To, że 1/3 bankomatów jest zarządzana przez niezależnego operatora przekłada się i będzie przekładało się na dostępność i równomierność dostępu do bankomatów i gotówki w Polsce. Bankomaty Euronetu

są bowiem zlokalizowane głównie w miastach. Jeśli są już zlokalizowane poza dużymi miastami to są to obszary wchodzące w skład aglomeracji miejskich, miejsca blisko lotnisk czy autostrad (obszary o dużym natężeniu ruchu) oraz miejscowości turystyczne. W Kołobrzegu (miejscowości turystycznej) na koniec 2023 r. było zainstalowanych 50 bankomatów Euronetu. W Tarnobrzegu (pod względem ludności jest to miasto zbliżone do Kołobrzegu) liczba bankomatów Euronetu wynosiła 8 urządzeń.

Nierównomierność rozłożenia bankomatów Euronetu widać wyraźnie na przykładzie województwa pomorskiego, gdzie 65,2% bankomatów Euronetu jest zlokalizowanych w czterech miastach na prawach powiatu (Gdańsk, Gdynia, Sopot, Słupsk), a większość pozostałych bankomatów zostało zainstalowanych w miejscowościach satelickich Trójmiasta, w miejscach turystycznych lub blisko ważnych węzłów i szlaków komunikacyjnych.

Rozkład przestrzenny bankomatów Euronetu w województwie pomorskim przedstawiono na rysunku 4.1.

Udziały w rynku bankomatów Euronetu i pozostałych sieci bankomatów przedstawiono w tabeli 4.2.

Rysunek 4.1. Rozkład przestrzenny bankomatów Euronetu w województwie pomorskim (dane na koniec 2023 r.) – wykres Pareto

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z serwisu www.bankomaty.pl.

Tablica 4.2. Sieci bankomatowe w Polsce (stan na koniec 2023 r.)

Sieć	Liczba bankomatów	Udział w ogólnej liczbie bankomatów w %
Euronet	7063	33,9
Planet	4776	22,9
PKO BP	3030	14,5
BPS	1479	7,1
Pekao	1307	6,3
Santander	1238	5,9
SGB	1216	5,9
Mill	504	2,4
KBS	69	0,3
Cashline	54	0,3
Citi	44	0,2
BSBR	42	0,2
BSR	38	0,2
Ogółem	20876	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z serwisu www.bankomaty.pl.

Największy bankowy operator bankomatów w Polsce (PKO BP) posiadał na koniec 2023 r. 14,5% udział w rynku. Istotną rolę na rynku bankomatów odgrywają urządzenia banków spółdzielczych. Udział bankomatów grup BPS i SGB wynosił na koniec 2023 r. 13%. Po wyłączeniu z analizy 10 największych miast w Polsce pod względem liczby ludności ten wskaźnik wzrósł na koniec 2023 r. do ok. 20%.

Lepiej pozycję sektora banków spółdzielczych na rynku bankomatów oddaje analiza udziału banków spółdzielczych w ogólnej liczbie bankomatów po wyłączeniu miast pow. 40 tys. mieszkańców. Takich miast w Polsce było na koniec 2023 r.⁷⁰ 106. Bez miast pow. 40 tys. udział sektora banków spółdzielczych w rynku bankomatów wyniósł 25% i był większy od udziału sieci Euronet. Udział bankomatów sektora banków spółdzielczych wzrasta wraz z wyłączeniem kolejnych miast pod względem wielkości. Jeśli

uwzględnimy tylko miejscowości z bankomatami poniżej 30 tys. mieszkańców, to udział sektora banków spółdzielczych w ogólnej liczbie bankomatów w tych miejscowościach na koniec 2023 r. wyniósł 28%. Udział Euronetu wraz ze zmniejszaniem się wielkości miejscowości staje się coraz mniejszy. Korelacja jest więc silnie ujemna.

Wniosek z tej analizy jest dość oczywisty. Gdyby doszło do gwałtowniejszego spadku liczby bankomatów banków spółdzielczych ludzie mieszkający w mniejszych miejscowościach lub na wsi mieliby utrudniony dostęp do gotówki poprzez bankomaty.

Liczba bankomatów na 1 tys. ludności dla całej Polski wynosiła na koniec 2023 r. 0,55. Rozkład geograficzny ze względu na ten wskaźnik wg województw przedstawiono w kolejnej tablicy.

⁷⁰ <https://www.polskawliczbach.pl/Miasta> (dostęp: 20.08.2024).

Tablica 4.3. Liczba bankomatów na 1 tys. ludności wg województw

Województwo	Liczba bankomatów	Liczba bankomatów na 1 tys. ludności
Dolnośląskie	1 675	0,58
Kujawsko-pomorskie	1 060	0,53
Lubelskie	1 064	0,53
Lubuskie	553	0,56
Łódzkie	1 269	0,53
Małopolskie	2 000	0,58
Mazowieckie	3 427	0,62
Opolskie	453	0,48
Podkarpackie	891	0,43
Podlaskie	584	0,50
Pomorskie	1 569	0,67
Śląskie	2 284	0,53
Świętokrzyskie	532	0,45
Warmińsko-mazurskie	706	0,52
Wielkopolskie	1 664	0,48
Zachodniopomorskie	1 145	0,70

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z serwisu www.bankomaty.pl; dane nt. liczby ludności pochodziły z zasobów GUS.

Województwo zachodniopomorskie miało na koniec 2023 r. najwyższy wskaźnik liczby bankomatów na 1 tys. mieszkańców (0,70), co wskazywałoby na relatywnie wysoką dostępność do usług bankomatowych w tym regionie. Może to wynikać m.in. z nadmorskiego i turystycznego charakteru tego województwa. Warto zauważyć, że 15% wszystkich bankomatów zlokalizowano w tym województwie w Kołobrzegu i Świnoujściu, czyli miejscowościach turystycznych. Jeśli uwzględnimy wszystkie miejscowości nadmorskie to odsetek ten rośnie z 15 do 21%.

Województwem o najniższym wskaźniku liczby bankomatów na 1000 ludności (0,43) było województwo podkarpackie. Niskim wskaźnikiem charakteryzowało się również województwo świętokrzyskie. Warto zwrócić uwagę, że są to województwa bez silnych i dużych aglomeracji (Rzeszów i Kielce to miasta poniżej 200 tys. mieszkańców⁷¹). Są to też województwa o najniższych wskaźnikach urbanizacji⁷².

Korelacja na poziomie województw pomiędzy wskaźnikiem liczby bankomatów na 1 tys. mieszkańców (dane na koniec 2023) a wskaźnikiem urbanizacji (dane GUS za 2022) była umiarkowanie dodatnia. Wskaźnik korelacji liniowej Pearsona wyniósł 0,58.

Średnia arytmetyczna wskaźnika liczby bankomatów na 1000 mieszkańców dla województw wyniosła na koniec 2023 r. 0,54, a mediana 0,53. Odchylenie standardowe ukształtowało się na poziomie 0,07, a współczynnik zmienności (iloraz średniej i odchylenia standardowego) 0,136. Między województwami w Polsce pod względem dostępności do bankomatów nie występują znaczące różnice. Większe różnice i nierównomierność w rozmieszczeniu bankomatów widać na poziomie powiatów. Przyczynia się do tego struktura rynku, w której istotną rolę odgrywa Euronet. Nie jest on zainteresowany instalowaniem bankomatów w miejscach, w których może być mniej transakcji wypłat. W tym kontekście bardzo ważne są bankomaty banków spółdzielczych. Warto podkreślić, że bankomaty w bankach spółdzielczych pełnią bardziej złożoną rolę niż w przypadku niezależnych sieci bankomatowych. Stanowią bowiem ważny element w budowaniu relacji z klientem.

⁷¹ <https://www.polskawliczbach.pl/Miasta> (dostęp: 21.08.2024).

⁷² Rocznik Statystyczny Województw 2023.

Jeśli uwzględnimy podział na powiaty w poszczególnych województwach odchylenie od średniej jest relatywnie duże, co wskazywałoby na duże zróżnicowanie

pod względem dostępności do bankomatów na poziomie powiatów i gmin.

Tablica 4.4. Mierniki zróżnicowania wskaźnika liczby bankomatów na 1 tys. mieszkańców na poziomie powiatów w poszczególnych województwach

Województwo	Średnia	Odchylenie standardowe	Współczynnik zmienności
Dolnośląskie	0,51	0,16	0,31
Kujawsko-pomorskie	0,45	0,18	0,39
Lubelskie	0,51	0,23	0,45
Lubuskie	0,55	0,23	0,41
Łódzkie	0,48	0,20	0,41
Małopolskie	0,55	0,40	0,73
Mazowieckie	0,49	0,17	0,34
Opolskie	0,46	0,14	0,31
Podkarpackie	0,43	0,21	0,50
Podlaskie	0,45	0,18	0,41
Pomorskie	0,63	0,30	0,79
Śląskie	0,50	0,13	0,26
Świętokrzyskie	0,43	0,15	0,35
Warmińsko-mazurskie	0,47	0,13	0,28
Wielkopolskie	0,43	0,17	0,40
Zachodniopomorskie	0,67	0,37	0,55

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z serwisu www.bankomaty.pl; dane nt. liczby ludności pochodziły z zasobów GUS.

Szczególnie interesujący jest współczynnik zmienności, który zależy od przeciętnej wartości cechy. Przyjmuje się, że silna zmienność występuje, jeśli współczynnik zmienności jest wyższy od 0,45. Spośród badanych województw z silną zmiennością mamy do czynienia w przypadku województwa pomorskiego, małopolskiego, zachodniopomorskiego i podkarpackiego. W województwie pomorskim wysokie odchylenie standardowe należy powiązać z bardzo wysokim wskaźnikiem w Sopocie (1,71). W województwie małopolskim skrajnie wysoki wskaźnik liczby bankomatów na 1 tys. mieszkańców miał powiat tatrzański. W Zakopanem funkcjonowało na koniec 2023 r. 99 bankomatów (70% stanowiły bankomaty Euronet).

Nieco inna sytuacja występowała na koniec 2023 r. w województwie podkarpackim. Tam należy zwrócić

uwagę przede wszystkim na niski wskaźnik w powiecie brzozowskim. W całym powiecie o powierzchni 540 km² i liczącym 65 tys. mieszkańców na koniec 2023 r. było 11 bankomatów. Np. z miejscowości Izdebki (wieś liczy ponad 2,5 tys. mieszkańców) do najbliższego bankomatu jest ok. 10 km. Z kolei na przykładzie powiatu bieszczadzkiego widać ograniczenia wskaźnika liczby bankomatów w odniesieniu do liczby mieszkańców. Jest to powiat górzysty, o względnie dużej powierzchni, ale małej liczbie mieszkańców, która co więcej jest rozproszona. Wskaźnik liczby bankomatów do liczby mieszkańców w tym powiecie ukształtował się na stosunkowo wysokim poziomie, co wskazywałoby na dobrą dostępność do bankomatów. W rzeczywistości tak nie jest. Są małe miejscowości, z których do najbliższego bankomatu może być kilkanaście kilometrów.

Popatrzmy jeszcze na średnią ważoną, przy czym wagą dla poszczególnych wskaźników była liczba ludności w danym powiecie. Średnia ważona jest wyższa niż średnia arytmetyczna, co należy powiązać ze stosunkowo wysokim wskaźnikiem liczby bankomatów na 1 tys. mieszkańców w dużych miastach.

Kolejnym elementem badania była ocena liczby bankomatów w odniesieniu do powierzchni. Liczba bankomatów na 10 km² dla całej Polski wynosiła na koniec 2023 r. 0,66. Rozkład geograficzny ze względu na ten wskaźnik wg województw przedstawiono w kolejnej tablicy.

Tablica 4.5. Liczba bankomatów na 10 km² wg województw

Województwo	Liczba bankomatów	Liczba bankomatów na 10 km kwadratowych
Dolnośląskie.....	1675	0,84
Kujawsko-pomorskie.....	1060	0,59
Lubelskie.....	1064	0,42
Lubuskie.....	553	0,40
Łódzkie.....	1269	0,70
Małopolskie.....	2000	1,32
Mazowieckie.....	3427	0,96
Opolskie.....	453	0,48
Podkarpackie.....	891	0,50
Podlaskie.....	584	0,29
Pomorskie.....	1569	0,80
Śląskie.....	2284	1,85
Świętokrzyskie.....	532	0,45
Warmińsko-mazurskie.....	706	0,29
Wielkopolskie.....	1664	0,56
Zachodniopomorskie.....	1145	0,50

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z serwisu www.bankomaty.pl; dane nt. liczby ludności pochodziły z zasobów GUS.

Najwyższym wskaźnikiem liczby bankomatów na 10 km kwadratowych charakteryzowało się województwo śląskie. Wynika to z tego, że jest to drugie pod względem liczby ludności województwo w Polsce, a dopiero 14 pod względem powierzchni. Najniższym poziomem omawianego wskaźnika charakteryzowało się na koniec 2023 r. województwo podlaskie i warmińsko-mazurskie, które są stosunkowo słabo zaludnione.

Średnia arytmetyczna wskaźnika liczby bankomatów na 10 km kwadratowych dla wszystkich województw wyniosła na koniec 2023 r. 0,53, a mediana 0,68. Odchylenie standardowe ukształtowało się na poziomie 0,41, a współczynnik zmienności (iloraz średniej i odchylenia standardowego) 0,60.

Do oceny równomierności rozmieszczenia sieci bankomatowej wykorzystano indeks HHI, który jest stosunkowo często wykorzystywanym miernikiem koncentracji w badaniach ekonomicznych. Wskaźniki HHI dla poszczególnych województw były na koniec 2023 r. następujące:

1. dolnośląskie – 1166,9
2. kujawsko-pomorskie – 1076,
3. lubelskie – 1034,
4. lubuskie – 1037,

5. łódzkie – 1650,	11. pomorskie – 1346,
6. małopolskie – 1648,	12. śląskie – 393,
7. mazowieckie – 2337,	13. świętokrzyskie – 1307,
8. opolskie – 1202,	14. warmińsko-mazurskie – 858,
9. podkarpackie – 780,	15. wielkopolskie – 933,
10. podlaskie – 1701,	16. zachodniopomorskie – 1134.

Tablica 4.6. Ocena koncentracji bankomatów w oparciu o indeks HHI

Interpretacja	Województwa
Niski poziom koncentracji Do 1000	śląskie, podkarpackie, warmińsko-mazurskie, wielkopolskie
Umiarkowany poziom koncentracji Od 1000 do 1800	lubelskie, lubuskie, kujawsko-pomorskie, zachodniopomorskie, dolnośląskie, opolskie, świętokrzyskie, pomorskie, małopolskie, łódzkie, podlaskie
Wysoki poziom koncentracji Powyżej 1800	mazowieckie

Źródło: Opracowanie własne na podstawie obliczeń opartych na danych pochodzących z witryny bankomaty.pl.

Najniższy wskaźnik koncentracji bankomatów w 2023 r. występował w województwie śląskim. Poziom wskaźnika HHI w tym województwie wyniósł 393, co oznacza niską koncentrację i stosunkowo silne rozproszenie bankomatów. Jest to związane m.in. z wysokim stopniem urbanizacji tego województwa (najwyższy poziom w Polsce).

W tym województwie nie mamy także miejscowości/ miasta ze zdecydowanie wyższą liczbą bankomatów (kilkukrotnie wyższą niż w innych miastach). W Katowicach (największym mieście województwa śląskiego) funkcjonowało na koniec 2023 r. 226 bankomatów. W drugiej pod względem liczby mieszkańców Częstochowie działało 138 bankomatów, a w trzecim największym mieście Sosnowcu 111. W Gliwicach (to kolejne miasto pod względem ludności) na koniec 2023 r. działało 117 bankomatów.

Najwyższy poziom koncentracji bankomatów występował w województwie mazowieckim (2337).

Wskaźnik koncentracji na poziomie powyżej 1800 można uznać za sygnał o zbyt dużym poziomie koncentracji.

W pozostałych województwach koncentracja była na umiarkowanym poziomie. Trzeba jednak podkreślić, że w tej grupie województw zagrożone przejściem do klasy województw o wysokim poziomie koncentracji były na koniec 2023 r. województwa małopolskie, łódzkie i podlaskie.

Ważną rolę w zapewnieniu dostępności do bankomatów i gotówki na obszarach słabiej zurbanizowanych zapewniają banki spółdzielcze. Ich udział (na koniec 2023 r.) w ogólnej liczbie bankomatów wynosił 13%. Ogólna liczba bankomatów należących do grupy SGB, BPS, KBS, BSBR, BSR wynosiła 2860. Udział w ogólnej liczbie bankomatów banków spółdzielczych w układzie wojewódzkim przedstawiono w kolejnej tablicy.

Tablica 4.7. Udział bankomatów banków spółdzielczych w ogólnej liczbie bankomatów w danym województwie (dane na koniec 2023 r.)

Województwo	Liczba bankomatów należących do banków spółdzielczych	Bankomaty banków spółdzielczych jako procent bankomatów ogółem w danym województwie
Dolnośląskie	158	9,4
Kujawsko-pomorskie	201	19,0
Lubelskie	191	18,0
Lubuskie	74	13,4
Łódzkie	189	14,9
Małopolskie	309	15,5
Mazowieckie	395	11,5
Opolskie	82	18,1
Podkarpackie	136	15,3
Podlaskie	144	24,7
Pomorskie	177	11,3
Śląskie	198	8,7
Świętokrzyskie	92	17,3
Warmińsko-mazurskie	95	13,5
Wielkopolskie	303	18,2
Zachodniopomorskie	116	10,1
Mediana		15,1
Średnia arytmetyczna	–	14,9
Odchylenie standardowe	–	4,2
Współczynnik zmienności	–	0,33

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z serwisu www.bankomaty.pl.

W Polsce na poziomie województw występuje zróżnicowanie udziałów banków spółdzielczych w ogólnej liczbie bankomatów w danym województwie. Największy udział w całkowitej liczbie bankomatów w danym województwie miały banki spółdzielcze w województwie podlaskim (24,7%), natomiast niski udział występował na koniec 2023 r. w województwie śląskim (8,7%). W przypadku województwa śląskiego niski udział bankomatów w całkowitej liczbie bankomatów w tym województwie można wytłumaczyć bardzo wysokim jak na warunki polskie wskaźnikiem

urbanizacji, a w takim środowisku bardzo dobrze sobie radzą banki komercyjne i niezależne sieci bankomatów.

W oparciu o wskaźnik liczby bankomatów na 1000 osób wyspecyfikowano powiaty charakteryzujące się niskim poziomem tego wskaźnika. Są to powiaty, w przypadku których stwierdzono podwyższone ryzyko wystąpienia ograniczeń w dostępie do gotówki. Na potrzeby badania przyjęto, że poziom analizowanego wskaźnika musi wynosić mniej niż 0,35.

Tablica 4.8. Powiaty o niskim wskaźniku liczby bankomatów na tysiąc mieszkańców (dane na koniec 2023 r.)

Powiat	Liczba bankomatów	Liczba bankomatów na 1 tys. mieszkańców
Województwo dolnośląskie		
jaworski	14	0,29
złotoryjski	14	0,31
lwówecki	14	0,32
średzki	19	0,32
Województwo kujawsko-pomorskie		
lipnowski	21	0,33
radziejowski	13	0,34
żniński	23	0,34
Województwo lubelskie		
bialski	34	0,32
kraśnicki	31	0,34
Województwo łódzkie		
łęczycki	16	0,34
Województwo małopolskie		
dąbrowski	19	0,33
nowosądecki	72	0,33
Województwo mazowieckie		
kozienicki	31	0,18
Województwo opolskie		
oleski	21	0,34
Województwo podkarpackie		
ropczycko-sędziszowski	20	0,27
Województwo podlaskie		
sejneński	6	0,32
sokółski	21	0,34

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z serwisu www.bankomaty.pl; dane nt. liczby ludności pochodziły z zasobów GUS.

Stosunkowo duże ryzyko wykluczenia z dostępności do bankomatów występuje w województwach o niskiej gęstości zaludnienia. GUS mierzy gęstość zaludnienia wykorzystując wskaźnik ludności na 1 km².

Pod uwagę wzięto województwa ze wskaźnikiem zaludnienia niższym od 80. Do takich województw zalicza się województwo podlaskie, warmińsko-mazurskie, lubuskie i zachodniopomorskie.

Tablica 4.9. Gminy bez bankomatu w województwie warmińsko-mazurskim (stan na koniec 2023 r.) – województwa o niższej gęstości zaludnienia

Gmina	Rodzaj gminy	Liczba mieszkańców	Powiat	Odległość do najbliższego bankomatu		
				do 5 km	5–10 km	10 km
Województwo warmińsko-mazurskie (ludność na 1 km² na koniec 2022 r. wynosiła 57)						
Lelkowo	wiejska	2430	braniewski			X
Płoskinia	wiejska	2370	braniewski			X
Płońska	wiejska	5125	działdowski			X
Rychliki	wiejska	3538	ełcki			X
Miłki	wiejska	3497	giżycki			X
Dubeninki	wiejska	2651	gołdapski			X
Kiwity	wiejska	3080	lidzbarski			X
Wieliczki	wiejska	3187	olecki		X	
Grunwald	wiejska	5088	ostródzki		X	
Kurzętnik	wiejska	8978	nowomiejski	X		
Razem	-	39 944	-	1	2	7
Województwo podlaskie ((ludność na 1 km² na koniec 2022 r. wynosiła 57)						
Nowinka	wiejska	2899	augustowski			X
Płaska	wiejska	2335	augustowski			X
Lipsk	miejsko-wiejska	4470	augustowski			X
Dobrzyniewo	wiejska	10222	białostocki			X
Gródek	wiejska	4910	białostocki			X
Michałow	miejsko-wiejska	5986	białostocki			X
Rudka	wiejska	1652	bielski		X	
Czyże	wiejska	1819	hajnowski			
Dubicze-Cerkiewne	wiejska	1351	hajnowski			
Krasnopol	wiejska	3576	sejneński		X	
Milejczyce	wiejska	1634	siemiatycki		X	
Nowy Dwór	wiejska	2221	sokólski			X
Sidra	wiejska	3079	sokólski			X
Krynki	miejsko-wiejska	2765	sokólski			X
Przerośl	wiejska	2773	suwalski			X
Jeleniewo	wiejska	3123	suwalski			X
Razem	-	63 105	-	0	3	12

Gmina	Rodzaj gminy	Liczba mieszkańców	Powiat	Odległość do najbliższego bankomatu		
				do 5 km	5–10 km	10 km
Województwo lubuskie (ludność na 1 km2 na koniec 2022 r. wynosiła 70)						
Bobrowice	wiejska	3053	krośnieński		X	
Bytnica	wiejska	2291	krośnieński			X
Dąbie	wiejska	4918	krośnieński		X	
Skąpe	wiejska	5074	świebodziński			X
Szczaniec	wiejska	3666	świebodziński			X
Zabór	wiejska	4656	zielonogórski			X
Brzeźnica	wiejska	3500	żagański			X
Niegostawice	wiejska	4267	żagański		X	
Brody	wiejska	3182	żarski			X
Lipinki Łużyckie	wiejska	3257	żarski			X
Przewóz	wiejska	3031	żarski			X
Razem	-	40895	-	0	3	8
Województwo zachodniopomorskie (ludność na 1 km² na koniec 2022 r. wynosiła 72)						
Manowo	wiejska	5767	koszaliński			X
Świeszyno	wiejska	8422	koszaliński		X	
Brzeźno	wiejska	2598	świdwiński		X	
Rąbino	wiejska	3328	świdwiński			X
Marianowo	wiejska	2910	stargardzki			X
Osina	wiejska	2912	goleniowski			X
Radowo Małe	wiejska	3244	łobeski			X
Nowogródek Pomorski	wiejska	3317	myśliborski			X
Kozielice	wiejska	2396	pyrzycki		X	
Razem	-	34894	-	0	2	6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z serwisu www.bankomaty.pl; wskaźnik gęstości zaludnienia oraz liczba ludności w poszczególnych gminach – GUS.

Gminy bez bankomatów to przede wszystkim gminy wiejskie. We wszystkich gminach bez bankomatów w województwie warmińsko-mazurskim odległość do najbliższego bankomatu wynosi co najmniej 10 km. Łączna liczba ludności z wykluczeniem w dostępie do bankomatów lub z ograniczonym dostępem wynosiła na koniec 2023 r.

Z przeprowadzonego badania na poziomie całego kraju wynika, że na 2477 gmin w Polsce ok. 5% nie

miało na koniec 2023 r. bankomatu. Ponieważ są to głównie gminy wiejskie, warto odnieść liczbę gmin bez bankomatów do liczby gmin wiejskich. Na koniec 2023 r. 8% gmin wiejskich nie miało bankomatu.

Łączna liczba mieszkańców w czterech województwach o najniższej gęstości zaludnienia, którzy mają w świetle przyjętych na potrzeby badania kryteriów utrudniony dostęp do bankomatów wyniosła na koniec 2023 r. 178 tys.

4.3. Rola bankomatów banków spółdzielczych w zapewnieniu dostępu do gotówki

W Polsce banki spółdzielcze dysponują kilkuprocentowym udziałem w ogólnej liczbie bankomatów. W Niemczech ten udział jest znacznie większy i na koniec 2023 r. wynosił 28,3%. W Austrii spośród 8655 bankomatów funkcjonujących na koniec 2023 r. także duża ich część była zarządzana przez banki spółdzielcze⁷³.

W Polsce na koniec 2023 r. działały 492 banki spółdzielcze⁷⁴. 307 banków było członkami IPS BPS, a 175 IPS SGB⁷⁵. Na jeden bank spółdzielczy (w obliczeniach uwzględniliśmy również dwa banki zrzeszające w formie spółki akcyjnej; łącznie 494 banki) przypadało 5,78 bankomatu. Liczba banków spółdzielczych jest ważnym czynnikiem wpływającym na obecność bankomatów w mniejszych miejscowościach i na obszarach wiejskich. Dostęp do bankomatów ułatwia dobrze rozwinięta sieć placówek bankowych, która na koniec 2023 r. liczyła 3362 jednostek.

Trzeba również pamiętać, że Polska charakteryzuje się względnie dużą nierównomiernością, jeśli chodzi o rozmieszczenie ludności⁷⁶. To jeszcze bardziej wzmacnia znaczenie sektora banków spółdzielczych w zapewnieniu dostępu do gotówki.

Rola bankomatów sektora banków spółdzielczych jest zatem w Polsce znaczenie większa niżby to wynikało z samego udziału w rynku bankomatów. Bankomaty banków spółdzielczych ograniczają problem nierównomiernego rozmieszczenia przestrzennego bankomatów. Stanowią przeciwwagę dla bankomatów banków komercyjnych i niezależnych sieci bankomatowych. Banki spółdzielcze znaczną część (ok. 50%) placówek zlokalizowały na wsiach i w małych miejscowościach (do 5 tys. mieszkańców)⁷⁷. Na tych obszarach dostęp do gotówki był zawsze trudniejszy niż w miastach. Ograniczanie liczby bankomatów przez banki spółdzielcze może tylko pogłębiać poczucie dyskomfortu wśród osób korzystających z bankomatów.

W przypadku bankomatów banków spółdzielczych nie występuje także sytuacja stojących kilku urządzeń obok siebie. Takie obrazki można natomiast spotkać w dużych miastach (np. w galeriach handlowych).

Banki spółdzielcze świadczą również usługi w rejonach biedniejszych, o mniejszym potencjale gospodarczym. W ten sposób banki spółdzielcze ograniczają problem braku dostępności do gotówki. Dostęp do gotówki jest konieczny z co najmniej dwóch powodów. Po pierwsze, jakaś część społeczeństwa jeszcze przez dłuższy czas będzie korzystała z gotówki w codziennych płatnościach. Po drugie, gotówka stanowi awaryjną metodę płatności, dostępną w sytuacji, kiedy zawiodą możliwości płacenia w sposób bezgotówkowy.

Jednak w warunkach spadającego znaczenia gotówki w płatnościach banki ograniczają podaż usług gotówkowych (płatności za rachunki w okienku bankowym) i przenoszą ciężar obsługi gotówkowej na bankomaty i inne urządzenia samoobsługowe. To jednak nie zawsze zrekompensuje spadek liczby wypłat, co w efekcie negatywnie wpływa na rentowność bankomatów. Z drugiej strony oczekuje się od banków spółdzielczych (w sposób dorozumiany), że zapewnią dostęp do gotówki. Ważne w tym kontekście staje się pytanie, kto będzie płacił za utrzymywanie nierentownych urządzeń.

Banki spółdzielcze pomimo misyjnego charakteru muszą również dbać o wynik finansowy. Liczba bankomatów działających w ramach sieci BPS zmniejszyła się w okresie od końca 2022 r. do końca 2023 r. o 64 urządzenia⁷⁸ (4% urządzeń funkcjonujących na koniec 2022 r.). Sieć bankomatów SGB skurczyła się o 7 urządzeń. Łącznie liczba bankomatów banków spółdzielczych i zrzeszających była na koniec 2023 r. mniejsza o 76 urządzeń, co stanowiło 2,5% bankomatów sektora bankowości spółdzielczej na koniec 2022 r.

Jest to sygnał ostrzegawczy, że sieć bankomatów banków spółdzielczych, podobnie jak w innych krajach europejskich, zmniejsza się, co ogranicza dostępność bankomatów na obszarach poza dużymi miastami. Warto dodać, że likwidacja bankomatu przez bank spółdzielczy oznacza powstanie „białej plamy” na mapie bankomatów w Polsce. Pozostałe sieci bankomatowe nie są zainteresowane instalowaniem bankomatów w mniejszych miejscowościach.

W tak zarysowanym kontekście przyjrzymy się dostępności do bankomatów banków spółdzielczych

⁷³ <https://www.oenb.at/isawebstat/stabfrage/createReport?lang=DE&report=5.4.1>

⁷⁴ Sytuacja banków spółdzielczych i zrzeszających po IV kwartale 2023, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego,

⁷⁵ Tamże.

⁷⁶ Szerzej: J. Dzieciuchowicz, Struktura i typologia przestrzenna ludności Polski, [w:] Masierek E. (red.), Uwarunkowania polityki mieszkaniowej w Polsce i na Ukrainie. The determinants of housing policy in Poland and Ukraine, „Space – Society – Economy”, 18, Institute of the Built Environment and Spatial Policy, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 2016.

⁷⁷ M. M. Golec, A. Kulig, Wzajemna konkurencyjność banków spółdzielczych i spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych na podstawie lokalizacji placówek, ANNALES UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA LUBLIN – POLONIA, SECTIO H, VOL. XLIX, 4, 2015, s. 151.

⁷⁸ S. Malarz, Zmiany na rynku bankomatów. Skutki decyzji Santander, cashless.pl, 22.02.2024.

w Polsce i ich rozmieszczeniu. Analizę rozpoczniemy od oceny liczby bankomatów zrzeszeń BPS i SGB w poszczególnych województwach.

Spośród 1479 bankomatów działających w ramach grupy BPS najwięcej urządzeń funkcjonowało na koniec 2023 r. w województwie mazowieckim. W przypadku grupy SGB było to województwo wielkopolskie. Bankomaty tych zrzeszeń uzupełniają się, co z perspektywy zapewnienia dostępności do gotówki poprzez bankomaty jest bardzo istotne.

Biorąc pod uwagę liczbę bankomatów działających w ramach zrzeszeń SGB i BPS w poszczególnych województwach współczynnik korelacji liniowej Pearsona, który mierzy siłę i kierunek zależności liniowej między dwiema zmiennymi wyniósł $(-0,514)$, co wskazuje na umiarkowanie ujemną korelację między liczbą bankomatów BPS i SGB na poziomie województw. Jeśli jednak uwzględnimy wielkość ludności w poszczególnych województwach to ta ujemna korelacja jest znacznie silniejsza $(-0,85)$. Uprawniona jest zatem teza o komplementarności bankomatów BPS i SGB.

Tablica 4.10. Liczba bankomatów BPS w układzie województw, liczba bankomatów w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców i relacja liczby powiatów z bankomatem BPS do liczby powiatów ogółem w danym województwie

Województwo	Liczba bankomatów	Liczba bankomatów w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców	Relacja liczby powiatów (w tym miast na prawach powiatu) z bankomatem BPS do liczby powiatów ogółem w danym województwie (w %)
Dolnośląskie	97	3,4	77
Kujawsko-pomorskie	12	0,6	17
Lubelskie	188	9,3	92
Lubuskie	22	2,2	29
Łódzkie	32	1,3	54
Małopolskie	223	6,5	95
Mazowieckie	242	4,4	86
Opolskie	76	8,1	100
Podkarpackie	126	6,1	96
Podlaskie	127	11,1	100
Pomorskie	7	0,3	15
Śląskie	180	4,1	69
Świętokrzyskie	76	6,5	100
Warmińsko-mazurskie	67	4,9	81
Wielkopolskie	4	0,1	3
Zachodniopomorskie	0	0,0	0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych GUS (informacje na temat liczby powiatów oraz ludności) oraz bankomaty.pl (liczba bankomatów).

Grupa BPS charakteryzowała się pełnym pokryciem bankomatami powiatów w województwach opolskim, podlaskim i świętokrzyskim. Bardzo duże pokrycie bankomatami występowało również na koniec

2023 r. w województwach podkarpackim i małopolskim. Z kolei grupa BPS największe pokrycie bankomatami miała w województwie wielkopolskim (zob. tablica 4.11.).

Tablica 4.11. Liczba bankomatów SGB w układzie województw, liczba bankomatów w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców i procent liczby powiatów z bankomatem SGB do liczby powiatów ogółem w danym województwie

Województwo	Liczba bankomatów	Liczba bankomatów w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców	Relacja liczby powiatów (w tym miast na prawach powiatu) z bankomatem SGB do liczby powiatów ogółem w danym województwie (w %)
Dolnośląskie	61	2,1	43
Kujawsko-pomorskie	162	8,1	96
Lubelskie	3	0,1	4
Lubuskie	52	5,3	86
Łódzkie	157	6,6	96
Mazowieckie	146	0,0	67
Opolskie	5	2,6	25
Podkarpackie	3	0,5	8
Podlaskie	17	0,1	24
Pomorskie	168	1,5	95
Śląskie	7	7,1	14
Świętokrzyskie	14	0,2	29
Warmińsko-mazurskie	22	1,2	29
Wielkopolskie	299	1,6	100
Zachodniopomorskie	116	8,6	95

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych GUS (informacje na temat liczby powiatów oraz ludności) oraz bankomaty.pl (liczba bankomatów).

W celu oceny znaczenia banków spółdzielczych w zapewnieniu dostępu do bankomatów w Polsce dokonano analizy na poziomie powiatów skali występowania miejscowości, w których jest tylko bankomat banku spółdzielczego. Wyniki analizy przedstawiono w poniższych dwóch tablicach. Ocenę przeprowadzono na przykładzie bankomatów banków z grupy BPS

w województwie warmińsko-mazurskim, natomiast w przypadku grupy SGB do badań wybrano z uwagi na jego przygraniczny charakter województwo lubuskie. Na obszarach przygranicznych często jest utrudniony dostęp do gotówki i bankomatów (poza przejściami granicznymi).

Tablica 4.12. Miejscowości, gdzie jest tylko bankomat BPS oraz liczba miejscowości, w której występuje tylko bankomat BPS do ogólnej liczby miejscowości z bankomatem w danym powiecie w proc. (dane – koniec 2023) – case study województwa warmińsko-mazurskiego

Województwo/powiat	Miejscowości, gdzie jest tylko bankomat banku spółdzielczego	Liczba miejscowości, w której jest zlokalizowany tylko bankomat BPS do ogólnej liczby miejscowości z przynajmniej jednym bankomatem w danym powiecie w proc.
Warmińsko-mazurskie		
bartoszycki	1	20
ełcki	3	75
giżycki	2	40
gołdapski	1	50
kętrzyński	2	40
lidzbarski	1	33
mrągowski	1	33
nidzicki	2	67
nowomiejski	1	25
olecki	2	67
olsztyński	3	25
ostródzki	4	50
szczycieński	1	12,5
węgorzewski	2	67
Łącznie/średnia	26	43
Miejscowości tylko z bankomatem BPS do ogółu miejscowości z bankomatami w województwie warmińsko-mazurskim w proc.		
	27	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych www.bankomaty.pl.

Z informacji przedstawionych w powyższej tablicy wynika, że odsetek miejscowości tylko z bankomatem BPS-u w ogólnej liczbie miejscowości z bankomatami był na koniec 2023 r. relatywnie wysoki (prawie jedna trzecia miejscowości), co świadczy o dużym znaczeniu bankomatów banków spółdzielczych w zapewnieniu dostępu do gotówki.

Podobna sytuacja miała miejsce w województwie lubuskim. Zidentyfikowano 17 miejscowości, w których jest tylko bankomat SGB. Wskaźnik liczby miejscowości tylko z bankomatem SGB do ogółu miejscowości z bankomatami w województwie lubuskim w proc. wyniósł na koniec 2023 r. 20%.

Tablica 4.13. Miejscowości, gdzie jest tylko bankomat SGB oraz liczba miejscowości, w której występuje tylko bankomat SGB do ogólnej liczby miejscowości z bankomatem w danym powiecie w proc. (dane – koniec 2023)

Województwo/powiat	Miejscowości, gdzie jest tylko bankomat banku spółdzielczego	Liczba miejscowości, w której jest zlokalizowany tylko bankomat SGB do ogólnej liczby miejscowości z przynajmniej jednym bankomatem w danym powiecie w proc.
Lubuskie		
gorzowski	3	27
krośnieński	1	33
międzyrzecki	4	44
ślubicki	3	38
strzelecko-drezdenecki	2	40
świebodziński	2	22
wschowski	1	33
żagański	1	12,5
Łącznie/średnia	17	31
Miejscowości tylko z bankomatem SGB do ogółu miejscowości z bankomatami w województwie lubuskim w proc.		20

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych www.bankomaty.pl.

Pogłębiona analiza rozmieszczenia bankomatów w województwie lubuskim wykazuje istotne zróżnicowanie geograficzne. Rozkład bankomatów wskazuje, że występowały nierównomierności w ich rozmieszczeniu z koncentracją w większych miastach. W mniejszych miejscowościach, takich jak Baczyna, Bledzew, Bojadła, Trzciel czy Zwierzyn, liczba bankomatów jest ograniczona do jednego lub dwóch urządzeń i są to bankomaty SGB. Powiaty o niższej gęstości zaludnienia, jak świebodziński czy międzyrzecki, mają mniej bankomatów rozmieszczonych w kilku większych miejscowościach, co może ograniczać dostępność dla mieszkańców

mieszkających na obszarach peryferyjnych w tych powiatach.

Kolejnym elementem badania było pokazanie rozmieszczenia sieci bankomatów grup BPS i SGB z uwzględnieniem wielkości miejscowości. Jeśli bankomaty są usytuowane głównie w mniejszych miejscowościach to oznacza, że zrzeszenia spółdzielcze zapewniają dostęp do usługi wypłaty gotówki na obszarach słabiej zurbanizowanych. Analizę w przypadku BPS przeprowadzono na przykładzie województwa mazowieckiego. W tym województwie BPS miał na koniec 2023 r. najwięcej bankomatów (242 urządzenia).

Tablica 4.14. Bankomaty banków z grupy BPS wg wielkości miejscowości (dane na koniec 2023 r.) – przykład województwa mazowieckiego

Wielkość miejscowości (w tys. mieszkańców)	Liczba bankomatów	Procentowy udział w ogólnej liczbie bankomatów BPS
Do 1 tys.	81	33,47
Od 1 do 3 tys.	50	20,66
Od 3 do 5 tys.	30	12,40
Od 5 do 10 tys.	15	6,20
Od 10 tys. do 20 tys.	15	6,20
Pow. 20 tys.	51	21,07

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych GUS (informacje na temat powiatów i gmin) oraz bankomaty.pl (liczba bankomatów).

72,7% bankomatów BPS w województwie mazowieckim na koniec 2023 r. było zlokalizowanych w miejscowościach do 10 tys. mieszkańców. 33,47% bankomatów stanowiły bankomaty działające w bardzo małych społecznościach, liczących mniej niż 1 tys. mieszkańców. Biorąc pod uwagę wsie i małe miasta (do 20 tys. mieszkańców) odsetek bankomatów zlokalizowanych w tego typu miejscach wyniósł na koniec 2023 r. 78,9%. 52,48% bankomatów funkcjonowało na wsiach. Z powyższych danych wynika, że bankomaty grupy BPS odgrywają kluczową rolę w mniejszych

miejscowościach. Często są to jedyne bankomaty na tych terenach. Stopniowa ich likwidacja spowodowałaby pustynnienie terenów o charakterze wiejskim lub miejsko-wiejskim, jeśli chodzi o bankomaty. Co więcej, banki spółdzielcze docierają z bankomatami do miejscowości nieatrakcyjnych lub stosunkowo mało atrakcyjnych dla niezależnych sieci.

Identyczną analizę przeprowadzono dla grupy SGB. Na koniec 2023 r. najwięcej bankomatów grupa SGB miała w województwie wielkopolskim (299 urządzeń).

Tablica 4.15. Bankomaty banków z grupy SGB wg wielkości miejscowości (dane na koniec 2023 r.) – przykład województwa wielkopolskiego

Wielkość miejscowości (w tys. mieszkańców)	Liczba bankomatów	Procentowy udział w ogólnej liczbie bankomatów BPS
Do 1 tys.	28	9,36
Od 1 do 3 tys.	105	35,12
Od 3 do 5 tys.	35	11,71
Od 5 do 10 tys.	36	12,04
Od 10 tys. do 20 tys.	15	11,71
Pow. 20 tys.	51	20,07

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych GUS (informacje na temat powiatów i gmin) oraz bankomaty.pl (liczba bankomatów).

Z przedstawionych informacji wynika, że 81,1% bankomatów znajduje się w miejscowościach do 20 tys. mieszkańców. Największa liczba bankomatów znajduje się w małych miejscowościach (do 5 tys. mieszkańców), co stanowi 62,2% wszystkich urządzeń. Rozkład bankomatów odzwierciedla demografię województwa, w którym wiele osób mieszka poza dużymi miastami. Bankomaty w tym województwie są często zlokalizowane w małych miastach, bo taka jest specyfika tego województwa. Odsetek bankomatów na wsiach wyniósł na koniec 2023 r. 38,46%.

Podstawowym wnioskiem z oceny rozmieszczenia bankomatów BPS i SGB wg wielkości miejscowości jest to, że bankomaty banków spółdzielczych odgrywają ważną rolę w równomiernym ich rozmieszczeniu na terenie Polski. Taki wniosek można sformułować na podstawie analizy województwa mazowieckiego w przypadku BPS i województwa wielkopolskiego w przypadku SGB. Jest to bardzo istotna informacja wobec tendencji do koncentracji bankomatów w miastach niezależnej sieci Euronet, która jest największym operatorem bankomatów w Polsce.

4.4. Dostępność bankomatów i obszary wykluczenia – case studies wybranych województw w Polsce

4.4.1. Województwo dolnośląskie – bogate i silnie zurbanizowane

Województwo dolnośląskie ma powierzchnię 19,9 tys. km² i zamieszkuje je 2,89 mln osób. Największym ośrodkiem miejskim jest Wrocław. Województwo dolnośląskie jest zaliczane do województw silnie zurbanizowanych. Jest to również województwo stosunkowo bogate patrząc na wskaźnik PKB na jednego mieszkańca⁷⁹. Jest to też jedno z bogatszych województw pod względem dochodów z podatków⁸⁰.

Ważną cechą tego województwa, która zdecydowała o jego wyborze do badań, był stosunkowo wysoki wskaźnik urbanizacji na tle innych województw w Polsce. Silniej zurbanizowane jest tylko województwo śląskie.

Sieć bankomatów liczyła (stan na 10 marca 2024 r.) 1575 bankomatów. Wskaźnik liczby bankomatów na 1 tys. mieszkańców wyniósł 0,55 (to jest poziom charakterystyczny dla całej Polski), a liczba bankomatów w przeliczeniu na 10 km² wyniosła na dzień 10 marca 2024 r. 0,8. Bankomaty zlokalizowane w województwie dolnośląskim stanowiły 7,5% wszystkich bankomatów działających na terenie Polski.

W poniższej tabelicy zaprezentowano dane dotyczące liczby bankomatów na 1 tys. mieszkańców i liczby bankomatów na 1 km² w rozbiciu na powiaty. W analizie zidentyfikowano również gminy, w których nie ma ani jednego bankomatu.

⁷⁹ Produkt krajowy brutto i wartość dodana brutto w przekroju regionów w 2021 r., GUS, 2023.

⁸⁰<https://www.money.pl/gospodarka/oto-najbiedniejsze-gminy-w-polsce-od-polskiego-kuwejt-dzieli-je-przepasc-6794258187754368a.html> [dostęp: 9.04.2024].

Tablica 4.16. Nasycenie bankomatami w województwie dolnośląskim wg powiatów i gmin (stan na koniec 2023 r.)

Powiaty/ Miasta w powiecie	Liczba bankomatów ogółem	Bankomaty w gminach wiejskich w proc. bankomatów ogółem w powiecie*	Bankomaty na 1 tys. mieszkańców	Bankomaty na 1 km ²
Bolesławicki	36		0,41	0,03
Bolesławiec	35	2,4	0,94	1,52
Nowogrodziec	5		1,21	0,31
Dzierżoniowski	40	5	0,42	0,08
Dzierżoniów	19		0,42	0,33
Bielawa	12		0,61	0,95
Piława Górna	2		0,34	0,1
Głogowski	45		0,5	0,1
Głogów	42	6,7	0,67	1,2
Górowski	14		0,43	0,02
Góra	10	7,1	0,92	0,71
Wąsosz	3		0,44	0,01
Jaworski	14		0,29	0,02
Jawor	11	0	0,53	0,58
Bolków	3		0,64	0,43
Jelenia Góra (miasto na prawach powiatu)	69	Nie dotyczy	0,91	0,63
Kamiennogórski	16		0,39	0,04
Kamienna Góra	13	6,2	0,75	0,72
Lubawka	2		0,36	0,09
Karkonoski	49		0,80	0,08
Karpacz	19		4,39	0,50
Kowary	5	6,1	0,50	0,14
Piechowice	2		0,34	0,05
Szklarska Poręba	20		3,41	0,27
Kłodzki	87		0,58	0,05
Duszniki Zdrój	8		1,95	0,36
Kłodzko	29		1,15	1,16
Kudowa-Zdrój	9		0,96	0,26
Nowa Ruda	13		0,63	0,35
Polanica-Zdrój	8	0	1,32	0,47
Bystrzyca Kłodzka	8		0,88	0,73
Lądek Zdrój	4		0,79	0,20
Międzylesie	1		0,41	0,07
Radków	1		0,44	0,07
Stronie Śląskie	4		0,80	2
Szczytna	2		0,41	0,02
Legnicki	12	16,7	0,21	0,02
Chojnów	7		0,56	1,4
Prochowice	3		0,85	0,3
Legnica (miasto na prawach powiatu)	71	Nie dotyczy	0,76	1,27

Powiaty/ Miasta w powiecie	Liczba bankomatów ogółem	Bankomaty w gminach wiejskich w proc. bankomatów ogółem w powiecie*	Bankomaty na 1 tys. mieszkańców	Bankomaty na 1 km ²
Lubański	32		0,62	0,07
Lubań	15		0,96	0,74
Świeradów-Zdrój	6	21,8	1,51	0,29
Leśna	2		0,49	0,22
Olszyna	2		0,46	0,1
Lubiński	55		0,53	0,08
Lubin	51	1,8	0,74	1,24
Ścinawa	3		0,56	0,23
Lwówecki	14			0,02
Gryfów Śląski	4		0,32	0,57
Lubomierz	0	0	0,65	0
Lwówek Śląski	8		0	0,47
Mirsk	2		0,97	
Wleń	0			
Milicki	11		0,43	0,04
Milicz	9	18,2	0,83	0,64
Oleśnicki	46		0,43	0,04
Oleśnica	29		0,82	1,38
Bierutów	3	4,3	0,66	0,37
Międzybórz	1		0,43	0,17
Syców	7		0,70	0,41
Twardogóra	4		0,64	0,5
Oławski	37		0,48	0,07
Oława	22	2,7	0,93	0,81
Jelcz-Laskowice	14		0,66	0,82
Polkowicki	26			
Chocianów	4	15,4	0,42	0,03
Polkowice	15			
Przemków	3			
Strzeliński	19		0,45	0,03
Strzelin	13	21	1,08	1,0
Wiązów	2		0,88	0,22
Średzki	17			
Miękinia	1	23,5	0,29	0,02
Środa Śląska	12			
Świdnicki	78			
Świdnica	45			
Świebodzice	9	1,3	0,52	0,1
Jaworzyna Śląska	3			
Strzegom	14			
Żarów	6			

Powiaty/ Miasta w powiecie	Liczba bankomatów ogółem	Bankomaty w gminach wiejskich w proc. bankomatów ogółem w powiecie*	Bankomaty na 1 tys. mieszkańców	Bankomaty na 1 km ²
Trzebnicki	34			
Oborniki Śląskie	8			
Prusice	2	5,9	0,39	0,03
Trzebnica	18			
Żmigród	4			
Wałbrzyski	18			
Boguszków-Gorce	5			
Jedlina-Zdrój	2	5,5	0,34	0,04
Szczawno-Zdrój	6			
Głuszycza	3			
Mieroszów	1			
Wałbrzych (miasto na prawach powiatu)	68	Nie dotyczy	0,67	0,80
Wołowski	25		0,55	0,04
Brzeg Dolny	13	4,0	1,03	0,72
Wołów	11		0,91	0,58
Wrocławski	35		0,19	0,03
Kąty Wrocławskie		42,8	1,39	1,11
Siechnice			0,47	0,31
Sobótka			0,71	0,16
Wrocław (miasto na prawach powiatu)	517	Nie dotyczy	0,77	1,76
Ząbkowicki	27	7,4	0,44	0,03
Bardo	1		0,42	0,2
Kamieniec Ząbkowicki	2		0,46	0,15
Ząbkowice Śląskie	13		0,91	0,93
Ziębice	7		0,87	0,47
Złoty Stok	2		0,81	0,25
Zgorzelecki	50		0,58	0,06
Zawidów	2		0,52	0,33
Zgorzelec	33	2,0	1,12	2,06
Bogatynia	11		0,68	0,18
Pieńsk	2		0,36	0,20
Węgliniec	1		0,38	0,11
Złotoryjski	13		0,32	0,02
Wojcieszów	2	15,4	0,58	0,06
Złotoryja	9		0,63	0,75
Świerzawa	1		0,49	0,5
Województwo ogółem	1632	8	0,55	0,08

Legenda:

*uwzględniono gminy wiejskie w danym powiecie bez gmin wiejskich miast w danym powiecie.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych GUS (informacje na temat powiatów i gmin) oraz bankomaty.pl (liczba bankomatów).

W województwie dolnośląskim bankomaty są zlokalizowane głównie w dużych miastach i miastach powiatowych. 1/3 bankomatów jest zlokalizowana we Wrocławiu. Łącznie w pięciu największych miastach (Wrocław, Wałbrzych, Legnica, Jelenia Góra i Lubin) zainstalowano prawie połowę bankomatów funkcjonujących w tym województwie. W dużych miastach jest skoncentrowana sieć bankomatów Euronetu. Z 258 bankomatów Euronetu zlokalizowanych w województwie dolnośląskim 44% działa we Wrocławiu.

Bardzo dużym nasyceniem bankomatów na 1 tys. mieszkańców charakteryzują się miejscowości turystyczne (Karpacz – 4,39, Szklarska Poręba – 3,41). We Wrocławiu mamy 0,76 bankomatu na 1000 mieszkańców i 1,76 bankomatu na 1 km². Na 1 tys. mieszkańców spośród dużych miast województwa dolnośląskiego więcej bankomatów jest w Jeleniej Górze (0,91).

Na Dolnym Śląsku mamy również miasta, gdzie nie funkcjonuje żaden bankomat. **Nie są to duże miasta, jednak w ich przypadku mamy do czynienia z ryzykiem wykluczenia w dostępie do gotówki.** Są to Lubomierz i Wleń. Oba miasta należą do powiatu lwóweckiego. Lubomierz to miasto liczące ok. 2 tys. mieszkańców, z którego do najbliższego bankomatu jest ok. 10 km. Wleń to również niewielkie miasto (1,5 tys. mieszkańców). Gotówkę zapewniają okna kasowe Banku Spółdzielczego Lwówek Śląski oraz funkcjonujące w obu miejscowościach placówki partnerskie Banku Pocztowego. Z powodu braku

bankomatów nie ma jednak całodobowego dostępu do gotówki. W przypadku miasta Wleń odległość do najbliższego bankomatu przekracza 10 km.

Przykłady tych dwóch miast wskazują na granicę opłacalności instalowania bankomatów. Miejscowości do 2–3 tys. mieszkańców są zagrożone wykluczeniem w dostępie do bankomatów, jeśli nie mają specyficznego (np. turystycznego) charakteru.

Innym obszarem zagrożonym wykluczeniem jest miejscowość Ruszów (wieś zamieszkała przez 1,8 tys. mieszkańców) w gminie miejsko-wiejskiej Węgliniec. Odległość do najbliższego bankomatu przekracza 8 km. Najbliższy bankomat jest w Gozdnicy, a dostęp do gotówki zapewnia w miejscowości Ruszów punkt kasowy banku spółdzielczego i placówka partnerska Banku Pocztowego.

Łącznie w gminach wiejskich funkcjonowało na koniec 2023 r. ok. 8% wszystkich bankomatów w województwie dolnośląskim.

Z informacji przedstawionych na poniższym rysunku wynika, że najwyższy wskaźnik liczby bankomatów na 1 tys. mieszkańców występował w Jeleniej Górze (0,91). Wysoki był też wskaźnik bankomatów na 1 km² w powiecie karkonoskim i we Wrocławiu. Relatywnie niski wskaźnik liczby bankomatów na 1 tys. mieszkańców na tle innych powiatów województwa dolnośląskiego miał powiat legnicki i jaworski, przy czym w przypadku tego pierwszego sytuację istotnie zmienia bliskość Legnicy.

Rysunek 4.17. Wskaźnik liczby bankomatów na 1 tys. mieszkańców w województwie dolnośląskim (koniec 2023 r.) wg powiatów

Powiat	Wskaźnik liczby bankomatów na 1 tys. mieszkańców
bolesławiecki	0,60
dzierżoniowski	0,42
głogowski	0,57
górowski	0,43
jaworski	0,29
kamiennogórski	0,44
karkonoski	0,82
kłodzki	0,61
legnicki	0,33
lubański	0,50
lubiński	0,53
lwówecki	0,32

Powiat	Wskaźnik liczby bankomatów na 1 tys. mieszkańców
milicki	0,39
oleśnicki	0,44
oławski	0,52
polkowicki	0,44
strzeliński	0,50
średzki	0,32
świdnicki	0,52
trzebnicki	0,44
wałbrzyski	0,34
wołowski	0,57
wrocławski	0,45
ząbkowicki	0,46
zgorzelecki	0,69
złotoryjski	0,32
Jelenia Góra	0,91
Legnica	0,76
Wałbrzych	0,67
Wrocław	0,76

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych GUS (informacje na temat powiatów i gmin) oraz bankomaty.pl (liczba bankomatów).

4.4.2. Województwo podlaskie – słabo zurbanizowane, z niskim wskaźnikiem PKB na mieszkańca

Województwo podlaskie ma powierzchnię 19,9 tys. km² i zamieszkuje je ok. 1,1 mln osób. Największym ośrodkiem miejskim jest Białystok (ok. 300 tys. mieszkańców), co oznacza, że prawie 1/3 ludności województwa mieszka w jednym mieście. Województwo podlaskie jest stosunkowo ubogie. Charakteryzuje się niskim wskaźnikiem PKB na jednego mieszkańca⁸¹ i dochodów podatkowych na mieszkańca. Województwo podlaskie jest województwem peryferyjnym. Jego ważnym wyróżnikiem jest najniższy wskaźnik gęstości zaludnienia spośród województw (57 mieszkańców na 1 km kwadratowy w 2022 r.)⁸². Na tym samym poziomie wskaźnik gęstości ma województwo warmińsko-mazurskie.

Pod względem wykształcenia odsetek osób z wykształceniem podstawowym, nieukończonym podstawowym oraz bez wykształcenia wynosił 17%⁸³. Ok. 40% ogółu ludności miało na koniec 2022 r. 50 lat i więcej⁸⁴.

W województwie podlaskim działały (stan na koniec 2023 r.) 584 bankomaty. Wskaźnik liczby bankomatów na 1 tys. mieszkańców wyniósł 0,5 (jest to poziom nieco niższy niż dla całej Polski), a liczba bankomatów w przeliczeniu na 10 km² wyniosła 0,28. Bankomaty zlokalizowane w województwie podlaskim stanowiły tylko 2,7% wszystkich bankomatów działających na terenie Polski. Sieć Euronetu liczyła na koniec 2023 r. 158 bankomatów, BPS-u 127 bankomatów, Planet i PKO BP miały po 107 bankomatów. Pekao obsługiwał na

⁸¹ Produkt krajowy brutto i wartość dodana brutto w przekroju regionów w 2021 r., GUS, 2023.

⁸² Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2022 r., GUS, Warszawa 2022, s. 17.

⁸³ Stan i struktura demograficzno-społeczna ludności w województwie podlaskim – wyniki wstępne NSP 2021, Urząd Statystyczny w Białymstoku, 2021.

⁸⁴ <https://bialystok.stat.gov.pl/dane-o-województwie/województwo/ludnosc/> (dostęp: 22.08.2024).

koniec 2023 r. w tym województwie 38 bankomatów. Inni operatorzy mieli łącznie w tym województwie 47 urządzeń.

Województwo podlaskie zalicza się do województw o dużej roli bankomatów banków spółdzielczych w ogólnej liczbie bankomatów w województwie.

Łącznie bankomaty sektora banków spółdzielczych na koniec 2023 r. stanowiły ok. 25% wszystkich bankomatów (144 bankomaty).

Rozkład wskaźnika liczby bankomatów na 1 tys. mieszkańców wg powiatów przedstawiono w poniższej tablicy.

Rysunek 4.18. Wskaźnik liczby bankomatów na 1 tys. mieszkańców w województwie podlaskim (koniec 2023 r.) wg powiatów

Powiat	Wskaźnik liczby bankomatów na 1 tys. mieszkańców
augustowski.....	0,47
białostocki.....	0,26
bielski.....	0,47
grajewski.....	0,40
hajnowski.....	0,46
kolneński.....	0,42
łomżyński.....	0,22
moniecki.....	0,37
sejneński.....	0,32
siemiatycki.....	0,41
sokólski.....	0,34
suwalski.....	0,17
wysokomazowiecki.....	0,50
zambrowski.....	0,60
Białystok.....	0,72
Łomża.....	0,83
Suwałki.....	0,70

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych GUS (informacje na temat powiatów i gmin) oraz bankomaty.pl (liczba bankomatów).

Średni poziom wskaźnika liczby bankomatów na 1 tys. mieszkańców w województwie podlaskim wyniósł na koniec 2023 r. 0,45. Najwyższy poziom wskaźnika zaobserwowano w dużych miastach, natomiast najniższy w powiecie białostockim.

W poniższej tablicy zaprezentowano dane dotyczące liczby bankomatów na 1 tys. mieszkańców i liczby bankomatów na 1 km² w rozbiu na powiaty i gminy. W analizie zidentyfikowano gminy, w których nie ma ani jednego bankomatu.

Tablica 4.19. Liczba bankomatów i wskaźniki dostępności do bankomatów w województwie podlaskim wg gmin (stan na koniec 2023 r.)

Gminy z bankomatami w powiatach województwa podlaskiego	Liczba bankomatów ogółem	Bankomaty w gminach wiejskich w proc. bankomatów ogółem w powiecie*	Bankomaty na 1 tys. mieszkańców	Bankomaty na 10 km kwadratowych
augustowski		7,7		
Augustów	26		0,82	2,96
Bargłów Kościelny	1		0,20	0,05
Sztabin	1		0,22	0,03
białostocki		9,2		
Dobrzyniewo Duże	1		0,10	0,06
Gródek	1		0,20	0,02
Juchnowiec Kościelny	2		0,11	0,12
Poświętne	1		0,32	0,09
Turośń Kościelna	2		0,29	0,14
Zawady	1		0,40	0,09
Choroszcz	6		0,34	0,37
Czarna Białostocka	3		0,28	0,15
Łapy	8		0,39	0,63
Michałow	1		0,17	0,02
Supraśl	4		0,23	0,21
Suraż	1		0,52	0,13
Tykocin	2		0,35	0,10
Wasilków	4		0,20	0,31
Zabłudów	1		0,10	0,03
bielski		12,5		
Bielsk Podlaski	19		0,79	7,04
Brańsk	2		0,56	0,61
Boćki	1		0,26	0,04
Orla	1		0,40	0,06
Wyszki	1		0,25	0,05
grajewski		16,7		
Grajewo	10		0,52	5,79
Grajewo (gmina wiejska)	1		0,18	0,03
Radziłów	1		0,23	0,05
Wąsocz	1		0,30	0,08
hajnowski		27,8		
Hajnówka	12		0,62	5,71
Białowieża	2		0,96	0,1
Czeremcha	1		0,37	0,1
Narew	1		0,31	0,04
Narewka	1		0,31	0,03
kolneński		20		
Kolno	11		1,11	4,4
Grabowo	1		0,31	0,08
Mały Płock	1		0,22	0,07
Turośl	1		0,21	0,05
Stawiski	1		0,49	0,77

Tablica 4.19. cd tabeli.

Gminy z bankomatami w powiatach województwa podlaskiego	Liczba bankomatów ogółem	Bankomaty w gminach wiejskich w proc. bankomatów ogółem w powiecie*	Bankomaty na 1 tys. mieszkańców	Bankomaty na 10 km kwadratowych
łomżyński		72,7		
Miastkowo	1		0,25	
Piątnica	1		0,10	
Przytuły	1		0,52	
Śniadowo	3		0,59	
Wizna	1		0,28	
Zbójna	1		0,25	
moniecki		28,6		
Jasionówka	1		0,41	0,10
Jaświty	1		0,23	0,06
Krypno	1		0,27	0,09
Trzcianne	1		0,25	0,03
Goniądz	1		0,21	0,03
Knyszyn	1		0,22	0,08
Mońki	8		0,59	0,49
wysokomazowiecki		22,2		
Wysokie Mazowieckie	10		1,11	6,67
Klukowo	1		0,25	0,08
Kobylin-Borzymy	1		0,34	0,08
Kulesze Kościelne	1		0,34	0,09
Nowe Piekuty	1		0,28	0,09
Sokoły	1		0,19	0,06
Wysokie Mazowieckie (gmina wiejska)	1		0,18	0,06
zambrowski		16		
Zambrów	21		1	11,1
Kołaki Kościelne	1		0,46	0,14
Rutki	1		0,20	0,05
Szumowo	2		0,44	0,14

Legenda:

*uwzględniono gminy wiejskie w danym powiecie bez gmin wiejskich powiązanych z miastami (np. Augustów i gmina Augustów) w danym powiecie.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych GUS (informacje na temat powiatów i gmin) oraz bankomaty.pl (liczba bankomatów).

Z informacji zawartych w powyższej tablicy wynika, że stosunkowo dobra dostępność do bankomatów występuje w miastach (również tych mniejszych). Z uwagi na niską gęstość zaludnienia dostępność do bankomatów w wielu miejscach jest ograniczona albo żadna. Dotyczy to szczególnie obszarów przygranicznych.

Rolę bankomatów banków spółdzielczych można określić ustalając liczbę miejscowości, w których jest tylko bankomat banku spółdzielczego. Wyniki tej analizy dla województwa podlaskiego przedstawiono w poniższej tablicy.

Tablica 4.20. Miejscowości z bankomatem, miejscowości z bankomatem banku spółdzielczego i miejscowości tylko z bankomatem banku spółdzielczego

Miejscowości	Liczba/nazwy
Z bankomatem	101
Z bankomatem banku spółdzielczego	91
Tylko z bankomatem banku spółdzielczego	65 (64% wszystkich miejscowości z bankomatami w województwie podlaskim)
Nazwy miejscowości	Bargłów Kościelny, Boćki, Brańsk, Drohiczyn, Dziadkowice, Dobrzyniewo Filipów, Giby, Goniądz, Grabowo, Grodzisk, Gródek, Jabłonka Kościelna, Janów, Jasionówka, Jaświty, Jedwabne, Juchnowiec, Kleszczele, Klukowo, Knyszyn, Kobylin – Borzymy, Kołaki Kościelne, Korycin, Krypno Wielkie, Kulesze Kościelne, Leszczka Duża, Mały Płock, Miastkowo, Michałowo, Mielnik, Narew, Narewka, Niewodnica Korycka, Nowogród, Nurzec – Stacja, Orla, Poświętne, Przytuły, Puńsk, Raczki, Radziłów, Rajgród Rosochate – Kościelne, Rutka – Tartak, Rutki – Kossaki, Sokoły, Stawiski, Suraz, Szczepankowo, Sztabin, Szudziałowo, Szumowo, Śniadowo, Trzcianne, Turośl, Turośl Kościelna, Tykocin, Wąsosz, Wizna, Wiżajny, Wyszki, Zabłudów, Zawady, Zbójna

Źródło: Obliczenia na podstawie www.bankomaty.pl; szacunki własne.

Dane zawarte w tablicy 4.20. wskazują, że likwidacja bankomatów sektora banków spółdzielczych mogłaby oznaczać powstanie „białych plam” w dostępie do gotówki w województwie podlaskim. Sektora banków spółdzielczych ma w tym województwie krytyczne znaczenie, jeśli chodzi o zapewnienie dostępu do bankomatów. Przy obecnej wysokości

opłaty interchange szanse na zastąpienie bankomatów sektora banków spółdzielczych byłyby bardzo małe.

Liczba gmin bez bankomatu (gminy wiejskie i miejsko-wiejskie) w powiecie augustowskim została przedstawiona w kolejnej tablicy.

Tablica 4.21. Liczba gmin bez bankomatu (gminy wiejskie i miejsko-wiejskie)

Powiaty	Liczba gmin w powiecie (bez gmin miejskich i gmin wiejskich powiązanych z miastami)	Gminy wiejskie bez bankomatu z wyłączeniem gmin wiejskich powiązanych z miastami	Gminy miejsko-wiejskie
augustowski	6	2	1
białostocki	15	2	0
bielski	4	1	0
hajnowski	6	2	0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z serwisu www.bankomaty.pl (liczba bankomatów).

Analizując województwo podlaskie warto również wskazać duże obszary, na których występuje utrudniony dostęp do bankomatów. Zagrożone obszary występują na wschód od Białegostoku (np. trójkąt pomiędzy Bielskiem Podlaskim, Zabłudowem i miejscowością Narew – brak bankomatów, trójkąt Bielsk Podlaski, Hajnówka, Narew – brak bankomatów, obszar na wschód od Hajnówki przez Narew, Michałowo, aż do miejscowości Krynki, bez bankomatów jest też obszar w trójkącie między Suwałkami, Sejnam i Szypliszkami).

Reasumując, województwo podlaskie jest silnie uzależnione poza większymi miastami od bankomatów sektora bankowości spółdzielczej. Gdyby nastąpiła przyspieszona likwidacja bankomatów, dostęp do gotówki uległby istotnemu ograniczeniu.

4.5. Wnioski z badania

1. Rozkład liczby bankomatów wg województw jest silnie skorelowany z liczbą ludności i gęstością zaludnienia. W województwach o niższej gęstości zaludnienia znajdziemy z reguły więcej „białych plam”, czyli miejsc, z których do najbliższego bankomatu jest co najmniej 10 km. W województwie warmińsko-mazurskim, które charakteryzuje się najniższą gęstością zaludnienia zidentyfikowano siedem gmin wiejskich, w przypadku których z siedziby gminy do najbliższego bankomatu jest co najmniej 10 km (łączna liczba ludności tych gmin to ok. 22 tys.). Na dostępność i rozmieszczenie bankomatów wpływają również takie czynniki jak ukształtowanie terenu, czy fakt, że rejon ma charakter przygraniczny.
2. Na rozmieszczenie bankomatów w Polsce duży wpływ ma struktura polskiego rynku bankomatów. 33,8% bankomatów w Polsce na koniec 2023 r. należało do sieci Euronet. Euronet koncentruje się głównie w dużych miastach i wokół nich. Przykładowo w województwie pomorskim 65% bankomatów Euronetu wg danych na koniec 2023 r. było zlokalizowanych w czterech największych miastach województwa. Dlatego w zapewnieniu dostępności do bankomatów i gotówki poza dużymi miastami stosunkowo dużą rolę odgrywają banki spółdzielcze, które posiadały na koniec 2023 r. łącznie ponad 13% wszystkich bankomatów w Polsce. Jednak ich znaczenie jest znacznie większe, ponieważ sektor banków spółdzielczych dociera do miejsc, w których często nie ma innych bankomatów. Zadaniem banków spółdzielczych powinno być bieżące monitorowanie lokalnych społeczności pod względem zapotrzebowania na gotówkę i podejmowanie inicjatyw z władzami gminnymi, które miałyby na celu utrzymanie w danym rejonie bankomatu.
3. Wskaźnik liczby bankomatów w Polsce na 1 tys. mieszkańców różni się w zależności od województw i powiatów. Najwyższym wskaźnikiem liczby bankomatów na 1 tys. mieszkańców na koniec 2023 r. charakteryzowało się województwo zachodniopomorskie, co można wytłumaczyć turystycznym charakterem tego województwa. Z kolei najniższy wskaźnik odnotowano w województwach podkarpackim, świętokrzyskim i wielkopolskim. Silną zmiennością na poziomie powiatów, jeśli chodzi o wskaźnik liczby bankomatów na 1 tys. mieszkańców charakteryzowało się województwo pomorskie i małopolskie. Oznacza to, że w tych województwach można wyróżnić obszary z bardzo dużą dostępnością do bankomatów (np. w województwie pomorskim jest to Sopot) i relatywnie niską dostępnością. Województwo świętokrzyskie jest natomiast przykładem województwa, które charakteryzuje się stosunkowo niskim wskaźnikiem liczby bankomatów na 1 tys. mieszkańców, przy niskim zróżnicowaniu na poziomie powiatów.
4. W badaniu przyjęto, że granicznym poziomem wskaźnika liczby bankomatów na 1 tys. mieszkańców jest 0,35. Jeśli wskaźnik kształtuje się poniżej tego poziomu, to w danym powiecie istnieje ryzyko wykluczenia w dostępie do bankomatów i gotówki. W każdym województwie występują tego typu powiaty.
5. Na obszarach wiejskich dostęp do bankomatów zapewniają bankomaty banków spółdzielczych i PKO BP. Średnio na poziomie województw bankomaty banków spółdzielczych stanowiły na koniec 2023 r. ok. 13% ogółu bankomatów w danym województwie. Najwięcej bankomatów banków spółdzielczych w ogólnej liczbie bankomatów w danym województwie odnotowano w województwie podlaskim. Natomiast najmniejszy udział bankomatów należących do banków spółdzielczych w ogólnej liczbie bankomatów w danym województwie odnotowano w województwie śląskim, które z kolei charakteryzuje się bardzo wysokim udziałem ludności miejskiej. Banki Spółdzielcze zapewniają w tych miejscach swoje bankomaty mimo rażących dysproporcji pomiędzy kosztami prowadzenia działalności bankomatowej oraz przychodami z tytułu transakcji krajowych.
6. Z oceny rozmieszczenia bankomatów BPS i SGB wg wielkości miejscowości wynika, że bankomaty banków spółdzielczych odgrywają ważną rolę w równomiernym ich rozmieszczeniu na terenie

Polski. Taki wniosek można sformułować na podstawie analizy województwa mazowieckiego w przypadku BPS i województwa wielkopolskiego w przypadku SGB. Banki spółdzielcze prowadzą działalność w mniejszych miejscowościach i na obszarach wiejskich, co w naturalny sposób powoduje, że tam właśnie zlokalizowane są bankomaty. W przypadku województwa mazowieckiego 72,7% bankomatów BPS na koniec 2023 r. było zlokalizowanych w miejscowościach do 10 tys. mieszkańców. Natomiast Euronet spośród 1399 bankomatów działających w województwie mazowieckim na koniec 2023 r. ok. 70% było zlokalizowanych w miastach powyżej 100 tys. mieszkańców (Warszawa, Radom, Płock).

7. „Białych plam” na mapie bankomatów w Polsce byłoby znacznie więcej, gdyby nie sektor banków spółdzielczych. Banki spółdzielcze zapewniają dostęp do bankomatów w małych miejscowościach, mimo rażących dysproporcji pomiędzy kosztami prowadzenia działalności bankomatowej oraz przychodami z tytułu transakcji krajowych. W oparciu o analizę województwa warmińsko-mazurskiego wiemy, że miejscowości tylko z bankomatem BPS w ogólnej liczbie miejscowości z bankomatami w tym województwie było 27%.
8. W województwie podlaskim (jest to województwo charakteryzujące się wraz z województwem warmińsko-mazurskim najniższą gęstością

zaludnienia) banki spółdzielcze (po wyłączeniu z analizy trzech największych miast tego województwa – Białegostoku, Łomży i Suwałk) na pozostałym obszarze tego województwa miały na koniec 2023 r. 114 bankomatów spośród 259 (44%). Jeszcze lepiej to widać, jeśli określimy liczbę bankomatów banków spółdzielczych poza miastami powiatowymi w województwie podlaskim. Liczba bankomatów wynosiła na koniec 2023 r. 116, z czego 69% to było bankomaty z logiem BPS. Powstawaniu „bankomatowych pustyń” na obszarach pozamiejskich można zapobiegać poprzez wspieranie utrzymania sieci bankomatowej banków spółdzielczych. Innym sposobem może być zmiana poziomu interchanżu dla transakcji krajowych, która podniosłaby opłacalność prowadzenia bankomatów w rejonach z mniejszą liczbą transakcji.

9. W najgorszej sytuacji, jeśli chodzi o dostępność do bankomatów, są mieszkańcy gmin wiejskich oddalonych od dużych skupisk miejskich. Na obszarach wiejskich odległość do najbliższego bankomatu nierzadko przekracza 5 km. Z przeprowadzonego badania na poziomie całego kraju wynika, że na 2477 gmin w Polsce ok. 5% nie miało na koniec 2023 r. bankomatu. Ponieważ są to głównie gminy wiejskie, warto odnieść liczbę gmin bez bankomatów do liczby gmin wiejskich. Na koniec 2023 r. 8% gmin wiejskich nie miało bankomatu.

Ocena rentowności bankomatów i kosztów ich utrzymania (jaki wpływ na rentowność mają takie czynniki jak lokalizacja, transakcyjność, jak to wpływa na politykę opłat za wypłaty z bankomatów)

Usługi bankomatowe mają komercyjny charakter i powinny być rozpatrywane jako część składowa bankowości (głównie) detalicznej, niezależnie czy dotyczy to urządzeń samych banków, czy operatorów niezależnych. Jak to wynika z wcześniejszej części niniejszego raportu, jak i powszechnej świadomości społeczeństwa, bankomaty stanowią główne źródło zaopatrzenia w gotówkę pobieraną z kont oferowanych przez dostawców usług płatniczych (przede wszystkim dotyczy to banków, ale też i innych podmiotów, jak np. SKOK-ów). Prowadzi to do wniosku, że model rentowności bankomatu powinien być powiązany z ekonomiczną oceną prowadzenia rachunku oszczędnościowo-rozliczeniowego, głównie w bankach krajowych. Jest to jednak analiza niebywale trudna w ramach danego banku, a praktycznie prawie niemożliwa w ujęciu komparatystycznym całego sektora bankowego. W świetle powyższych uwag do oceny ATM-ów własnych banków należy podchodzić oddzielnie niż do urządzeń operatorów niebankowych (niezależnych), którzy nie świadczą usług depozytowych. Dlatego dla uproszczenia można przyjąć dwa modele:

- 1) bankomatów bankowych,
- 2) bankomatów operatorów niezależnych.

5.1. Bankomaty bankowe

W tym przypadku do najważniejszych czynników wewnątrznie różnicujących tę grupę należy skala operacji wykonywanych na rzecz własnych klientów w stosunku do klientów innych instytucji finansowych (w tym krajowych i zagranicznych). Mniejsze znaczenie, aczkolwiek wzrastające ze względu na zwiększanie się liczby urządzeń recyklingowych, ma struktura ilości (też wartości) dokonywanych operacji według rodzajów usług (dla liczby transakcji w III kw. 2023 było to odpowiednio: wypłata gotówki – 81,2%, depozyt gotówkowy – 15,7%, przelew – prawie 0%, zakup towarów – prawie 0%, inne jak np. zapytanie o saldo – 3%).⁸⁵

Jeśli bank poprzez swoje bankomaty obsługuje prawie wyłącznie własnych klientów, to ich bezpośrednia rentowność zależy od kosztów utrzymania (obsługi) i polityki cenowej banku – wysokości opłaty za korzystanie z sieci własnych ATM-ów (np. braku obciążania klientów taką opłatą, przy jednocześnie stosunkowo wysokiej opłacie za korzystanie z sieci obcych ATM-ów). Pośrednio wpływ na kalkulację rentowności mogą mieć opłaty za wydanie karty

płatniczej lub prowadzenie konta czy oprocentowanie środków na ROR. Niemniej w modelu tym bank kontroluje zarówno stronę kosztową, jak i przychodową (z dokładnością do opłat narzucanych przez schematy płatnicze). Jeśli stosuje się zerową stawkę za wypłatę dla własnych klientów i nie wkalkulowuje tego przychodu ryczałtowo w inne opłaty, to bankomaty są jedynie centrum kosztów dla transakcji wykonywanych przez klientów własnych. Dla zdecydowanej większości banków spółdzielczych występuje właśnie ta sytuacja. W tych okolicznościach racjonalność postępowania sprowadza się do minimalizacji kosztów (utrzymania bankomatów lub przejścia na outsourcing). Z informacji uzyskanych w ITCARD wynika, że tylko 3 (średniej wielkości) banki spółdzielcze zdecydowały się na pełny outsourcing – przekazały niezależnemu operatorowi swoją sieć. Decyzję taką podjęły też SKOK-i, a w efekcie końcowym z posiadanych 280 urządzeń jeszcze w grudniu 2023 r. pozostało jedynie 116, a pozostałe zostały zlikwidowane. Na praktykę wybierania outsourcingu w większym stopniu decydują się banki komercyjne, jak to ostatnio uczynił np. Santander Bank Polska.

Jeśli chodzi o banki spółdzielcze to obecnie utrzymujące się dobre ich wyniki finansowe sprzyjają utrzymywaniu własnych sieci bankomatów (koszty nie są tak dotkliwe odczuwalne, ale z pewnością wyższe niż u operatorów niezależnych i w dużych bankach komercyjnych). Jednakże prawdopodobne, przyszłe obniżenie się zysków (głównie za sprawą redukcji stóp procentowych i zwiększeniu nacisku na racjonalizację kosztową) problem kurczenia się liczby własnych ATM-ów będzie się nasilał w całym sektorze bankowym, w tym spółdzielczym.

Modelowe (teoretyczne, choć występujące coraz częściej w praktyce) podejście do usług bankomatowych zakładające również sytuację, gdy klienci korzystają wyłącznie z zewnętrznych bankomatów (bank nie ma własnych), prowadzi do zestawienia kosztów uiszczania przez dany bank opłaty (nazywanej interchange bankomatowe, interchange fee, ATM fee, cash disbursement fee – CDF⁸⁶) na rzecz obcych operatorów versus obciążanie nimi własnych klientów lub nierobienie tego. Ustanowienie we własnej taryfie opłat i prowizji stawki wyższej niż ta wspomniana wcześniej oznacza generowanie dochodu, a jej brak tylko koszt. Najistotniejsze jest to, że poziom interchange

⁸⁵ NBP, *Informacja o kartach płatniczych III kwartał 2023 r.*, Warszawa 2024.

⁸⁶ Wynagrodzenie płacone przez wydawcę karty płatniczej (np. bank) za pośrednictwem VISA/Mastercard na rzecz operatora świadczącego usługę bankomatową. W niniejszym raporcie stosowane będzie określenie interchange bankomatowe. Należy jednak zwrócić uwagę, że termin interchange fee najczęściej używany jest do określenia analogicznej opłaty, ale występującej przy płatności w POS-ie (np. sklepie). Ma ono swoją odrębną specyfikę, chociażby ze względu na inaczej rozkładającą się kwestię ryzyka związanego z transakcją zakupu danego towaru lub usługi.

bankomatowego ma charakter zewnętrznego ograniczenia (na które ani usługodawcy – banki i niezależne firmy, ani instytucjonalni usługobiorcy – banki, nie mają wpływu), a ustalane są przez organizacje płatnicze VISA, MasterCard i Polski Standard Płatności (PSP/BLIK)⁸⁷.

Wracając do opcji outsourcingu bankomatów, to dla banku dotyczyć to może korzystania z obcych urządzeń zlokalizowanych przy własnych placówkach prowadzących obsługę kasową lub tych bezgotówkowych lub innych urządzeń, należących do outsourcingera. W tych przypadkach od strony ekonomicznej funkcjonowanie takiego bankomatu (najczęściej grupy) reguluje umowa pomiędzy bankiem a operatorem. Rozliczenia mogą przewidywać dopłacanie przez bank operatorowi, np. gdy skala korzystania z ATM-u zlokalizowanego przy placówce bankowej nie generuje wystarczającej ilości i rodzaju transakcji, aby zapewnić mu odpowiednią rentowność. Natomiast bardzo atrakcyjna lokalizacja może oznaczać, że to operator płaci bankowi. Zatem dla ekonomiki banku podejście do oceny rentowności ATM-ów powinno opierać się na analizie komparatystycznej kosztów i przychodów samodzielnego zajmowania się tą działalnością w stosunku do outsourcingu. W przypadku decyzji o utworzeniu placówki bezgotówkowej istotne jest porównanie kosztów osobowej obsługi kasowo-skarbcowej w stosunku do kosztów funkcjonowania bankomatu (własnego lub w outsourcingu).

Jeśli z ATM-u danego banku korzystają klienci innych instytucji finansowych, to sytuacja ze stroną kosztów stałych pozostaje w zasadzie bez zmian (po stronie kosztów zmiennych, takich jak zapewnienie gotówki, załadunek, processing, opłaty na rzecz organizacji, każda kolejna transakcja generuje dodatkowy koszt), natomiast po stronie przychodowej pojawiają się dodatkowe przychody, jednakże podlegające wspomnianemu już mocnemu ograniczeniu związanemu z zewnętrznymi obowiązującymi stawkami interchange bankomatowego. Ważną rolę odgrywa też struktura operacji wykonywanych w danym bankomacie. Jak to zostało już nadmienione dominującymi są wypłaty gotówki, ale występują też wpłaty i inne usługi, jak np. sprawdzenie stanu konta. Po stronie kosztowej na zróżnicowanie wpływa przede wszystkim to, czy obok wypłat dokonywane są wpłaty – jeśli na to pozwala funkcjonalność urządzenia (zmniejsza to potrzeby zasilania urządzeń w gotówkę, ale przy dużej ich intensywności pojawia się konieczność jej odwózki,

ponadto koszt zakupu recyklera jest o ok 50% wyższy niż zwykłego bankomatu). Trzeba pamiętać również, że po stronie kosztowej zdecydowanie wyższy jest koszt utrzymania maszyny typu REC w porównaniu do zwykłego ATM, zarówno od strony OPEX jak i CAPEX.

W przypadku wpłat istnieje swoboda kształtowania stawek przez bank, nie tylko dla własnych klientów, ale też obcych. Po stronie przychodowej oprócz rozróżnienia, czy mamy do czynienia z klientami własnymi, czy obcymi szczególne znaczenie mają wypłaty dokonywane przez zagranicznych klientów, przy zastosowaniu DCC, czyli Dynamic Currency Conversion – dynamicznej konwersji (przeliczania) walut. Operacje z wykorzystaniem DCC są najbardziej dochodowe i mogą kompensować straty wywołane krajowymi wypłatami. Oczywiście decydującą rolę odgrywa tu lokalizacja bankomatu, czyli np. region atrakcyjny turystycznie, czy duża aglomeracja ze znacznym ruchem obcokrajowców. Nie ulega zatem wątpliwości, że znaczna część z banków spółdzielczych jest pozbawiona tych możliwości w ogóle lub prawie w ogóle.

Jeśli chodzi o model rentowności bankomatów, to niestety dysponujemy jedynie analizami zbiorczymi kosztów i przychodów związanych z usługami bankomatowymi, rozróżniającymi tylko urządzenia należące do banków i operatorów zewnętrznych. Na szczególną uwagę zasługuje badanie wykonane przez zespół z Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego za lata 2021 i 2022. Jednakże w badaniu tym nieuwzględnione zostały dane z sektora bankowości spółdzielczej, a jedynie banków komercyjnych posiadających największe sieci oraz operatorów zewnętrznych. Tabela nr 5.1. pokazuje szczegółowe miesięczne koszty (bezpośrednie) i przychody przeliczone na jeden bankomat (własny banku).

Tak liczona rentowność wskazuje, że w 2021 r. była ona ujemna i wynosiła -67,15%, a w 2022 r. -74,08%. Od tego momentu (koniec pierwszego półrocza 2022 do marca 2024 r.) inflacja powiększyła się o 14,8% i w największym stopniu dotyczyła strony kosztowej (choćby wzrost płacy minimalnej), a po stronie przychodowej oprócz jednostkowych decyzji banków na temat podwyżek we własnych tabelach opłat i prowizji (w zasadzie nie było takowych w odniesieniu do wypłat z własnych bankomatów – dalej dominuje reguła zerowej stawki z bardzo nielicznymi wyjątkami, np. wypłaty niższej niż 300 PLN w mBanku SA), jedynie zmianie uległa stawka interchange bankomatowego stosowana przez MasterCard (z 1,2 zł per transakcja wypłaty do poziomu 1,2 zł + 0,05% jej wartości) od 1 stycznia 2023 r.

⁸⁷ Na polskim rynku funkcjonuje też jeszcze firma Fiserv Polska, która pod marką PolCard zarządza kartami płatniczymi, dokonuje autoryzacji oraz rozliczania transakcji. Jednakże jej udział rynkowy jest minimalny.

Tablica 5.1. Miesięczne koszty i przychody per ATM – bankomaty bankowe (w PLN)

	2021	2022
Przychody	1 667,0	1 596,0
Przychody operacyjne	1 667,0	1 596,0
Przychody inne	0	0
Koszty całkowite	-5 074,46	-6 156,76
Koszty instalacji		
Koszty amortyzacji	-745,45	-743,59
Koszty bezpośrednie stałe		
Koszty czynszu	-596,78	-636,26
Inne	-265,48	-282,49
Koszty bezpośrednie zmienne		
Koszty transakcyjne	-164,09	-224,51
Koszt gotówki	-814,05	-866,20
Koszt załadunków	-1 752,01	-2 351,19
Koszty utrzymania	-736,61	-1 052,52
Switching	0	0
Koszty pośrednie		
Koszty pośrednie	0	0

Źródło: A. Manikowski (red.), *Analiza rynku bankomatów w Polsce*, Wydział Zarządzania UW, Warszawa, 2023, s. 49.

Tak wysoka ujemna rentowność, która z pewnością powiększyła się wraz ze wzrostem inflacji) wynika głównie z faktu już wspomnianego, dominującego braku bezpośredniego obciążania klientów własnych banków. Teoretycznie w tych okolicznościach banki powinny dokonać optymalizacji własnej sieci, najprawdopodobniej przekazując je w outsourcing do operatorów zewnętrznych oraz częściowo przekierowując własnych klientów do bankomatów obcych. Dokładna analiza kosztowa pozwalałaby na wynegocjowanie akceptowalnych warunków umowy outsourcingowej, a korzystanie przez klientów z urządzeń innych banków lub operatorów obciążałoby jedynie stawką interchange, która nie pokrywa kosztów takiej transakcji dla operatora bankomatowego, czyli bank może przekierować własnych klientów z korzyścią dla siebie a niekorzyścią dla operatora.

W tej ostatniej sytuacji banki mogą brać na siebie ten koszt lub obciążać nim klienta i np. wprost zarabiać ustanawiając opłatę na wyższym poziomie niż interchange bankomatowe (często spotykany na rynku przypadek). Ostatnia decyzja Santander Banku Polska o przekazaniu własnej sieci bankomatów do Euronetu i ITCARD potwierdzała ten tok myślenia. Jednakże tak jak w przypadku SKOK-ów, także i tu operacja ta oznacza redukcję urządzeń, tym razem o ok. 300

jednostek. Dla innych banków tak poważna restrukturyzacja (redukcja aktywności własnej, zwłaszcza zatrudnienia) jest trudna do podjęcia zarówno dla dużych banków komercyjnych, jak i małych spółdzielczych.

Jednym z głównych czynników istotnie definiujących reguły postępowania na rynku są wspomniane arbitralnie ustalane przez VISA/MASTERCARD/PSP(Blik) stawki interchange bankomatowego. Mają one kluczowe znaczenie dla rachunku ekonomicznego, a ich obecny poziom określono 14 lat temu (z minimalną modyfikacją). Inflacja, która była szczególnie wysoka w latach 2021-2022 negatywnie wpłynęła na realną wartość stawek interchange.

Kwestia poziomu interchange bankomatowego ma jeszcze większe znaczenie dla funkcjonowania operatorów niezależnych, a po zakończeniu przejmowania bankomatów Santander Banku Polska będzie to 70% rynku. Dlatego też temu problemowi należy poświęcić szczególną uwagę, co będzie poczynione po przedstawieniu modelu rentowności operatorów niebankowych.

Natomiast potencjalnym „game changerem” może stać się wprowadzenie swobodnej możliwości

ustalania opłaty surcharge⁸⁸ przez operatorów bankomatów w Polsce, zarówno niezależnych, jak i bankowych, co w chwili obecnej nie jest jeszcze możliwe, ale być może będzie dozwolone. Kwestia surcharge wiąże się z wieloma niuansami, dlatego też wymaga odrębnego omówienia, co nastąpi w dalszej części raportu w ramach przedstawienia potencjalnych scenariuszy rozwoju rynku usług bankomatowych.

5.2. Bankomaty operatorów niezależnych

W przypadku bankomatów operatorów niebankowych ich zróżnicowanie wiąże się przede wszystkim z tym, czy działają na zasadach ogólnych (np. w centrach handlowych, stacjach benzynowych itd.), czy są objęte umowami outsourcingowymi/bilateralnymi (głównie chodzi o ATM-y zlokalizowane przy placówkach

bankowych). Kolejne rozróżnienie (podobnie, gdy właścicielami są banki) dotyczy tego, czy te urządzenia służą tylko do wypłat, czy mają charakter recyklingowy i jakie jest znaczenie wpłat oraz dodatkowo czy ważny udział w operacjach stanowi wypłata z kart wydanych przez zagranicznych dostawców usług płatniczych, a w tym przede wszystkim jak dużo przeprowadza się transakcji DCC. Tak jak wspomniano ta ostatnia aktywność znacząco poprawia rentowność bankomatu. Możliwość, a raczej fizyczne dokonywanie wpłat pozwala na obniżkę kosztów obsługi, choć nie zawsze się tak dzieje (np. gdy zachodzi konieczność częstej odwózki gotówki). Raport zespołu WZ UW przedstawił zbiorczy (uśredniony) model rentowności ATM dla operatorów niebankowych w skali miesięcznej. Przedstawia go tabela nr 5.2. Należy przypomnieć, że zawiera ona koszty pośrednie, a w przypadku modelu bankomatów bankowych tej ostatniej pozycji nie było.

Tablica 5.2. Koszty i przychody per ATM – operatorzy niezależni (lata 2021 i 2022)

	2021	2022
Przychody	3 629,84	4 328,22
Przychody operacyjne	3 535,68	4 224,37
Przychody inne	94,16	103,85
Koszty całkowite	-3 324,41	-4 170,37
Koszty instalacji		
Koszty amortyzacji	-558,16	-572,64
Koszty bezpośrednie stałe		
Koszty czynszu	-603,53	-664,51
Inne	-77,78	-131,49
Koszty bezpośrednie zmienne		
Koszty transakcyjne	-278,23	-534,41
Koszt gotówki	-222,64	-504,83
Koszt załadunków	-368,64	-547,29
Koszty utrzymania	-607,66	-601,75
Switching	-348,95	-313,36
Koszty pośrednie		
Koszty pośrednie	-258,81	-300,09

Źródło: A. Manikowski (red.), *Analiza rynku bankomatów w Polsce*, Wydział Zarządzania UW, Warszawa, 2023, s. 54.

Z pokazanego zestawienia wynika, że tak liczona średnia rentowność (marża zysku) w przeliczeniu na jeden bankomat wyniosła 9,19%

w 2021 r. (305,43 PLN), a w 2022 r. już tylko 3,79% (157,85 PLN). Obrazowo porównawczą sytuację bankomatów bankowych i operatorów niezależnych pokazuje rysunek 5.1. Dodanie kosztów pośrednich w przypadku banków jeszcze bardziej pogłębiłoby dla nich ujemną skalę marży zysku operacyjnego.

⁸⁸ Surcharge to dodatkowa opłata pobierana za korzystanie z usług finansowych, takich jak wypłata gotówki z bankomatu czy płatność kartą.

Rysunek 5.1. Wielkość marży zysku operacyjnego dla niezależnych i bankowych operatorów w okresie 2021-2022

Źródło: A. Manikowski (red.), *Analiza rynku bankomatów w Polsce*, Wydział Zarządzania UW, Warszawa, 2023, s. 58.

Jeszcze raz należy nadmienić, że od tego czasu, tj. 30.06.2022 do 31.03.2024 inflacja w Polsce wyniosła 14,80%, rzutując przede wszystkim na stronę kosztową, a zatem pogarszając rentowność bankomatów w obu kategoriach.

5.3. Przychody

Rozpatrując przychody, to dla banków – właścicieli bankomatów – kluczowe znaczenie mają wewnętrzne polityki cenowe – wysokość opłat i prowizji dla klientów własnych za usługi bankomatowe, a w zasadzie brak tych przychodów (jedynie nieco ponad 6% w strukturze wszystkich przychodów per ATM w 2022 r., gdy średnio wypłaty własnych klientów to 60% ogółu transakcji). W przypadku korzystania z bankomatów przez obcych klientów, to spoglądając na odnotowane przychody waga tego źródła wynosi ponad 40%, a dla DCC 38%. Jednakże wypłaty gotówki przez obcych klientów to zaledwie 13% wszystkich transakcji per ATM. Z tego też względu, patrząc całościowo na aktywność bankowego bankomatu (skalę transakcji), problem z zaniżonymi, nierynkowymi stawkami interchange jest względnie (średnio) nieduży, ale ze stricte

przychodowego punktu widzenia robi się istotny. Niemniej dla banku spółdzielczego, gdy na terenie jego działania dostępne są tylko jego własne bankomaty (często dla operatorów niezależnych lokalny rynek nie jest atrakcyjny, a dodatkowo nie ma urządzeń banków komercyjnych), to obecnie obowiązująca stawka interchange bankomatowego de facto oznacza wspieranie przez niego klientów innych „nie spółdzielczych” banków (w zasadzie komercyjnych). Ponoszą oni tylko koszt ok. 1,30 PLN za wypłatę gotówki (często de facto zarabiając z tytułu dużo wyższych opłat ponoszonych przez swoich klientów) i nie martwią się kosztami utrzymywania wysoce nierentownego ATM-u. Natomiast cyfryzacja usług bankowych sprzyja zakładaniu kont w bankach, które nie mają placówek stacjonarnych. Ich klienci nastawieni są na operacje bezgotówkowe, ale czasem potrzebna jest im gotówka. **Zatem można postawić tezę, że na terenach wiejskich i małomiasteczkowych banki spółdzielcze w mikroskali, ale jednak, dofinansowują banki komercyjne.**

Dla operatorów niezależnych struktura przychodów kształtuje się następująco, uwzględniając główne składowe poszczególnych pozycji versus ilość transakcji per ATM:⁸⁹

	Przychody	Transakcje
– wypłaty poprzez autoryzację VISA/MASTERCARD	25,4%	54,2%
– wypłaty poprzez własne systemy	17,3%	14,8%
– wypłaty poprzez BLIK	6,2%	11,0%
– wpłaty poprzez BLIK	3,5%	1,3%
– wpłaty	12,1%	16,0%
– DCC	32,4	2,7%
– inne (plus zaokrąglenia)	3,1%	b.d.

⁸⁹ Obliczenia własne na podstawie Raportu A. Manikowski (red.), *Analiza rynku bankomatów w Polsce*, Wydział Zarządzania UW, Warszawa, 2023.

Powyższe zestawienie jest mocno zastanawiające. Wynika z niego, że **54,2% transakcji przynosi jedynie 25,4% przychodów w przypadku zastosowania stawek VISA i MASTERCARD dla operacji wypłaty gotówki**. Przy wykorzystywaniu własnych systemów operatora do autoryzacji wypłaty ta proporcja wynosi 14,8% versus 17,3%. W odniesieniu do BLIK-a mamy 11,0% transakcji i 6,2% przychodów. Porównując powyższe dane dysproporcja przychodowości pojedynczej (średniej) transakcji wypłaty gotówki z udziałem własnego systemu operatora w stosunku do systemu VISA/MASTERCARD wynosi 1:2,5. Analogiczna relacja dla BLIK-a kształtuje się podobnie, aczkolwiek jest nieco mniejsza 1:2. Zatem przychody regulowane zewnętrznie (czyli nie przez podmiot świadczący daną usługę) wyraźnie odbiegają od sytuacji, gdy ceny za praktycznie to samo świadczenie zależą od decyzji

usługodawcy. Świadczy to o poważnym zaburzeniu funkcjonowania rynku wywołanym sztywnymi stawkami interchange bankomatowego wprowadzonymi przez VISA/MASTERCARD/BLIK, nie zmienianymi od 2010 r. poza jedną kosmetyczną korektą w 2023 r. ze strony MASTERCARD. O zaburzeniu mechanizmu rynkowego można mówić, gdy cena trwale i istotnie nie pokrywa kosztów towaru/usługi.

5.4. Koszty

Na temat kosztów operacji bankomatowych w Polsce, a w szczególności wypłat gotówki, przeprowadzono kilka badań. Zbiorczo ich wyniki zarówno w ATM-ach bankowych, jak i u operatorów niezależnych przedstawia tablica 5.3.

Tablica 5.3. Szacunkowe koszty transakcji (trx) wypłaty gotówki w Polsce według różnych badań (w PLN)

Rodzaj kosztów	operator bankowy	operator niezależny
Badania wg (De Groena i in., 2018) ^{*)}		
koszt per ATM w miesiącu	4 294/5 174	4 890
koszt per trx	1,28/1,58	3,32
Badania wg (NBP, 2019)		
koszt per trx	2,97	bd
Badania wg (NBP, 2020)		
koszt per trx	2,16	bd
Badania wg (Górka, 2011)		
koszt per trx	1,98	
Badania WZ UW ^{**)}		
koszt per ATM w miesiącu	5 074/6 157	3 324/4 170
koszt per trx	2,14/2,27 (SCW własny, OS)	2,41/2,65 (SCW non H2H)
	1,58/1,50 (SCW off-us)	2,28/2,71 (SCW H2H)

Przyjęta notacja:

*) A/B – A dla bankomatów w oddziałach banków, zaś B dla bankomatów poza oddziałami banków

**) X/Y – X dla 2021 r., Y dla 2022 r.

Źródło: A. Manikowski (red.), *Analiza rynku bankomatów w Polsce*, Wydział Zarządzania UW, Warszawa, 2023, s. 92.

Najnowszym badaniem jest analiza dokonana przez zespół w składzie prof. dr hab. Bolesław Borkowski, dr inż. Arkadiusz Manikowski i dr Rafał Zbyrowski z Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego opublikowany w 2023 r. Niejednokrotnie w niniejszym raporcie odwoływaliśmy się do wyników tego badania, które uznajemy za bardzo rzetelne i szczegółowe. Jeśli chodzi o pozostałe analizy (De Groen W.P., Kilhoffer Z., Musmeci R., EU ATM Markets. Impact of digitalization and pricing policies on business

models CEPS z 2018 r., z uwzględnieniem Polski; NBP, Koszty instrumentów płatniczych na rynku polskim. Raport końcowy z projektu badawczego NBP z 2019 r.; NBP, Koszty instrumentów płatniczych na rynku polskim w podziale na koszty stałe i zmienne z 2020 r.), choć dokonywane w różnych okresach i za pomocą odmiennych metodyk, to kierunkowo wskazują podobne wyniki. Wszystkie te badania jednoznacznie potwierdzają, że stawki interchange bankomatowego: 1,30 PLN per trx (VISA), 1,20 + 0,05%

wartości (MASTERCARD) i 1,2 PLN (BLIK) nie pokrywają kosztów transakcji (zarówno w bankach jak i u operatorów niezależnych) w stopniu rażącym. Jedynie wypłaty poniżej 400 PLN u operatorów niezależnych generują dodatnią marżę, uwzględniając jedynie koszty bezpośrednie. Natomiast wartość średniej wypłaty gotówkowej z bankomatu wzrosła z poziomu 385 PLN (IV kw. 2010)⁹⁰ do 806 PLN (IV kw. 2023)⁹¹. Dodatkowo same banki zaczęły zniechęcać klientów do niskokwotowych wypłat, np. mBank SA dotychczas stosował to podejście do kwoty 100 PLN, a od kwietnia br. podwyższył już do 300 PLN.

Przyjmując miesięczne koszty funkcjonowania pojedynczego bankomatu (dla operatora niebankowego) na poziomie 4170 zł (połowa 2022 r.) to według stawek opłaty interchange bankomatowej należałoby zrealizować 3200 transakcji, aby ATM był rentowny. Zestawienie tych wielkości pokazuje, w jakim stopniu zaniżone są opłaty interchange, gdyż większość urządzeń banków spółdzielczych nie osiąga takiego poziomu transakcyjności. Oczywiście taki model analizy rentowności bankomatów banków spółdzielczych jest bardzo daleko uproszczony (z jednej strony koszty ATM-ów bankowych – a BS-ów jeszcze bardziej – są wyższe niż operatorów niezależnych, a z drugiej strony pojawiają się przychody z innych transakcji jak np. DCC, a dla recyklerów z tytułu wpłat gotówki). Ponadto dla banków spółdzielczych, ich bankomaty są nastawione przede wszystkim na własnych klientów, dla których ocena transakcji winna być inna niż dla typowej, przeciętnej wypłaty gotówki wycenianej na podstawie opłaty interchange. Niemniej na potrzeby stworzenia modelu dotacyjnego do bankomatów stanowiących główne źródło dostępu do gotówki na terenach pozbawionych rozwiniętej infrastruktury bankomatowej, to poczynione w niniejszym opracowaniu uproszczone założenia modelowe wydają się uzasadnione.

Ponadto biorąc pod uwagę ogólną analizę przychodowości bankomatów zawartą w podrozdziale 5.3 „Przychody” (uwzględnienie wszystkich rodzajów przychodów), to utrzymywanie obecnie obowiązujących stawek opłaty interchange bankomatowej (ewidentnie niepokrywającej kosztów transakcji) świadczy o intencjonalnym dążeniu do redukcji ilości ATM-ów w skali całego kraju. Powoduje to ekonomiczne zmuszanie operatorów niezależnych do eliminowania urządzeń nierentownych, a banków do restrukturyzacji podejścia do bankomatów – przyjęcia opcji (w różnych konfiguracjach): likwidacji lub przekazania w outsourcing, lub świadomego pokrywania deficytowych urządzeń, lub

korzystania tylko z obcych sieci. W tej sytuacji największy problem dotyka najmniejsze i najsłabsze podmioty, czyli banki spółdzielcze.

5.5. Konsekwencje

Zaistniała sytuacja kreuje następujące zjawiska rynkowe, które można uznać za niepożądane z punktu widzenia interesu społecznego:

- ze względu na powszechną percepcję bankomatów jako głównego źródła dostępu do gotówki narasta problem wykluczenia finansowego społeczeństwa i obniżenie poczucia bezpieczeństwa, szczególnie ważnego w okresie wojennym, pandemii, zagrożeń klimatycznych, co dotyczy nie tylko Polski, ale i innych krajów (np. problem ten dostrzeżono jako poważny m.in. w Hiszpanii, Irlandii, Wielkiej Brytanii, Szwecji czy na Łotwie);
- przyspieszony proces „pustynnienia” infrastruktury bankomatowej w ogóle (przyspieszonej redukcji ich liczby), a w szczególności na terenach wiejskich i małomiasteczkowych (w tym przypadku łącznie z likwidowaniem ostatnich urządzeń na danym terenie);
- zagrożenia w dostępie do gotówki w sytuacjach awarii systemów płatności bezgotówkowych;
- patologiczna (nierynkowa) redystrybucja korzyści/kosztów wykorzystania i eksploatacji bankomatów pomiędzy instytucjonalnymi uczestnikami rynku (np. dotowanie banków komercyjnych przez banki spółdzielcze);
- wzrost kosztów ESG w wyniku: sztucznego mnożenia transakcji (wprowadzanie uciążliwych dla klientów limitów wypłat), nieracjonalnego terytorialnie korzystania z bankomatów (np. wymuszone podróże), odnoszenie korzyści przez banki kosztem własnych klientów z powodu oligopolistycznego utrzymywania przez organizacje płatnicze sztywnych, nierynkowych stawek rozliczeniowych i braku stanowiska w tej kwestii (biernej akceptacji status quo) organu nadzorczego, jakim w Polsce jest NBP;
- dopuszczanie możliwości zarabiania banków na własnych klientach z tytułu ustanowienia znacząco wyższej opłaty (nawet kilkukrotnie) za wypłatę z obcego bankomatu w tabeli prowizji i opłat w stosunku do faktycznego ponoszonego kosztu za tę transakcję przez dany bank (opłata interchange bankomatowa plus własne koszty procesowania).

⁹⁰ Informacja o kartach płatniczych IV kwartał 2010 r., Narodowy Bank Polski, Warszawa, marzec 2011, s. 29.

⁹¹ Informacja o kartach płatniczych IV kwartał 2023 r., Narodowy Bank Polski, Warszawa, kwiecień 2024, s. 21.

Dlatego też w kwestii rozwoju rynku bankomatowego w Polsce kluczowe znaczenie ma stanowisko i polityka (zwłaszcza cenowa) organizacji płatniczych VISA, MASTERCARD oraz PSP. W tym celu odbyły się konsultacje/wywiady ze wszystkimi trzema organizacjami. W odniesieniu do pierwszego podmiotu, czyli VISA – autorzy raportu w ramach przeprowadzonego wywiadu uzyskali następujące informacje i opinie:

- 1) Aktywność związana z obrotem gotówkowym dla całej organizacji VISA ma marginalne znaczenie i w ostatnich latach obniżyła się z 6% do jedynie 2% udziału w całości działalności.
- 2) Na polskim rynku wypłat z bankomatów udział transakcji procesowanych przez VISA wynosi ok. 22-23%.
- 3) Przyszłościowym kierunkiem powszechnego dostępu do gotówki jest cashback, którego potencjału nie wykorzystuje się w Polsce⁹².
- 4) Wobec dynamicznie rozwijającego się obrotu bezgotówkowego, zastępującego płatności gotówką nie tylko w typowych dla tej formy sytuacjach (np. w e-commerce czy sklepach stacjonarnych), ale także na bazarkach, czy przy drobnych usługach, jak sprzątanie domu (np. płatność P2P), zapotrzebowanie na fizyczny pieniądź będzie obniżać się, powodując systematyczny spadek korzystania z bankomatów, redukując ten rodzaj biznesu.
- 5) Nie ma potrzeby stworzenia specjalnego systemu dotowania lub wspomagania funkcjonowania nierentownych bankomatów na terenach o ograniczonej infrastrukturze finansowej (obszary wiejskie lub małomiasteczkowe), gdyż funkcję powszechnego dostępu do gotówki może pełnić cashback (np. stacje benzynowe dysponują dużymi ilościami gotówki).
- 6) W przypadku usług bankomatowych (wypłat gotówki) tylko ok. 17% posiadaczy aktywnych kart płatniczych VISA w Polsce dokonuje tych transakcji. Mamy tu dużą koncentrację, gdyż 80% wolumenu wypłat dokonywanych jest przez ok. 1 mln

posiadaczy tych kart (5%). Często większe wypłaty gotówki związane są ze szarą strefą i zachowaniami patologicznymi, a ich eliminacja jest w interesie społecznym.

- 7) VISA nie przewiduje zmian stawek opłat bankomatowych (CDF), natomiast organizacja nie jest przeciwna wprowadzeniu możliwości stosowania surcharge (w tej sprawie wystąpiła o stosowną zgodę NBP) i swobodnego (na zasadach rynkowych) zawierania bilateralnych umów w sprawie opłat pomiędzy operatorami bankomatów a wydawcami kart płatniczych.

W przypadku MASTERCARD zadane zostały te same, co wszystkim trzem organizacjom, pytania dotyczące oceny obecnej sytuacji na rynku bankomatowym i ewentualnych kierunków jej rozwoju. W toku dyskusji podkreślono następujące aspekty:

- 1) Kwestie podnoszone w środowisku sektora finansowego i w ramach publicznych dyskusji na temat kosztów i opłat za usługi bankomatowe zarówno w odniesieniu do instytucjonalnych uczestników rynku, jak i ostatecznych klientów (głównie indywidualnych) wyraźnie wskazują na coraz powszechniejszą świadomość, że dostęp do gotówki i fizyczne jej wypłacanie kosztuje, a te koszty są znaczące. Panujące przez wiele lat bardzo uproszczone przeświadczenie dużej części społeczeństwa, że „gotówka jest za darmo” odchodzi do historii.
- 2) MASTERCARD na bieżąco monitoruje koszty operacji bankomatowych, a zwłaszcza wypłat gotówkowych, zlecając takie badania na zewnątrz. Ostatnie takie analizy przeprowadzono na przełomie lat 2021 i 2022, a m.in. w ich wyniku dokonano – wielokrotnie już wspomianej w naszym raporcie – korekty opłaty bankomatowej interchange od 2023 r. (dodanie elementu związanego z wolumenem do opłaty w postaci 0,05% wartości wypłaty). W chwili obecnej nie przewiduje się dalszych zmian opłaty bankomatowej interchange. Ponadto czynnikiem silnie wspomagającym rentowność bankomatów stały się wpłaty, gdzie właściciele urządzeń mających tę funkcję mogą swobodnie kształtować stawki za te usługi wobec klientów i partnerów, a samozasilanie zmniejsza koszty.
- 3) Problematyka zmiany opłaty bankomatowej (stawek wprowadzonych w 2010 r.) była dyskutowana w środowisku bankowym (wydawców kart płatniczych) i stanowiska w tej materii były i są różne, aczkolwiek banki nie zgłaszały silnej potrzeby dokonania zmian.

⁹² Warto w tym miejscu zwrócić uwagę, że *cash back* to obrót wtórny gotówki (pierwotny jest w oddziale, bankomacie i placówce pocztowej, do których dowożone są środki pochodzące z NBP). Dodatkowo warto podkreślić, że nie ma fizycznych możliwości dystrybucji wartości pieniężnych przez kasy sklepowe w ilości nawet porównywalnej do wypłat z bankomatów. Cashback jest rynkiem wtórnym obiegu gotówki tj. musiał wcześniej zostać zasilony w gotówkę w jakimś kanale podstawowym, np. bankomacie albo oddziale banku lub placówce Poczty. Sklepiarze nie będą pobierać gotówki bezpośrednio z NBP, a więc nie będą w kanale podstawowym.

- 4) Obserwuje się ogólny trend outsourcingowania bankomatów (oddawania w zarządzanie lub sprzedawanie) przez banki do operatorów niezależnych i dokonywanie rozliczeń na podstawie umów bilateralnych. Ustalane są wtedy stawki akceptowane przez obie strony, czyli rynkowe. Działają zatem proces samoregulacji rynku.
 - 5) Ewentualną możliwością rozwiązania problemu wysokości kosztów transakcji bankomatowych w stosunku do stawek interchange bankomatowego jest wprowadzenie opłaty surcharge. Organizacja MASTERCARD podjęła w tym kierunku działania w skali europejskiej, także w Polsce. W odniesieniu do naszego kraju wymagana jest w tej kwestii notyfikacja do NBP. Jednakże ze względu na wątpliwości NBP dotyczące ochrony konsumentów, Polska musiała zostać na chwilę obecną wyłączona z zakresu biuletynu zezwalającego na surcharge dla transakcji krajowych. W przypadku akceptacji możliwości wprowadzenia opłaty surcharge trudno jest przewidywać reakcje rynku. Prawdopodobnie zareagują na to głównie operatorzy niezależni.
 - 6) MASTERCARD widzi zjawisko zmniejszania się liczby bankomatów, jednakże istnieje alternatywne źródło zasilania się w gotówkę – cashback. Ta forma jest dostępna w całej Polsce, w tym na terenach wiejskich i małomiasteczkowych. Obserwacje tych transakcji świadczą o tym, że traktowane one są jako źródło pobierania podręcznej gotówki (małych kwot), a możliwości płatności bezgotówkowych znacząco się rozszerzają, zwłaszcza gdy chodzi o poważniejsze zakupy. Natomiast cashback wymaga intensywniejszej promocji i np. NBP jako instytucja odpowiedzialna za infrastrukturę krytyczną, w tym przypadku dostęp do gotówki, mógłby przyjąć rolę wiodącą w procesie promocji i edukacji korzystania z tej usługi. Wszystkie instytucje wspierające obrót bezgotówkowy mogłyby się włączyć w tę akcję, w tym MASTERCARD.
- uczestniczącym w Systemie Płatności Mobilnych BLIK na początku 2015 r. dostosował tę opłatę do obowiązującego już na rynku poziomu opłat.”
- 2) Jakie są plany PSP dotyczące ewentualnej zmiany stawki bankomatowego interchange fee?
„Udział płatności BLIK w kanale bankomatowym to kilkanaście procent. BLIK nie jest wiodącą metodą wypłaty gotówki, nasz udział jest znacznie mniejszy niż schematów kartowych. Obserwujemy sytuację rynkową, nie jesteśmy jednak liderem zmian w tym zakresie. Będziemy decydowali o ewentualnym przemodelowaniu naszego obecnego poziomu opłat w przypadku istotnych zmian na rynku wypłat gotówki wprowadzanych przez innych graczy.”
 - 3) Czy PSP widzi problem ograniczania dostępu społeczeństwa do gotówki z powodu kurczenia się liczby bankomatów, a zwłaszcza na terenach wiejskich i małomiasteczkowych?
„System BLIK jest systemem otwartym dla wszystkich uczestników spełniających wymogi naszego Regulaminu. Udostępniliśmy nasze wypłaty gotówki wszystkim zainteresowanym Agentom Rozliczeniowym z kanału bankomatowego, zarówno bankowym, jak i niezależnym. Zatem nasza usługa jest dostępna tam, gdzie Agenci Rozliczeniowi budują swoją sieć urządzeń.”
 - 4) Jakie PSP widzi możliwości przeciwdziałania zjawisku pustoszenia sieci bankomatowych?
„Za decyzje o dostępie do sieci bankomatów odpowiadają Agenci Rozliczeniowi. PSP nie ma wpływu na to, gdzie i w jakiej ilości zostaną udostępnione urządzenia do wypłaty gotówki. Oczywiście zależy nam, aby dostęp do usługi BLIK był powszechny, jednak nie ingerujemy w modele biznesowe firm z sektora bankomatowego i ich wybory co do lokalizacji sieci bankomatów,
 - 5) Jaką rolę w przeciwdziałaniu ograniczeniu dostępu do gotówki (z powodu likwidacji bankomatów) widzi PSP w odniesieniu do banków spółdzielczych (zastosowanie ewentualnego systemu wsparcia)?
„PSP zaoferowało usługi wypłat BLIKIEM wszystkim Agentom Rozliczeniowym z kanału bankomatowego, także Bankowi Polskiej Spółdzielczości jak i Spółdzielczej Grupie Bankowej. Zrzeszenia te obsługujące Banki Spółdzielcze udostępniły wypłaty BLIKIEM w zdecydowanej większości swoich urządzeń. Natomiast decyzja o fluktuacji ilości urządzeń jest decyzją Banków Zrzeszających. A odnośnie „systemu wsparcia”, to stawka za usługę processingu transakcji dla Agenta Rozliczeniowego są na symbolicznym, kilkugroszowym

Jeśli chodzi o Polski Standard Płatności (operator BLIK-a), to uzyskaliśmy następujące odpowiedzi na kluczowe pytania:

- 1) Jaka jest ocena PSP funkcjonowania rynku usług bankomatowych w świetle obowiązujących stawek bankomatowego interchange fee PSP/VISA/MASTERCARD w Polsce?
„W naszym przypadku opłata należna Agentowi Rozliczeniowemu od Wydawcy jest porównywalna z wysokością opłaty „interchange” stosowanej w działalności organizacji kartowych. PSP udostępniając swoje usługi podmiotom

poziomie, co sprawia, że koszt pozyskania naszej metody płatności jest dla uczestnika minimalny. Należy przy tym podkreślić, że PSP zobligowana jest przez Regulatora do niedyskryminowania żadnego z uczestników i oferowanie wszystkim takich samych warunków prawnych, technicznych i handlowych.”

5.6. Możliwe scenariusze

Na tle przedstawionej sytuacji na rynku usług bankomatowych, możliwe są co najmniej trzy scenariusze jego rozwoju:

1) Scenariusz – brak zmian (status quo)

Scenariusz ten zakłada, że w najbliższym okresie (kilku lat) nie nastąpią zmiany, które miałyby wpływać na istotną modyfikację obecnych trendów na rynku usług bankomatowych, a przede wszystkim nie zmienią się stawki interchange bankomatowego, ani też nie zostaną wprowadzone opłaty typu surcharge. Oznacza to, że utrzymają się obserwowane trendy, a mianowicie:

- powolna redukcja liczby bankomatów bankowych w ramach własnych sieci banków, ze względu na wzrost kosztów obsługi ATM-ów, szczególnie na obszarach wiejskich lub niewielkich miasteczek oraz lokalizacjach mało atrakcyjnych w ramach większych aglomeracji;
- przechodzenie banków od własnych sieci bankomatowych na outsourcing, czyli przekazywanie ATM-ów do operatorów niezależnych na warunkach umów bilateralnych zapewniających rentowność przejmowanych urządzeń (głównie urządzenia zlokalizowane przy placówkach tych banków). Bankomaty nierentowne, na których nie będzie zależało bankom, będą likwidowane. Oznacza to stopniowe redukcje liczby ATM-ów w skali całego kraju. Tę tendencję potwierdzają ostatnie dwie operacje tego typu dotyczące Santander Bank Polska i SKOK-ów;
- zwiększanie się kosztów netto obsługi bankomatów bankowych i obciążanie nimi rachunku efektywności prowadzenia kont osobistych/oszczędnościowo-rozliczeniowych, a w dalszej kolejności całą ekonomikę banków. W szczególności dotkliwe to będzie dla małych banków, głównie spółdzielczych, które nie będą mogły rezygnować z bankomatów, gdyż oznaczałoby to całkowite zlikwidowanie tego typu urządzeń na danym terenie;

- potencjalne wprowadzenie lub rozszerzenie opłat za usługi bankomatowe dla własnych klientów, aczkolwiek ze względu na konkurencję prawdopodobieństwo takich działań należy uznać za niewielkie;
- w momencie ostatecznego stwierdzenia braku szans na podwyżkę opłaty interchange przez operatorów niezależnych, podejmowane będą decyzje o likwidacji ich nierentownych urządzeń (stopniowo lub skokowo). W skali całego rynku byłoby to ok. 20-30% ATM-ów Polsce⁹³, co oznaczałoby dość drastyczną zmianę w dostępie do gotówki;
- niezależni operatorzy bankomatowi zmieniać będą swój model biznesowy – odchodzenie od sieci tradycyjnych, własnych bankomatów (pozostawienie tylko tych generujących satysfakcjonujące dochody z DCC, a i te będą się kurczyć z powodu upowszechniania się kart wielowalutowych rozpowszechnionych przez m.in. Revolut) na rzecz obsługi ATM-ów objętych umowami bilateralnymi z bankami;
- problem i napięcia związane z nieekwiwalentnością opłat bankomatowych interchange wobec faktycznie ponoszonych kosztów usług wypłaty gotówki, które stosowane są przez VISA/MASTERCARD/PSP przeniesie się i nasili w ramach dyskusji pomiędzy międzynarodowe organizacje płatnicze, banki (a także w ramach samego środowiska bankowego np. banki małe i duże, posiadające własne sieci bankomatowe, mające umowy bilateralne z niezależnymi operatorami oraz banki całkowicie polegające na urządzeniach podmiotów trzecich) a operatorów niezależnych. Wzrośnie presja na NBP i KNF jako organy odpowiadające za rynek płatności i gwarancje dostępu do gotówki dla polskiego społeczeństwa;
- zwiększy się zainteresowanie usługą cashback. Pojawią się akcje promocyjne i edukacyjne w tym zakresie.

2) Scenariusz – podwyżka opłat rozliczeniowych – interchange bankomatowego

Najważniejsza w tym przypadku byłaby skala podwyżki opłaty i ewentualna zmiana jej formuły z kwotowej na procentową. Oznaczałoby to zahamowanie lub osłabienie trendów wymienionych przy pierwszym scenariuszu. Jednak najważniejsze byłoby uniknięcie drastycznych redukcji liczby

⁹³ Na podstawie rozmów z przedstawicielami Euronetu przeprowadzonych na potrzeby badania wynika, że może to być nawet 40%.

urządzeń oraz osłabienie narastających napięć w tej kwestii o wymiarze ekonomicznym oraz społecznym. Niemniej nie należy się spodziewać zmian tak dużych, aby atrakcyjność biznesu bankomatowego zachęcała do rozwoju tej niszy rynkowej i np. powrotu do organicznej budowy/rozbudowy sieci ATM-ów. Wobec stanowiska VISA/MASTERCARD/PSP, ale także NBP oraz dużej części banków podwyższenie i/lub zmiana formuły opłaty bankomatowej interchange jest mało prawdopodobna.

3) Scenariusz – wprowadzenie surcharge

Ten scenariusz jest najtrudniejszy do sprecyzowania. Jednakże przede wszystkim na drodze do wprowadzenia opłaty surcharge stoi NBP i mało prawdopodobne jest, aby ta blokada była w najbliższym czasie do odblokowania. Być może dopiero drastyczna decyzja operatorów niezależnych na temat daleko idącej likwidacji części ATM-ów wymusi zgodę NBP. W przypadku wprowadzenia surcharge, o faktycznym kształcie rynku decydować będą zarówno reakcje klientów, jak i podmiotów biorących udział na rynku bankomatowym: banków (dużych, małych, posiadających własne sieci, outsourcingujących, operatorów niezależnych). Jednakże można pokusić się o stwierdzenia, że:

- klienci będą się starać wybierać banki, które oferują bezpłatne korzystanie z bankomatów będących w ich zasięgu (głównie własne sieci lub urządzenia objęte umowami bilateralnymi),
- wzrośnie zainteresowanie alternatywnymi źródłami zasilania w gotówkę, a przede wszystkim korzystanie z usługi cashback pod warunkiem braku lub niskich opłat za cashback (stawkę jak za wypłatę w ATM w stosunku do swojego klienta definiuje bank),
- operatorzy niezależni zostaną zmuszeni (aczkolwiek zrobią to niechętnie) do wprowadzenia opłaty surcharge, co najmniej w przypadku niektórych, dotychczas nierentownych bankomatów,
- banki przeprowadzą gruntowną analizę rentowności swoich bankomatów (zwłaszcza pod kątem korzystania z nich przez obcych klientów) i na tej podstawie podejmą decyzję o wprowadzeniu lub nie opłaty surcharge. Jednakże nie będą się spieszyć z tymi decyzjami;
- banki i operatorzy niezależni dokonają analiz i przeglądu dotychczas zawartych umów bilateralnych pod kątem zmian rynkowych

wywołanych wprowadzeniem opłat surcharge, a także ewentualnymi skutkami dla rentowności usługi wypłaty gotówki za pośrednictwem bankomatu.

- pojawi się nowy (wzmocniony) czynnik zachęcający do transakcji bezgotówkowych i rezygnacji z obrotu gotówkowego, co rzutować będzie w dłuższej perspektywie czasowej na zmianę modelu biznesowego zarówno banków (rezygnowanie z własnych bankomatów – niektórych lub wszystkich, przechodzenie na outsourcing usług bankomatowych, ograniczanie liczby placówek bankowych z funkcjami kasowo-skarbowymi), jak i niezależnych operatorów bankomatów (redukcja liczby własnych bankomatów – głównie wolnostojących, w mniej atrakcyjnych lokalizacjach, koncentrowanie się na obsłudze klientów banków z którymi operatorzy ci będą mieli podpisane umowy).

5.7. Model dotowania bankomatów

Model dotowania bankomatów na terenach zagrożonych brakiem dostępu do gotówki można oprzeć na następujących założeniach:

- rozpatrywane mogą być obszary, gdzie w zasięgu 10 km nie ma bankomatu lub jest tylko jeden i na danym terenie mieszka co najmniej 3 tys. mieszkańców;
- punktem odniesienia są średnie (ogólnokrajowe) koszty bankomatów obsługiwanych przez niezależnych operatorów (są one niższe o ok. 1/3 niż średnie koszty operatorów bankowych). Koszty te powinny być badane co roku przez niezależnego audytora na zlecenie NBP;
- ze względu na bardzo małą atrakcyjność lokalizacji ATM-ów, potencjalnie objętych programem dotacyjnym, pomija się kwestię transakcji i przychodów DCC (znikome prawdopodobieństwo wystąpienia);
- ze względu na to, że celem systemu dotowania jest zapewnienie dostępu do gotówki, pod uwagę powinny być wzięte średnie koszty urządzeń obsługujących tylko wypłaty. Jeśli zatem mielibyśmy do czynienia z recyklerem, to zarówno dodatkowe koszty lub oszczędności, jak i ewentualne przychody z tego tytułu można pominąć.
- założeniem modelu jest pokrycie kosztów (standardowych) generowanych przez bankomat, po

uwzględnieniu (pominięciu) kwestii DCC i wpłat (czyli według w/w formuły). Powyższe pokrycie wynikałoby z przychodów z tytułu wypłat gotówki klientów własnych i obcych obliczanych według średnich stawek interchange bankomatowego (VISA/MASTERCARD/BLIK) plus dotacja.

- czynnikiem modyfikującym dotację byłby „udział własny” banku – właściciela bankomatu, w ponoszeniu straty z tytułu jego działalności, w wysokości 25%.

Wzór:

Podstawa wyliczenia dotacji = koszty utrzymania bankomatu (standardowe jak dla operatora zewnętrznego) minus „wewnętrzne” przychody z tytułu wypłat klientów własnych banku (wg. średniej stawki interchange bankomatowego) i przychody z tytułu wypłat na rzecz klientów zewnętrznych.

Dotacja = podstawa wyliczenia dotacji minus 25% („udział własny” banku)

Schematyczny przykład – bankomat z 400 transakcjami miesięcznie (I połowa 2022 r.):

4170 PLN (koszty) – 520 PLN (400 transakcji x 1,3 PLN) = 3650 PLN (podstawa wyliczenia dotacji miesięcznej)

3650 PLN (podstawa wyliczenia dotacji) – 912,50 PLN („udział własny” banku) = 2737,50 PLN (dotacja miesięczna)

Dotacja (dla 1 bankomatu) w skali roku 12 x 2737,50 = 32 850 PLN

W kolejnym kroku należałoby oszacować, jakiej wielkości fundusz byłby potrzebny do sfinansowania dotacji w skali całego kraju. Wobec braku szczegółowych danych można przyjąć jedynie szacunki. Według oszacowań operatora sieci bankomatowych banków spółdzielczych ok. 350 urzędzeń nie generuje miesięcznie więcej niż 400 transakcji. Zatem z dużą dozą prawdopodobieństwa w okresie najbliższych 3 lat te ATM-y zostaną zlikwidowane. Pozostaje jeszcze pytanie, które z nich spełniają zarysowane powyżej kryteria.

Analizę dodatkowo można wzmocnić spojrzeniem na liczbę bankomatów w gminach o najniższej gęstości urzędzeń na 1 tysiąc mieszkańców. W skali kraju jest 420 takich urzędzeń, aczkolwiek z pewnością również według tego zestawienia nie wszystkie spełniają postawione kryteria dotacyjne. Jednakże na podstawie bardziej szczegółowych próbek z analizowanych województw dolnośląskiego i podlaskiego można pokusić się o przyjęcie w skali całej Polski wielkości 2/3 z pierwszej z w/w liczb, czyli 233 (z 350), a 1/2 z drugiego zestawienia 210 (z 420). Uzyskane wyniki są zbliżone – średnio ok. 220 ATM-ów.

Zatem roczne potrzeby sfinansowania dotacji wynosiłyby 7 227 tys. PLN. Tutaj jednak należy poczynić zastrzeżenia, że podstawa kosztowa została przyjęta z I połowy 2022 r, a od tego czasu inflacja wyniosła ponad 15%. Pozostaje jeszcze kwestia źródła finansowania dotacji. Ze względu na to, że instytucją odpowiedzialną za utrzymanie infrastruktury krytycznej dla państwa polskiego pod kątem dostępu do gotówki jest Narodowy Bank Polski, to właśnie główny ciężar tych obciążeń mógłby przypaść na NBP. Ważną rolę odgrywają też jednostki samorządu terytorialnego, odpowiedzialne za funkcjonowanie i rozwój swoich terenów. Dlatego też część dotacji mogłaby pochodzić z budżetów sejmików wojewódzkich. Potencjalna struktura pokrywania strat generowanych przez bankomaty na obszarach wiejskich i małomiasteczkowych wyglądałaby następująco:

Strata z bankomatu = 50% (dotacja NBP) + 25% (budżet wojewódzki) + 25% („udział własny” właściciela bankomatu)

Kwestia doprecyzowania wielkości funduszu i źródeł jego sfinansowania pozostają otwarte, niemniej nasilające się problemy w dostępie do gotówki wraz z niekorzystnymi uwarunkowaniami o charakterze geopolitycznym, środowiskowym i społecznym wymagają podjęcia dyskusji na powyższy temat.

Pozostaje też zagadnienie wysokości interchange bankomatowego, gdyż w zaproponowanym modelu wysokość dotacji uległaby obniżeniu w przypadku zmiany (podwyższenia) stawek praktycznie zamrożonych od prawie 15 lat.

Niemiecki rynek bankomatów banków spółdzielczych – wnioski dla Polski

6.1. Dostęp do gotówki w Niemczech

W Niemczech banki spółdzielcze odgrywają ważną rolę w krajobrazie finansowym, przyczyniając się do stabilności sektora bankowego oraz wspierając rozwój lokalnych społeczności i gospodarki. Banki spółdzielcze w Niemczech znane są jako Volksbanken und Raiffeisenbanken, co odnosi się do ich korzeni w ruchach spółdzielczych założonych przez Friedricha Wilhelma Raiffeisena i Hermanna Schulze-Delitzę w XIX wieku. Warto wspomnieć, że oprócz klasycznych banków spółdzielczych w Niemczech funkcjonują również nietypowe instytucje spółdzielcze. Do takich spółdzielni można zaliczyć banki kościelne, które specjalizują się obsłudze księży, pastorów i parafii, kurii biskupich i organizacji charytatywnych związanych z kościołem⁹⁴.

System bankowości spółdzielczej cieszy się w Niemczech dużym zaufaniem społeczeństwa. Portal Statista przeprowadził badanie (okres lipiec 2022 – czerwiec 2023), którego celem było określenie „Komu Niemcy powierzają pieniądze”. Z badania wynika, że dużym zaufaniem cieszą się banki spółdzielcze⁹⁵. Sprzyja temu dobrze rozwinięta sieć placówek i bankomatów.

Tradycyjnie niemiecki system bankowy opiera się na trzech filarach. Obok banków spółdzielczych funkcjonują banki prywatne (w tym duże banki komercyjne) oraz banki publiczno-prawne (kasy oszczędnościowe i landesbanki). Sektor bankowości spółdzielczej w Niemczech funkcjonuje (podobnie jak w Polsce) w strukturze dwuszczeblowej. W Niemczech od 2016 r. bankiem centralnym banków spółdzielczych jest DZ Bank AG. Banki spółdzielcze w Niemczech działają w ramach silnej i zintegrowanej struktury Genossenschaftliche FinanzGruppe Volksbanken Raiffeisenbanken, która jest największą spółdzielczą grupą bankową w Europie. Istotną rolę w ramach niemieckiej bankowości spółdzielczej pełni również stowarzyszenie BVR. Naczelną instytucją FinanzGruppe jest Federalny Związek Niemieckich Banków Ludowych i Banków Raiffeisena (BVR), reprezentujący i chroniący interesy gospodarcze wszystkich niemieckich banków spółdzielczych⁹⁶.

Po fali konsolidacji banków zrzeszających (ostatnim akordem było połączenie WGZ z DZ Bankiem), w Niemczech funkcjonuje obecnie jeden duży bank

zrzeszający (DZ Bank), który jest drugim co do wielkości aktywów bankiem w Niemczech (na koniec 2022 r. był to 53 bank pod względem wartości aktywów na świecie; 670 mld dolarów⁹⁷). Natomiast największym bankiem spółdzielczym jest niezmiennie Deutsche Apotheker-und Arztkbank z sumą bilansową na koniec 2023 r. wynoszącą 51 mld euro.

W niemieckiej bankowości spółdzielczej obowiązuje zasada terytorialności. Struktura bilansu banków spółdzielczych wskazuje na dużą rolę w ich modelu biznesowym działalności depozytowo-kredytowej. Cechą charakterystyczną niemieckiej bankowości spółdzielczej jest bardzo niska relacja kredytów do depozytów. Bardzo ważnym elementem funkcjonowania niemieckich banków spółdzielczych jest kooperacja między bankami spółdzielczymi oraz banków spółdzielczych z bankiem zrzeszającym. Banki spółdzielcze współpracują ze sobą w ramach sieci, aby zwiększyć swoją siłę rynkową, dzielić się zasobami i lepiej obsługiwać swoich klientów. Ta współpraca może obejmować wspólne inicjatywy marketingowe, udostępnianie infrastruktury technologicznej i wzajemne udzielanie sobie wsparcia finansowego. W celu sfinansowania większych projektów inwestycyjnych często są zawierane konsorcja kredytowe.

Na koniec 2022 r. w Niemczech działało 737 banków spółdzielczych. Liczba banków od 1970 r. zmniejszyła się prawie 10-krotnie. Konsolidacja sektora bankowości spółdzielczej w Niemczech ciągle trwa. W latach 2012-2022 liczba banków spółdzielczych w Niemczech wg danych BVR spadła z 1101 do 737⁹⁸. Spadkowi liczby banków towarzyszył wzrost liczby członków banków spółdzielczych. Liczba członków na koniec 2022 r. wynosiła 17,95 mln⁹⁹.

Na koniec października 2023 r. łączne aktywa banków spółdzielczych w Niemczech wynosiły 1,17 bln euro¹⁰⁰. Wartość aktywów całego niemieckiego sektora bankowego wyniosła 10,86 bln euro¹⁰¹. Udział aktywów niemieckich banków spółdzielczych w całości sektora bankowego wyniósł więc na koniec października 2023 r. 10,7%.

⁹⁴ E. Gostomski, Nietypowe banki spółdzielcze, Świat Bankowości Spółdzielczej, nr 3/597, Lipiec-Wrzesień 2020, s. 19.

⁹⁵ „Komu Niemcy powierzają pieniądze?” Te banki wybierają najczęściej, <https://forsal.pl/biznes/bankowosc/artykuly/9330627,komuniemcy-powierzaja-pieniadze-te-banki-wybioraja-najczesciej.html> (dostęp: 22.03.2024).

⁹⁶ E. Gostomski, Bankowość spółdzielcza w Niemczech: Niemiecka FinanzGruppe w systemie Ochrony Instytucjonalnej, NBS 2014/09.

⁹⁷ https://pages.marketintelligence.spglobal.com/rs/565-BDO-100/images/WorldLargestBanks2023.pdf?utm_medium=cpc&utm_source=google&utm_campaign=Desktop_Commercial_Banking_Ranking_EU_Tier1_Search_Google&utm_term=top&banks&eu-rope&utm_content=661601421276&gclid=CjwKCAiAloavBhBO-EiwAbtAJ01uXewClmsIWc6wRb-zfsU8aP6rxdsrGRLr_S7oYznH2o-d1jSL94BoCyvAQAvD_BwE (dostęp: 2.03.2024).

⁹⁸ [https://www.bvr.de/p.nsf/0/F0F8A6D1636D3A1CC1257D0A00540564/\\$file/BVREntwicklungseit19702022.pdf](https://www.bvr.de/p.nsf/0/F0F8A6D1636D3A1CC1257D0A00540564/$file/BVREntwicklungseit19702022.pdf) (dostęp: 2.03.2024).

⁹⁹ [https://www.bvr.de/p.nsf/0/F0F8A6D1636D3A1CC1257D0A00540564/\\$file/BVREntwicklungseit19702022.pdf](https://www.bvr.de/p.nsf/0/F0F8A6D1636D3A1CC1257D0A00540564/$file/BVREntwicklungseit19702022.pdf) (2.03.2024).

¹⁰⁰ Monatsbericht, Deutsche Bundesbank, Februar 2024, s. 24.

¹⁰¹ Tamże.

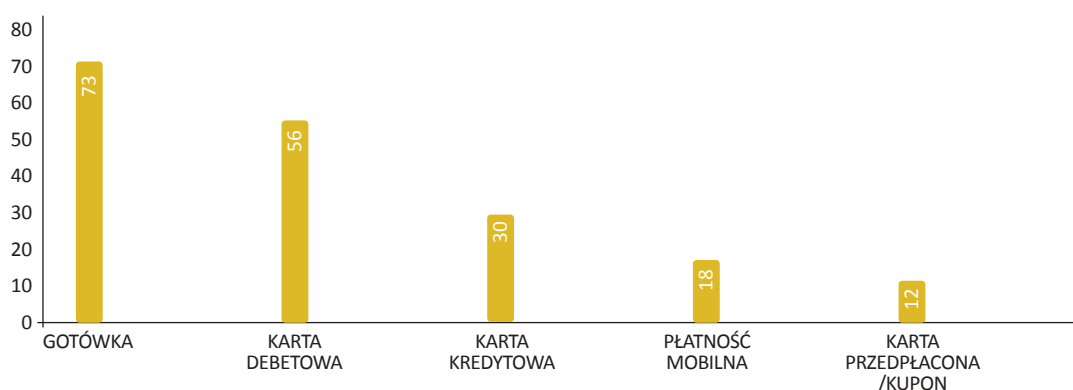

Przed przedstawieniem roli banków spółdzielczych w zapewnieniu dostępu do gotówki w Niemczech w oparciu o bankomaty warto poruszyć problem korzystania z gotówki w Niemczech. Po pierwsze, wykorzystanie gotówki jest powszechne. Społeczeństwo niemieckie chętnie wykorzystuje gotówkę w codziennych płatnościach, choć tak jak w innych krajach obserwuje się w Niemczech spadek jej roli w transakcjach na niewielkie kwoty, ale ciągle wskaźniki obrazujące wykorzystanie gotówki utrzymują się na wysokim poziomie. Niemcy podchodzą bowiem z dużym sceptycyzmem do płatności bezgotówkowych i cyfrowych. Niewielu Niemców czuje się komfortowo, że przepływy ich pieniędzy w cyfrowym świecie będą całkowicie przejrzyste dla banków i państwa. Gotówka na tle płatności bezgotówkowych ma niepodważalne atuty, począwszy od anonimowości, a skończywszy na tym, że zapewnia stałą możliwość płacenia i jest niezależna od sieci energetycznej. Aby otrzymać gotówkę, nie jest wymagane konto bankowe, płatność jest łatwa bez względu

na grupę wiekową, wykształcenie czy status społeczny płacącego.

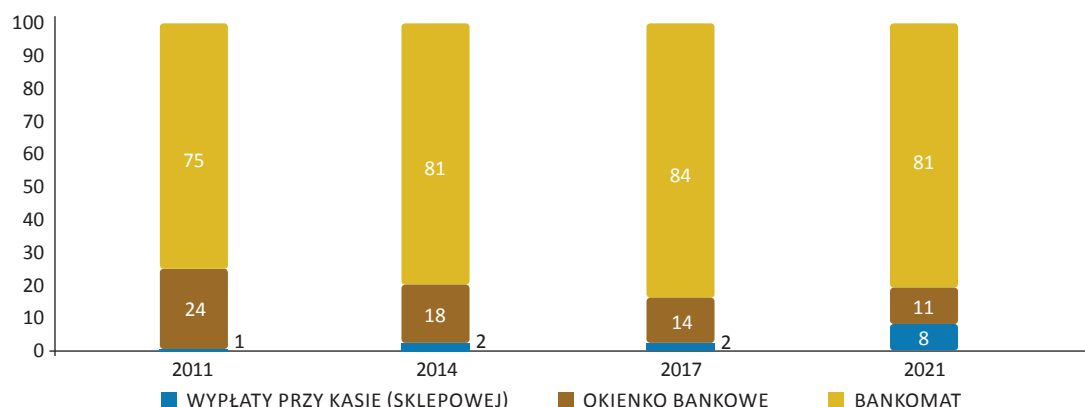
W analizach prowadzonych przez portal Statista podkreśla się, że gotówka stanowi nadal najpopularniejszą metodę płacenia rachunków na miejscu, w restauracjach, sklepach detalicznych i innych punktach sprzedaży offline. Taką formę płatności wybierało w 2023 r. 73% zapytanych przez portal Statista w ramach Statista Consumer Insights (w 2020 r. 84%)¹⁰². Widać trend spadkowy, ale przywiązanie do gotówki jest ciągle duże. Może to też wynikać z utrudnień po stronie punktów akceptujących płatności gotówkowe i preferowania przez nich gotówki jako podstawowej formy zapłaty za towary i usługi.

Dostęp do gotówki zapewniają w Niemczech głównie bankomaty. Okienka placówek bankowych oraz wypłaty w kasach sklepów mają ograniczone znaczenie (zob. rys. 6.2.).

Rysunek 6.1. Jak Niemcy płacą za usługi i towary? – handel detaliczny, restauracje, etc.

Źródło: F. Zandt, Bargeldnutzung, op. cit.

Rysunek 6.2. Udział poszczególnych źródeł wypłaty gotówki w sumie całkowitych wypłat rocznych

Legenda: Badanie przeprowadzono wśród osób posiadających dostęp do rachunku rozliczeniowego (n=2919).

Źródło: Zahlungsverhalten in Deutschland 2021, Deutsche Bank, 2022, s. 10.

¹⁰² F. Zandt, Bargeldnutzung bleibt stabil, Mobile Payment nimmt zu (Statista GmbH) (2023), <https://de-1statista-1com-1isvchtyq0084.hansolo.bg.ug.edu.pl/infografik/25256/umfrage-zu-genutzten-zahlungsmitteln-am-point-of-sale/> (dostęp: 22. März 2024)

Warto zwrócić uwagę na wzrost znaczenia bankomatów w Niemczech w zapewnieniu dostępu do gotówki. Udział bankomatów w strukturze źródeł wypłaty gotówki przekraczał w 2021 r. 80%. W latach 2011-2021 zmniejszyła się natomiast znacząco rola okienek bankowych, co można powiązać ze zmniejszającą się rolą pracowników banków w obsłudze gotówkowej klientów. Obsługa gotówkowa przeniosła się do bankomatów. Za uważalny jest natomiast wzrost znaczenia wypłat przy kasie w sklepach. Duże sieci spożywcze w Niemczech umożliwiają klientom przy zakupach o wartości od 5 euro (np. Lidl) do 20 euro (np. Edeka) wypłatę gotówki w kasie do 200 euro. W obliczu likwidacji placówek bankowych trend w kierunku wykorzystywania kas sklepowych do wypłat gotówki będzie się nasilał.

Gotówka jest wspierana przez Bundesbank. Jego przedstawiciele podkreślają, że gotówka stanowi część podstawowej infrastruktury kraju i jest niezbędna¹⁰³. Bundesbank przedstawił w 2024 r. trzy scenariusze rozwoju gotówki w Niemczech do 2037 r.¹⁰⁴. Pierwszy z nich to hipercyfrowy świat płatności, w którym gotówka znika ze świata płatności¹⁰⁵. Drugi scenariusz zakłada powrót do gotówki¹⁰⁶. Scenariusz ten nazwany został renesansem gotówki i zakłada się w nim, że świadomość ekstremalnych zdarzeń, które miały niedawno miejsce (pandemia), czy ciągle trwają (zmiany klimatyczne i wojna) skłonią ludność do bardziej zrównoważonego stylu życia¹⁰⁷. Ostatni (trzeci) scenariusz to świat hybrydowy, w którym różne metody płatności istnieją równolegle i są wykorzystywane przez różne części populacji¹⁰⁸. Jednocześnie ta hybrydowość jest zagrożona¹⁰⁹. Przedstawienie tych scenariuszy świadczy o tym, że w Niemczech istnieją poważne obawy o los gotówki w średnim terminie. Warto przypomnieć, że gotówka ma istotne zalety. W przeciwieństwie do cyfrowych metod płatności jest odporna na wyłączenia prądu czy ataki terrorystyczne.

Z punktu widzenia celu badań ważne jest badanie Bundesbanku przeprowadzone pod koniec 2021 r., które miało m.in. pomóc odpowiedzieć na pytanie, czy ludzie w Niemczech mogą płacić gotówką lub bezgotówkowymi metodami płatności zgodnie ze swoimi preferencjami, czy też na ich wybór pośrednio

wpływa brak możliwości wypłaty¹¹⁰. Przeprowadzona analiza empiryczna pozwoliła na sformułowanie następujących wniosków¹¹¹:

- 1) nie występowały problemy z pozyskiwaniem gotówki (był do niej łatwy dostęp),
- 2) 94% ankietowanych oceniło wysiłek związany z udaniem się do bankomatu jako niski lub bardzo niski,
- 3) średni czas wymagany na wypłatę wynosił około dziewięciu minut,
- 4) grupy osób szczególnie wrażliwych zgłaszały nieco większe zaangażowanie czasu,
- 5) nie zaobserwowano niedoborów podaży, zwłaszcza na obszarach wiejskich.

Wyniki badań z 2021 r. nie wskazywały na problemy z dostępem do gotówki. Jednak sytuacja w Niemczech jest dynamiczna i ten pozytywny obraz dostępu do gotówki może być zagrożony, zwłaszcza, że liczba bankomatów w Niemczech spada.

Niemcy należą w Europie do liderów, jeśli chodzi o dostępność do bankomatów. Liczba bankomatów ogółem w Niemczech na koniec 2023 r. wynosiła 51.855 (dane BVR). W przeliczeniu na 1 mln mieszkańców (w Niemczech mieszka ok. 83,2 mln osób) liczba bankomatów na koniec 2023 r. wyniosła 623, czyli o prawie 100 bankomatów więcej niż w Polsce.

6.2. Banki spółdzielcze na rynku bankomatów w Niemczech

Rynek bankomatów w Niemczech jednak kurczy się. Od końca 2020 r. w Niemczech sieć bankomatów zmniejszyła się o 8.897. W wyniku redukcji sieci z ostatnich kilku lat bankomatów w Niemczech jest najmniej od 20 lat. Jednym z powodów likwidowania bankomatów jest z pewnością mniejsze wykorzystywanie przez obywateli Niemiec gotówki. Drugą przyczyną wpływającą na zmniejszanie się liczby bankomatów są ich eksplozje i próby wysadzenia. Jeśli chodzi o fizyczne ataki, to w 2022 r. odnotowano 660 takich zdarzeń (wzrost o 14% w porównaniu z poprzednim rokiem)¹¹². Modne (jeśli można użyć takiego sformułowania) stało się wysadzanie bankomatów¹¹³.

¹⁰³ Bundesbank macht sich für das Bargeld stark, <https://www.tagesschau.de/wirtschaft/finanzen/bargeld-bundesbank-100.html> (dostęp: 3.03.2024).

¹⁰⁴ Perspektiven für das Bargeld – Ein systematischer Blick auf die Zukunft des Bargeldes, Monatsbericht, Deutsche Bundesbank, Januar 2024.

¹⁰⁵ Tamże, s. 34.

¹⁰⁶ Tamże, s. 38.

¹⁰⁷ Tamże.

¹⁰⁸ Tamże, s. 39.

¹⁰⁹ Tamże.

¹¹⁰ Zugang zu Bargeld in Deutschland – Ergebnisse einer repräsentativen Bevölkerungsbefragung, Deutsche Bundesbank, Monatsbericht, Dezember 2022, s. 57.

¹¹¹ Tamże.

¹¹² Angriffe auf Geldautomaten, Bundeslagebild 2022, Bundeskriminalamt, s. 4.

¹¹³ Tamże.

Co ciekawe, większość podejrzanych o wysadzanie bankomatów to obywatele holenderscy o marokańskich korzeniach¹¹⁴.

Wśród innych metod ataków warto wskazać stosowanie szlifierek kątowych czy rozpieraczy hydraulicznych¹¹⁵. Coraz większe wyzwanie stanowią również ataki techniczne (skimming oraz jackpotting).

Ataki na bankomaty odczuwa w Niemczech sektor ubezpieczeniowy. 6 grudnia 2023 r. Stowarzyszenie Niemieckiej Branży Ubezpieczeniowej GVD ogłosiło, że w 2022 r. ataki na bankomaty spowodowały szkodę na poziomie 110 mln euro¹¹⁶. Wypłaty odszkodowań dotyczyły przede wszystkim zniszczonych urządzeń i infrastruktury technicznej¹¹⁷. W 2023 r. (do 23 listopada) doszło w Niemczech (wg informacji uzyskanej przez Handelsblatt) do 413 eksplozji i prób eksplozji, co oznacza średnio 1,26 próby dziennie. Wg niemieckiej policji większość przestępstw została popełniona przez grupę przestępczą z Holandii, która składa się z kilkuset osób i której członkowie często pochodzą z Maroka.

Niemiecki rynek bankomatów jest zróżnicowany. Bankomaty są bowiem w posiadaniu banków, jak

i niezależnych operatorów, choć Ci ostatni nie mają dobrze rozwiniętej sieci ATM-ów w Niemczech. Największymi sieciami bankomatów dysponują kasy oszczędnościowe (system Sparkassen) oraz banki spółdzielcze¹¹⁸. Udział bankomatów banków spółdzielczych w ogólnej liczbie bankomatów w Niemczech wyniósł na koniec 2023 r. 28,3%. Bankomaty w Niemczech bardzo często są zlokalizowane w oddziałach banków. Na przykład system Sparkassen obsługuje ponad sześć razy więcej bankomatów w oddziałach banków niż bankomatów w odległych lokalizacjach¹¹⁹. Większość bankomatów oddziałowych znajduje się w holach banków, dostępnych 24 godziny na dobę po przeciągnięciu karty¹²⁰.

Z danych zawartych w tablicy 6.1. wynika, że największą siecią bankomatów w Niemczech dysponuje system kas oszczędnościowych (Sparkassen). Drugą co wielkości sieć posiadają banki spółdzielcze i PSD¹²¹. Ważną rolę (szczególnie w dużych miastach) odgrywają bankomaty CashGroup. Udział Euronetu w niemieckim rynku bankomatów wynosił w 2022 r. kilka procent. W Niemczech funkcjonują również bankomaty, które nie należą do żadnej sieci, ale można je często spotkać na dworcach i lotniskach, np. z napisem Bankhaus August Lenz¹²².

Tablica 6.1. Największe sieci bankomatów w Niemczech w 2022 r.

Sieć	Liczba urządzeń
Kasy oszczędnościowe	23 000
BankCardServiceNetz	17 300
Sieć banków spółdzielczych i banki PSD	
CashGroup (Deutsche Bank, Commerzbank, Hypovereinsbank)	7 000
CashPool (Santander, BBBank, Targobank)	3 200
Euronet	2 000
Cardtronics	1 800

Źródło: Statista.de.

¹¹⁴ <https://www.bankingclub.de/news/kriminalitaet/ich-habe-den-eindruck-es-ist-schlicht-zu-unattraktiv-fuer-banken-geld-fuer-zusaetzliche-sicherheit-auszugebenparadies/> (dostęp: 21.08.2024).

¹¹⁵ Angriffe auf Geldautomaten..., op. cit.

¹¹⁶ E. Atzler, S. Schier, Versicherte Schäden liegen bei 110 Millionen Euro, <https://www.handelsblatt.com/finanzen/banken-versicherungen/geldautomaten-versicherte-schaeden-liegen-bei-110-millionen-euro/100002497.html> [dostęp: 18 marca 2024 r.).

¹¹⁷ Tamże.

¹¹⁸ W. P. van Groen, Z. Kilhoffer, R. Musmeci, The Future of EU ATM Markets. Impacts of digitalization and pricing policies on business models, CEPS, 2018, s. 22

¹¹⁹ Tamże, s. 23.

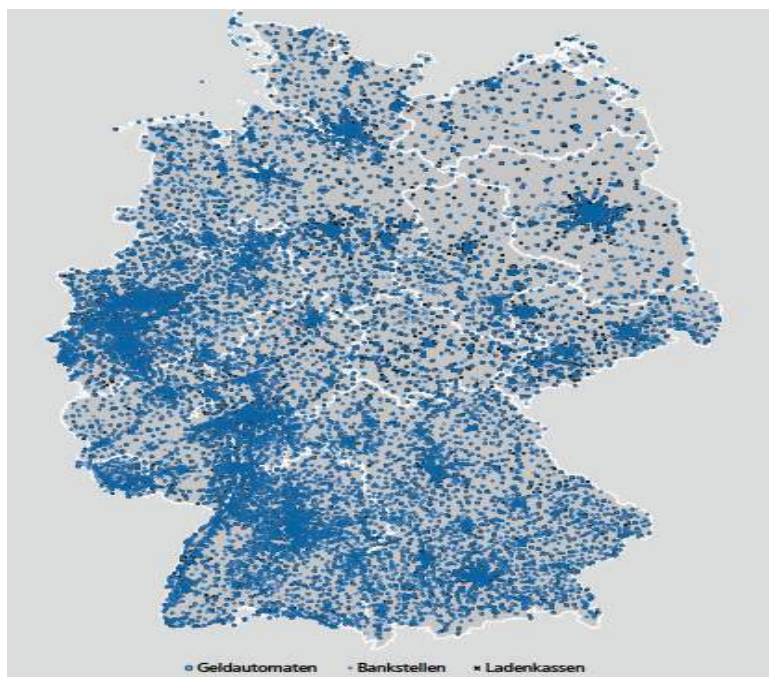
¹²⁰ Tamże.

¹²¹ Bank PSD to rodzaj banków spółdzielczych działających regionalnie, a nie lokalnie. Są to bardzo lubiane przez klientów instytucje. Należy zaznaczyć, że banki PSD nie obsługują klientów prowadzących działalność gospodarczą (Szerzej: E. Gostomski, Bankowość spółdzielcza w Niemczech: Grupa PSD-Banken bankowanie na pocztę, NBS 2015/07-08).

¹²² S. Kaiser, P. Stotz, Wo der Weg zum Bargeld weit ist, SPIEGEL Wirtschaft, <https://www.spiegel.de/wirtschaft/service/geldautomaten-wie-sind-sie-in-deutschland-verteilt-a-1226430.html> (dostęp: 18 marca 2024 r.).

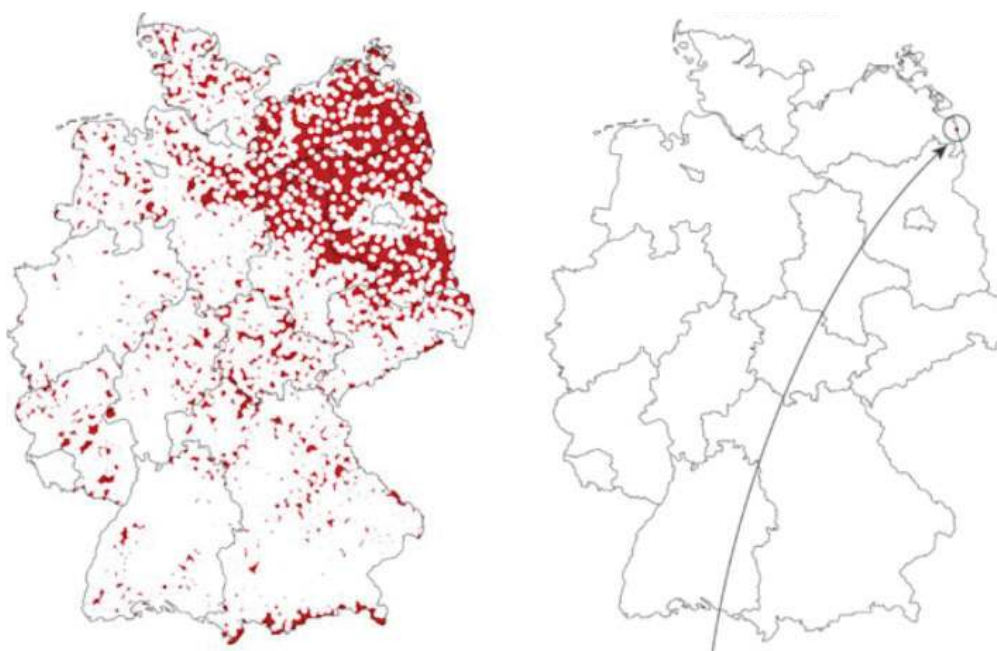
Jeśli chodzi o rozmieszczenie geograficzne bankomatów to najwięcej bankomatów jest w miastach i zachodniej części Niemiec.

Badanie dostępności bankomatów w Niemczech w układzie regionalnym przedstawiono na łamach tygodnika Spiegel. Do analizy rozmieszczenia bankomatów

Rysunek 6.3. Geograficzne rozmieszczenie miejsca wypłat pieniędzy w Niemczech (rysunek obejmuje bankomaty, placówki bankowe i kasy sklepowe)

Źródło: Zahlen & Fakten rund ums Bargeld, Deutsche Bundesbank, s. 21.

Rysunek 6.4. Obszary z odległością do bankomatu przekraczającą 5 km (mapa po lewej stronie) i z odległością powyżej 10 km (mapa po prawej stronie)

Źródło: S. Kaiser, P. Stotz, Wo der Weg, op. cit.

zastosowano wskaźnik liczby bankomatów na 10 000 mieszkańców w układzie powiatowym¹²³. Celem badania zrealizowanego przez Spiegel (to jeden z najważniejszych tygodników w Niemczech) było pokazanie rozmieszczenia bankomatów w Niemczech i obszarów, gdzie mamy do czynienia z luką podaży. Z badań wynika, że w Niemczech jest mniej lokalizacji bankomatów niż wielu przypuszcza¹²⁴. Wyraźnie widać różnice między zachodnią częścią Niemiec i wschodnią, gdzie bankomatów (szczególnie w Brandenburgii i Saksonii) jest ograniczona liczba. W regionach słabiej zaludnionych i na terenach wiejskich dostęp do bankomatów zapewniają sieci bankomatowe Sparkassen i banków spółdzielczych. Przeprowadzona przez Spiegel analiza dotyczyła również wskazania miejsc z utrudnionym i wydłużonym czasowo dostępem do bankomatu.

Pola czerwone (rys. 6.4.) wskazują na te miejsca w Niemczech, gdzie odległość do najbliższego

bankomatu przekracza 5 km. Widać, że najwięcej tego typu miejsc jest we wschodniej części Niemiec. Praktycznie nie ma natomiast miejsc w Niemczech (mapa po prawej stronie), gdzie odległość do najbliższego bankomatu wynosiłaby powyżej 10 km.

Spadek liczby bankomatów w Niemczech to zjawisko powszechne i dotyczy wszystkich instytucji zapewniających dostęp do tych urządzeń. Jednak sieć bankomatów banków spółdzielczych w Niemczech kurczy się bardziej niż ogólna ich liczba, co znalazło odzwierciedlenie w spadku udziału bankomatów banków spółdzielczych w ogólnej liczbie bankomatów. W 2023 r. w porównaniu z rokiem 2013 udział ten był niższy o ponad 4,3 pkt. proc. (zobacz tablica 6.2.). Jest to jednak ciągle ok. 1/3 bankomatów ogółem w Niemczech. Rola bankomatów działających w sieci banków spółdzielczych w zapewnianiu dostępu do gotówki w Niemczech jest zatem znacząca.

Tablica 6.2. Liczba bankomatów w Niemczech i w niemieckim systemie bankowości spółdzielczej w latach 1994–2023

Rok	Liczba bankomatów ogółem w Niemczech	Liczba bankomatów banków spółdzielczych	Udział bankomatów banków spółdzielczych w ogólnej liczbie bankomatów w proc.
1994	29.400	8.500	28,9
1995	35.700	11.500	32,2
1996	37.600	13.000	34,6
1997	41.400	14.500	35,0
1998	45.000	14.900	33,1
1999	45.512	15.300	33,6
2000	47.456	16.000	33,7
2001	49.620	16.605	33,4
2002	50.487	16.991	33,7
2003	51.560	17.320	33,6
2004	53.118	18.285	34,4
2005	53.405	18.155	34,0
2006	54.836	18.706	34,1
2007	54.641	18.655	34,1
2008	56.939	18.898	33,2
2009	57.680	19.052	33,0
2010	57.874	19.295	33,3
2011	60.315	19.417	32,2
2012	59.986	19.547	32,6

¹²³ Tamże.

¹²⁴ Tamże.

Tablica 6.2. cd. tabeli

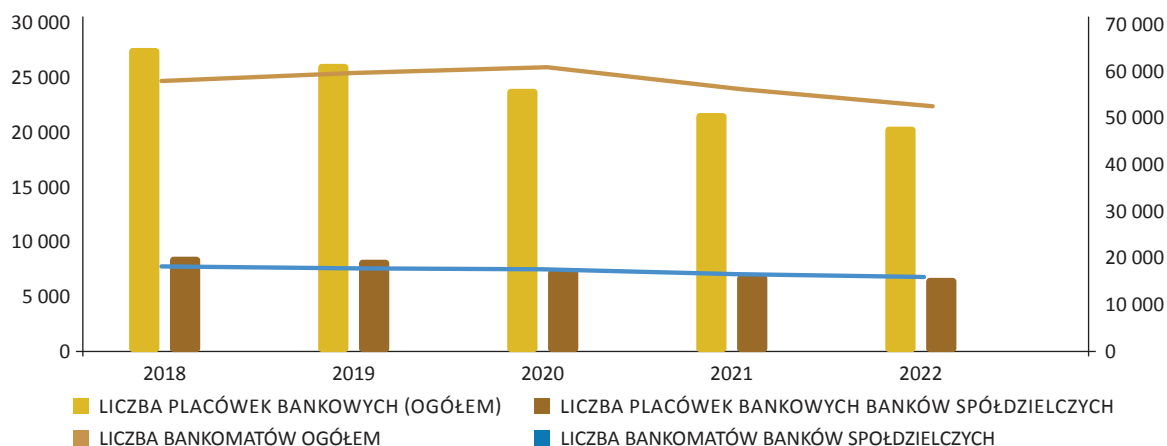
Rok	Liczba bankomatów ogółem w Niemczech	Liczba bankomatów banków spółdzielczych	Udział bankomatów banków spółdzielczych w ogólnej liczbie bankomatów w proc.
2013	60.081	19.632	32,6
2014	60.514	19.614	32,4
2015	61.118	19.364	31,7
2016	60.038	18.701	31,1
2017	58.372	18.362	31,5
2018	57.763	18.107	31,3
2019	59.475	17.669	29,7
2020	60.752	17.310	28,5
2021	56.097	16.309	29,1
2022	52.609	15.520	29,5
2023	51.855	14.696	28,3

Źródło: dane o liczbie bankomatów pochodzą z BVR; udział bankomatów – obliczenia własne.

Spadającą liczbę bankomatów w Niemczech należy powiązać z tendencją do ograniczania liczby placówek bankowych, w których bardzo często są zlokalizowane bankomaty. Od końca 2018 r. do 2022 r. ich liczba ogółem zmniejszyła się o 7441. Duży w tym trendzie udział miały banki spółdzielcze. Liczba placówek bankowych banków spółdzielczych w analizowanym okresie skurczyła się bowiem o 2051 punktów, co stanowiło 27,6% ogólnego spadku liczby placówek

bankowych w Niemczech. Sieć bankomatów banków spółdzielczych zmniejszyła się w tym samym czasie o 2587 urządzeń.

Reasumując, w zapewnieniu dostępu do bankomatów, a tym samym do gotówki, poza dużymi aglomeracjami, ważną rolę w Niemczech odgrywają małe banki lokalne (kasy oszczędnościowe i banki spółdzielcze). Udział bankomatów należących do

Rysunek 6.5. Liczba placówek bankowych i bankomatów w Niemczech w latach 2018-2022 (banki ogółem i banki spółdzielcze)

Źródło: Liczba bankomatów tablica 6.2.; liczba placówek – Bundesbank (Bestand an Kreditinstituten am 31. Dezember 2021; Bestand an Kreditinstituten am 31. Dezember 2022).

banków spółdzielczych w ogólnej liczbie bankomatów w Niemczech na koniec 2023 r. wynosił 28,3%. Niestety wraz postępującą cyfryzacją płatności liczba bankomatów niemieckich banków spółdzielczych spada. Co więcej, ten spadek jest silniejszy od spadku, który odnotowuje w ostatnich latach cały rynek bankomatów w Niemczech. W konsekwencji udział sektora banków spółdzielczych w ogólnej liczbie bankomatów zmniejsza się (w 2014 r. wynosił 32,4%).

Pomimo spadającej liczby bankomatów w Niemczech ich rola w zapewnieniu dostępu do gotówki wzrosła. Wiąże się to z kolejnym trendem będącym konsekwencją cyfryzacji płatności i obsługi klientów, a mianowicie redukcją placówek bankowych. Dostęp do gotówki poprzez kasjerów bankowych systematycznie maleje, co powoduje wzrost procentowy udziału bankomatów w wypłatach gotówki.

Spadek bankomatów w Niemczech będzie postępował, co może w przyszłości utrudnić w niektórych rejonach Niemiec dostęp do gotówki. Odpowiedzią na ten spadek jest obserwowane w Niemczech większe zaangażowanie sklepów detalicznych w zapewnieniu dostępu do gotówki. Cashback stał się w Niemczech bardzo popularny. Wg EHI Retail Institute jest on dostępny nie tylko w sieciowych sklepach spożywczych (Edeka, Rewe, Lidl), ale również w drogeriach i na stacjach benzynowych. W 2019 r. sprzedawcy detaliczni wypłacili klientom 2,23 mld euro, a w 2023 r. było to już ponad 12,3 mld¹²⁵. Wartość tej usługi w Niemczech wzrosła w okresie pięcioletnim ponad pięciokrotnie. Jest to jednak usługa odpłatna. Beneficjentami opłat są banki. Z ustaleń EHI Retail

Institute przewidziano wynosi od 0,1 do 0,2%¹²⁶. W Niemczech podkreśla się, że jest to usługa korzystna dla klientów (mają dostęp do gotówki nawet jeśli bankomat czy placówka banku jest daleko, banków (zarabiają na tej usłudze) i sieci handlowych (zmniejszają zapasy gotówki).

Doświadczenia niemieckie wskazują, że cashback to dobry kierunek utrzymania (a może nawet rozszerzenia) dostępu do gotówki w warunkach spadającej liczby bankomatów i placówek bankowych. W Polsce cashback powinien być silniej zaakcentowany. Wprowadzenie przez sieć Biedronka tej usługi może oznaczać początek jej szerszego wykorzystywania przez gospodarstwa domowe w Polsce. Jednak cashback nie ma potencjału do zastąpienia bankomatów. Może być co najwyżej narzędziem wspomagającym dostęp do gotówki.

Wśród przyczyn spadającej liczby bankomatów w Niemczech należy wymienić zbyt silnie rozwiniętą sieć bankomatów (Niemcy od lat są zaliczane do krajów z wysokim wskaźnikiem bankomatów na 1 mln mieszkańców), która w obliczu zmniejszającej się liczby transakcji gotówkowych w tym kraju stała się nieadekwatna do potrzeb. Po drugie, obserwowana w Niemczech nasilona w ostatnim czasie likwidacja placówek bankowych pociąga za sobą likwidację bankomatów, w które bardzo często oddziały bankowe były wyposażone. Po trzecie, część lokalizacji stała się nierentowna. Obsługa bankomatu w Niemczech kosztuje 20-25 tys. euro rocznie, co przy cyfryzacji jest trudne do obronienia z biznesowego punktu widzenia¹²⁷.

¹²⁵ Bargeld aus dem Supermarkt wird immer beliebter <https://www.spiegel.de/wirtschaft/bargeld-auszahlung-beim-einkauf-im-supermarkt-wird-immer-beliebter-a-22ba3087-38c6-4749-bc82-5ef627666eab> (dostęp: 2.06.2024).

¹²⁶ Tamże.

¹²⁷ Zob. F. Klemmer, Warum es in Deutschland immer weniger Geldautomaten gibt, 29.11.2023, <https://www.wmn.de/business/geld/darum-gibt-es-immer-weniger-bankautomaten-a-a-id521408> (dostęp: 21.08.2024).

Podsumowanie raportu – wnioski, rekomendacje i propozycje systemu dotowania

W niniejszym raporcie dokonano analizy wpływu czynników o charakterze innowacyjnym, przestrzennym i ekonomicznym na ograniczenie dostępu gotówki przez urządzenia bankomatowe. Istotną częścią raportu są przedstawiane rekomendacje i propozycje działań wspierających spowolnienie tego procesu. W raporcie dokonuje się też identyfikacji cech i zmian trendów w krajowym i europejskim rynku bankomatów.

Opracowanie oparte zostało na analizie dostępnych publikacji krajowych i zagranicznych (w tym specjalistycznych opracowań, dokumentów NBP, Europejskiego Banku Centralnego, Statista), analizie statystycznej polskiego rynku bankomatów w przekroju terytorialnym ze szczegółowym przeglądem sytuacji w dwóch województwach: dolnośląskim i podlaskim. Odniesiono się również do innych rynków, zwłaszcza niemieckiego. Przeprowadzono pogłębione wywiady w środowisku bankowym (w tym z zarządami banków spółdzielczych), z niezależnymi operatorami bankomatów oraz organizacjami płatniczymi VISA, MASTERCARD oraz Polskim Standardem Płatności (operatora BLIK'a).

1) Perspektywy rozwoju europejskiego rynku bankomatów

- Rynek bankomatów znalazł się w trudnym położeniu

Instalowanie nowych urządzeń w warunkach stopniowego odchodzenia od płatności gotówkowych traci uzasadnienie biznesowe. Na rozwiniętych rynkach, w tym w Europie, zarysował się w ostatnich kilku latach silny trend spadkowy. Z badań wynika, że liczba urządzeń w okresie od końca 2016 r. do połowy 2023 r. spadła z poziomu 420 tys. urządzeń do 350 tys. W Niemczech, gdzie zachowania konsumentów pod względem wykorzystywanych w codziennych płatnościach narzędzi płatniczych zawsze były konserwatywne, liczba bankomatów tylko w 2023 r. obniżyła się o prawie 9 tys. urządzeń (z 60752 do 51855).

Prognozy wskazują, że trend spadkowy utrzyma się w najbliższych latach. Spadająca rola gotówki w codziennych płatnościach będzie negatywnie wpływała na rentowność ATM-ów. W tych warunkach jeszcze większego znaczenia niż dotychczas nabierze problem właściwej lokalizacji tych urządzeń.

Kończy się w Europie czas powszechnego dostępu do bankomatów. Rola tej innowacji z lat 60. XX w., która zrewolucjonizowała dostęp do gotówki i zapoczątkowała rozwój bankowości samoobsługowej, będzie stopniowo się zmniejszała. Nie oznacza to jednak końca ery ATM-ów. Bankomaty mają bowiem szansę

przeżyć (i tak się dzieje) przynajmniej część funkcji placówki bankowej, których liczba dalej będzie się zmniejszała.

Konieczna będzie jednak zmiana postrzegania bankomatów, które społeczeństwu kojarzą się głównie z wypłatą gotówki lub możliwością sprawdzenia stanu konta. Przykładowo w Polsce (obliczenia na podstawie danych statystycznych NBP) udział wypłat gotówki w ogólnej liczbie transakcji wyniósł na koniec 2023 r. 84% (rok wcześniej 85%).

2) Aktualny stan rozwoju polskiego rynku bankomatów

- Polski rynek bankomatów częściowo wyróżnia się na tle tendencji występujących na głównych rynkach w Europie (np. na rynku niemieckim i brytyjskim)

Liczba bankomatów w Polsce, podobnie jak w Europie, systematycznie spadała od 2017 r. (do 3Q 2022 r. o 10,7%). Jednakże w okresie ostatnich 5 kwartałów lekko zaczęła wzrastać (o 4,1%). Wg danych statystycznych publikowanych przez NBP liczba ATM-ów na koniec 2023 r. była wyższa w porównaniu z 2022 r. o 777 urządzeń. W Polsce działało na koniec 2023 r. 22.085 bankomatów¹²⁸. Wzrasta znaczenie urządzeń z funkcją wpłaty gotówki, których udział w ogólnej liczbie bankomatów wzrósł do 55% (rok wcześniej tego typu urządzeń było 48%). Urządzenia z funkcją wpłaty częściowo zastępują również starsze urządzenia pozbawione tej funkcji. Ten trend w najbliższej przyszłości będzie kontynuowany, choć ogólna liczba ATM-ów prawdopodobnie nie będzie już rosła, zgodnie z ogólnym światowym trendem. Natomiast wpłaty stanowiły na koniec 2023 r. 36% wartości transakcji wykonanych z wykorzystaniem bankomatów (239,8 mld zł na 660,7 mld zł łącznie) i należy się spodziewać wzrostu ich udziału we wszystkich transakcjach przeprowadzanych przez bankomaty. Oznacza to, że bankomaty stają się coraz ważniejszym kanałem bardziej kompleksowej obsługi gotówkowej (nie tylko wypłaty) i ich przyszłość należy rozpatrywać pod kątem funkcjonowania (redukcji) placówek z obsadą osobową, a zwłaszcza posiadających funkcję

¹²⁸ Badania przedstawione w raporcie oparto na danych statystycznych na koniec 2023 r. Konieczne jest jednak wyjaśnienie, że NBP zmienił metodykę zbierania i opracowywania informacji o bankomatach. Nowe podejście pozwoliło wyeliminować podwójne uwzględnianie niektórych bankomatów w statystykach. Liczba bankomatów na koniec marca 2024 r. była o 1216 urządzeń niższa od podanej na koniec roku. Nie ma niestety możliwości porównania tych danych z okresami wcześniejszymi (Informacja o kartach płatniczych. I kwartał 2024 r., NBP, lipiec 2024 r., s. 14). W obliczu nowego sposobu liczenia bankomatów otwartym pozostaje pytanie, czy zahamowany został trend spadkowy, który obserwowaliśmy od kilku lat, czy obecny wzrost ma tylko charakter przejściowy.

kasowo-skarbcową. Rzutować to też będzie na ocenę ekonomiki bankomatów – temat szerzej poruszony w następnej części tego podsumowania.

3) Scenariusze rozwoju polskiego rynku bankomatów

- Bankomaty stanowią krytyczny element infrastruktury gotówkowej

Ważne są w tym kontekście scenariusze rozwoju polskiego rynku bankomatów. Najbardziej prawdopodobny to sytuacja stabilizacji liczby bankomatów lub stopniowego spadku w perspektywie kilkuletniej.

Scenariusz silnej redukcji liczby bankomatów w Polsce jest mniej realny, co oznaczałoby, że dostępność do gotówki poprzez ten kanał nie jest w najbliższych kilku latach zagrożona. Po pierwsze, w Polsce nie osiągnięto nigdy bardzo wysokiego wskaźnika nasycenia bankomatami mierzonego liczbą urządzeń przypadającą na określoną (np. 100 tys.) liczbę mieszkańców. Nie ma więc konieczności redukcji nadmiernie rozwiniętej sieci ATM-ów.

Po drugie, względnej stabilności w zakresie liczby bankomatów sprzyjała struktura biznesowa polskiego rynku ATM-ów, względnie zdywersyfikowana, ale z wyraźną tendencją do rozszerzania roli niezależnych dostawców usług bankomatowych. Dopóki ten biznes był relatywnie atrakcyjny, to dominacja niezależnych operatorów, dla których bankomaty są głównym obszarem działalności, działała stabilizująco na rynek bankomatów. Pod tym względem brak zmiany stawek opłaty bankomatowej interchange może wpłynąć na decyzje operatorów o redukcji tych urządzeń, które są nierentowne. Naturalnie utrzymywać będą tylko te bankomaty, na których mogą zarobić.

Spółeczna funkcja bankomatów związana z zapewnieniem dostępu do gotówki na obszarach słabiej zurbanizowanych jest nieistotna w ich działalności. Z tej perspektywy realne staje się zagrożenie braku ATM-ów lub ograniczonego dostępu do nich na obszarach wiejskich i małych miast. Tam bowiem bankomaty mają zainstalowane głównie banki spółdzielcze i PKO BP. Pomimo, że lokalna presja społeczna może skłaniać zarządy tych instytucji w krótkiej perspektywie do utrzymywania nawet nierentownych bankomatów, to jednak w dłuższym czasie taka sytuacja byłaby trudna do zaakceptowania. Jeśli zwycięży interes ekonomiczny, to realny stanie się scenariusz podzielenia Polski na obszary z łatwym lub utrudnionym dostępem do bankomatów.

4) Bankomaty spółdzielcze będą stanowić najbardziej zagrożony obszar eliminowania bankomatów

- W Polsce banki spółdzielcze tradycyjnie działają na obszarach słabiej zurbanizowanych

We władaniu polskich banków spółdzielczych jest ok. 15% wszystkich zainstalowanych bankomatów. Co więcej, są one zlokalizowane głównie na obszarach zagrożonych powstawaniem „pustyń” bez dostępu do tych urządzeń. Wraz z postępowaniem cyfryzacji płatności, będzie wzrastała presja na ograniczanie liczby bankomatów w polskiej bankowości spółdzielczej. To z kolei będzie oznaczało usuwanie tych ostatnich urządzeń na danym terenie.

Spółeczne konsekwencje tego procesu mogą skutkować ograniczeniem dostępu do gotówki i pogorszeniem jakości życia mieszkańców, jeśli nie będą zrekompensowane alternatywnymi źródłami dostępu do gotówki. Takim rozwiązaniem jest cashback, czyli wypłata w punkcie handlowym wraz z płatnością kartą. Jednakże jak do tej pory popularność tego typu usługi jest minimalna (wg NBP udział rynkowy – 4,8% liczby wszystkich transakcji wypłaty – 3Q 2023, mimo dostępności w 278,6 tys. placówek). Ponadto otwartą kwestią pozostaje analiza, na ile usługa cashback może zastąpić wypłaty z bankomatów i jak to wpłynie na ocenę komfortu klientów, zwłaszcza przy większych kwotach (już od kilkuset złotych).

Jednym ze scenariuszy, który warto rozważyć, jest wsparcie dotacyjne podmiotów utrzymujących bankomaty tam, gdzie dostęp do nich byłby (jest) znacznie utrudniony, a argument społeczny (zapotrzebowanie na usługi gotówkowe ludności) byłby ważny. Do tej kategorii należą przede wszystkim banki spółdzielcze. Takie mechanizmy zostały zastosowane w innych krajach, np. w Hiszpanii (kwotowa dotacja 1500 Euro rocznie do urządzenia) lub w Wielkiej Brytanii (kwotowa dopłata do transakcji nawet 2,75 GBP). Ponadto narodowy, brytyjski operator – sieć LINK – zrezygnował z planowanych obniżek ogólnie obowiązujących stawek opłaty bankomatowej interchange).

Mechanizm dotacyjny w Polsce mógłby przebiegać w następujący sposób: 1) właściciel bankomatu (w większości przypadków bank spółdzielczy) sygnalizowałby konieczność likwidacji urządzenia, a po jej realizacji odległość do najbliższego ATM-u wynosiłaby więcej niż 10 km, przy czym wykluczenie z dostępu do bankomatów dotyczyłoby dorosłej społeczności pow. 3 tys. osób; 2) przedstawiana byłaby wówczas otwarta oferta przejęcia bankomatu przez inną sieć; 3) jeśli nie doszłoby do przejęcia bankomatu, uruchamiana byłaby dotacja (np. podobna do hiszpańskiej).

Środki na dotację pochodziłyby od władz lokalnych lub funduszu utworzonego na ten cel przez sektor bankowy w Polsce. Taka procedura wpisywałoby się sensownie w realizowane cele ESG banków. Warto dodać, że w niektórych krajach np. w Szwecji, Irlandii banki obligatoryjnie zmuszone są do utrzymania dostępu do gotówki lub zawierane są zobowiązania publiczno-prywatne w podobnym celu (Łotwa – Latvijas Banka, Łotewskie Stowarzyszenie Finansowe oraz banki z najszerzą siecią bankomatów i oddziałów).

5) Procesu ograniczania liczby bankomatów w sektorze spółdzielczym nie da się zatrzymać

- Doświadczenia z innych krajów pokazują, że należy się spodziewać kontynuacji procesu ograniczania i restrukturyzacji sieci bankomatowych i dotyczy to też sektora bankowości spółdzielczej

Z badań niemieckiego rynku bankomatów wynika, że sektor banków spółdzielczych w tym kraju dysponuje drugą pod względem wielkości siecią bankomatów. Udział tej sieci w ogólnej liczbie ATM-ów na koniec 2023 r. wynosił 28,3%. Największą siecią dysponują bardzo popularne w Niemczech kasy oszczędnościowe. Banki spółdzielcze odgrywają więc znacznie większą rolę w zapewnieniu dostępu do gotówki niż ich odpowiedniki w Polsce. Liczba bankomatów banków spółdzielczych znacznie spadła w ostatnich 10 latach. Trend spadkowy przyspieszył po wybuchu pandemii COVID-19. W okresie 2022-2023 sieć ATM-ów banków spółdzielczych skurczyła się o 824 urządzenia, natomiast w skali całych Niemczech o 745. Spadek liczby bankomatów w Niemczech w dużym stopniu dotyczy właśnie banków spółdzielczych. Zjawisku temu towarzyszy zamykanie placówek bankowych. Praktycznie oznacza to, że banki likwidując placówki nie pozostawiają w tych miejscach urządzeń samoobsługowych. Może to wynikać z podwyższonego fizycznego ryzyka operacyjnego, które wynika z ataków z wykorzystaniem materiałów pirotechnicznych na znaczną skalę.

6) Wyniki i wnioski badania bankomatów w przekrojach przestrzennych

- Z przeprowadzonych badań przestrzennych wynikają następujące wnioski:
 - a) rozkład liczby bankomatów wg województw jest bardzo silnie skorelowany z liczbą ludności i gęstością zaludnienia;
 - b) z wyjątkiem województwa śląskiego w pozostałych województwach bankomaty banków spółdzielczych odgrywają ważną rolę w dostępie do gotówki, przy czym największy udział

bankomatów banków spółdzielczych występuje w województwie podlaskim (24,7%);

- c) w województwach o niższej gęstości zaludnienia więcej jest „białych plam”, czyli miejsc, z których do najbliższego bankomatu jest co najmniej 10 km;
- d) na obszarach wiejskich dostęp do bankomatów zapewniają bankomaty banków spółdzielczych i PKO BP. Średnio na poziomie województw bankomaty banków spółdzielczych stanowiły na koniec 2023 r. ok. 13% ogółu bankomatów w danym województwie.
- e) najwięcej bankomatów banków spółdzielczych w ogólnej liczbie bankomatów w danym województwie odnotowano w województwie podlaskim. Natomiast najmniejszy udział bankomatów należących do banków spółdzielczych w ogólnej liczbie bankomatów w danym województwie odnotowano w województwie śląskim, które z kolei charakteryzuje się bardzo wysokim udziałem ludności miejskiej.
- f) banki spółdzielcze zapewniają w tych miejscach swoje bankomaty mimo rażącej dysproporcji pomiędzy kosztami prowadzenia działalności bankomatowej oraz przychodami z tytułu transakcji krajowych.
- g) z oceny rozmieszczenia bankomatów BPS i SGB wg wielkości miejscowości wynika, że bankomaty banków spółdzielczych odgrywają ważną rolę w równomiernym ich rozmieszczeniu na terenie Polski. Taki wniosek można sformułować na podstawie analizy województwa mazowieckiego w przypadku BPS i województwa wielkopolskiego w przypadku SGB. Banki spółdzielcze prowadzą działalność w mniejszych miejscowościach i na obszarach wiejskich, co w naturalny sposób powoduje, że tam właśnie zlokalizowane są bankomaty. W przypadku województwa mazowieckiego 72,7% bankomatów BPS na koniec 2023 r. było zlokalizowanych w miejscowościach do 10 tys. mieszkańców. Natomiast Euronet spośród 1399 bankomatów działających w województwie mazowieckim na koniec 2023 r. ok. 70% było zlokalizowanych w miastach powyżej 100 tys. mieszkańców (Warszawa, Radom, Płock).
- h) „Białych plam” na mapie bankomatów w Polsce byłoby znacznie więcej, gdyby nie sektor banków spółdzielczych. Banki spółdzielcze

zapewniają dostęp do bankomatów w małych miejscowościach, mimo rażących dysproporcji pomiędzy kosztami prowadzenia działalności bankomatowej oraz przychodami z tytułu transakcji krajowych. W oparciu o analizę województwa warmińsko-mazurskiego wiemy, że miejscowości tylko z bankomatem BPS w ogólnej liczbie miejscowości z bankomatami w tym województwie było 27%.

- g) w najgorszej sytuacji, jeśli chodzi o dostępność do bankomatów, są mieszkańcy gmin wiejskich oddalonych od dużych skupisk miejskich. Na obszarach wiejskich odległość do najbliższego bankomatu nierzadko przekracza 5 km. Z przeprowadzonego badania na poziomie całego kraju wynika, że na 2477 gmin w Polsce ok. 5% nie miało na koniec 2023 r. bankomatu. Ponieważ są to głównie gminy wiejskie, warto odnieść liczbę gmin bez bankomatów do liczby gmin wiejskich. Na koniec 2023 r. 8% gmin wiejskich nie miało bankomatu.

7) Determinanty ekonomiczne – kluczowa przesłanka ograniczania liczby bankomatów w sektorze banków spółdzielczych

- Ekonomia zakupu i eksploatacji bankomatu będzie długoterminowym kryterium weryfikacji wielkości sieci ATM-ów w Polsce

Przeprowadzone badania kosztów funkcjonowania bankomatów w stosunku do generowanych przez nie przychodów wyraźnie wskazują, że dla operatorów bankowych są one definitywnie nierentowne, a dla podmiotów niezależnych znajdują się na granicy rentowności. Tak jak dla banków głównie wiąże się to z ich polityką obciążania (lub jego braku) własnych klientów opłatami przede wszystkim w odniesieniu do wypłat gotówki. Ekonomia ta nieco się zmienia w związku z wzrastającym udziałem wpłat, gdzie banki szerzej (swobodniej) stosują opłaty. Jednakże wiąże się to również z koniecznością instalowania nowych wpłatomatów (najczęściej recyklerów), co oznacza wzrost nakładów CAPEX, ale jednocześnie daje obniżkę kosztów zasilania w gotówkę i wspomniane opłaty. Natomiast po stronie wypłat gotówki nie wydaje się, aby nasiliła się tendencja (incydentalne przypadki) do wprowadzania opłat dla klientów indywidualnych z tego tytułu, zarówno w przypadku własnych bankomatów, jak i obcych. Podejście to utrwała polityka cenowa organizacji płatniczych jak VISA, MASTERCARD i Polski Standard Płatności (oferent BLIK'a) utrzymujące praktycznie niezmiennie od 2010 r. stawki opłaty za wypłaty gotówki – bankomatowe

interchange. W wyniku wywiadów z tymi organizacjami możemy stwierdzić, że nie należy się spodziewać zmian w tej materii w najbliższej (a nawet dalszej przyszłości). Dla większości banków (głównie dużych, komercyjnych) jest to korzystna sytuacja, a dla mniejszych różnie. Nie mając własnej sieci bankomatów korzystanie z cudzych jest tanie, ale będąc już właścicielem ATM-u i gdy w okolicy nie ma innych urządzeń, to utrzymanie bankomatu staje się dużym obciążeniem. Szczególnie bolesnym, gdy obsługuje się klientów konkurencji. Właśnie banki spółdzielcze są w tej sytuacji. Dopóki sektor spółdzielczy ma bardzo dobre wyniki finansowe, to zarządy nie przykładają do tego większej wagi. Jednakże wraz z redukcją stóp procentowych i marż odsetkowych (czyli gross dochodów) problem ten i jego percepcja będą narastały. Niebagatelną rolę na rynku usług bankowych odgrywają operatorzy niezależni. Ich biznes w dużym stopniu uzależniony jest z jednej strony od umów bilateralnych z bankami (ich liczba rośnie, gdyż banki coraz częściej decydują się na outsourcing), a z drugiej od stawek opłaty bankomatowej interchange. W sytuacji, gdy ta ostatnia nie pokrywa kosztów wypłaty gotówki mniej więcej powyżej 400 PLN (a to jest większość transakcji), to nawet inne przychody nie są w stanie zrekompensować kosztów dla ok. 20–30% bankomatów w sieciach operatorów niezależnych. Zatem, jeśli nie nastąpią zmiany stawki interchange należy się spodziewać redukcji liczby ATM-ów w skali całego rynku o 15-20%. Nie nastąpi to pewnie skokowo i od razu, ale w perspektywie kilku najbliższych lat już tak. Operatorzy niezależni nie mają swoich urządzeń na terenach nisko zurbanizowanych, ale ogólna redukcja bankomatów odświeży i nagłośni także problem obszarów, gdzie ATM-ów już teraz nie ma lub będą zlikwidowane.

8) Konieczne jest rozważenie wprowadzenia modelu dotacyjnego wspomagającego utrzymanie bankomatów przez banki spółdzielcze

Model dotowania bankomatów na obszarach zagrożonych brakiem dostępu do gotówki będzie miał na celu zapewnienie mieszkańcom tych terenów możliwości wypłaty gotówki, szczególnie w miejscach, gdzie nie ma innych bankomatów w promieniu 10 km, a populacja wynosi co najmniej 3 tysiące osób. Główne cechy proponowanego modelu dotacyjnego można sprowadzić do następujących elementów:

- 1) Zakres geograficzny i demograficzny (dotacje byłyby przyznawane w miejscowościach, gdzie w promieniu 10 km nie ma bankomatu lub jest tylko jeden i na danym terenie mieszka co najmniej 3 tys. mieszkańców, co w praktyce dotyczy głównie obszarów wiejskich i małych miast);

- 2) Koszty obsługi (koszty działania bankomatów byłyby oparte na średnich kosztach bankomatów obsługiwanych przez niezależnych operatorów, które są niższe o około 1/3 niż koszty banków);
- 3) Rodzaj obsługi (dotacje byłyby kalkulowane na podstawie kosztów bankomatów obsługujących jedynie wypłaty gotówki).

Dotacja byłaby obliczana jako różnica między standardowymi kosztami utrzymania bankomatu a przychodami z wypłat klientów własnych i obcych banku, pomniejszona o 25% „udział własny” banku, który pokrywa część strat. Przykładowo, przy 400 transakcjach miesięcznie, dotacja wynosi około 2 737,50 PLN miesięcznie na bankomat.

Jeśli chodzi o źródła finansowania, to koszty dotacji byłyby pokrywane głównie przez Narodowy Bank Polski (50%), który jest odpowiedzialny za infrastrukturę krytyczną państwa w zakresie dostępu do gotówki, oraz budżety wojewódzkie (25%). Pozostałe 25% pokrywałby właściciel bankomatu.

W skali kraju roczne potrzeby finansowe na dotacje oszacowano na około 7,2 mln PLN rocznie, zakładając, że model obejmie około 220 bankomatów. Przy obliczeniach uwzględniono koszty z pierwszej połowy 2022 roku. Zaproponowany model dotacji uwzględnia możliwość zmiany stawek interchange, które mogą wpłynąć na wysokość dotacji, ponieważ stawki te są zamrożone od 15 lat.

Raport przygotowany na zlecenie Fundacji
Warszawski Instytut Bankowości

PROGRAM
ANALITYCZNO
BADAWCZY